

2024. JÚLIUS

ROMSOM

ROMANYA DEJAKA SHIBAKO, ZHANIMASKO THAJ KULTURALNO LIL • CIGÁNY ANYANYELVI, TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Ebben a számunkban Farkas Noémi grafikai szerepelnek.

Romanya dejaka shibako, zhanimasko thaj kulturalno lil
Cigány anyanyelvi, tudományos és kulturális folyóirat

Alapította

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF
KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN
PÉLI TAMÁS

Megjelent

1973-1978 és 1994-1996 között és 2006-ban.

Főszerkesztő

NAGY GUSZTÁV

Szerkesztők

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT
BRÉM-NAGY FERENC

Weboldal: romsom.hu

A folyóirat a Magyar Kultúráért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

ISSN 1216-0067 (nyomtatott)

ISBN 3057-8310 (online)

Kiadja a Magyarországi Roma Galéria Egyesület • Felelős kiadó: Vári Zsolt elnök • Szerkesztőség levélcíme: 1031 Budapest, Szentendrei út 200/b. • Email: ujromsom@protonmail.me • Lapterv: Brém-Nagy Ferenc • Nyomdai előkészítés: Euro Press Media Kft. • Nyomtatás: Lauer Nyomda

Tartalom

SZUHAY PÉTER A holokausztól a pharrajimosig	/ 3
CHOLI DARÓCZI JÓZSEF Jogszerű transzplatáció „az önvédelem etikája” nyomán	/ 8

INTERJÚ

Tudatosult, hogy én ezt soha nem hagyom abba	/ 27
--	------

IRODALOM

JÓNÁS TAMÁS Emlősök dala	/ 31
Négyütemű fekvőtámasz	/ 31
TÉREY JÁNOS Északi oldal	/ 32
Platánok júliusban	/ 32
Málnaföldek mindörökre	/ 33
Akna	/ 34
KALLA ÉVA Tizenhat öregasszony vagyok	/ 35
GALYAS ÉVA Ünnepe	/ 43
Áhítat	/ 43
Évszakokra	/ 43
Révület	/ 44
FARKAS ISTVÁN Gyomorszájból	/ 45
Pince	/ 45
Itt már nem lakik senki	/ 46
KÁLI-HORVÁTH KÁLMÁN Huszonnégy óra a létezés	/ 47
LINO BALOGH A cigány Orpheusz legendája	/ 49
ÖKRÖS MÓNIKA A szomorú király	/ 50

ANYANYELV

SZEPESI JÓZSEF Az igazi koldus	/ 51
Chacho kuldusho	/ 51
In memoriam Balázs János	/ 52
MADÁCH IMRE Az ember tragédiája	/ 54
Le Manusheski Tragedija	/ 54
JOHANN WOLFGANG GOETHE A Tündérr király	/ 64
O keshajo kraly	/ 64

ROMA ATLANTISZ

Osztojkán Béla	/ 65
----------------	------

HORIZONT

Azt a keveset is	/ 65
------------------	------

12

CZIFRANICS-TAKÁCS ZOLTÁN
A sár titka
Le chitaki tajna

19

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY
Porrajmos – Az elemésztés

73

GALÉRIA
Várad Gábor

isten bizony,
voltam egyszer
szép boldog.

N/4
2021

A holokausztól a pharrájimosisig

Egy szemünk előtt kialakuló rítus mint a romák történelmének metaforája

„– Mamikám – fordult Mozolka Vrana mámiájához –, láttam a tévében, hogy a romák gyűlést rendeztek a pharrájimosz emlékezetére. Sokan voltak, még gyertyák is égtek, és szomorú dalokat énekeltek. Mi volt ez a pharrájimosz? Az ugye elpusztulást, feldarabolást jelent? Mi történt akkor a romákkal?” Talán elsők között idézhetek Bársony János és Daróczi Ágnes Vrana mámi mesél című, frissen megjelent népismereti olvasókönyvéből, s teszem ezt azért, mert a szerzők mintegy esszenciáját adják annak, amit a szomorú évforduló (a romák a nyilas hatalomátvételt követő deportálása kezdetének) közeledtével mindannyiunknak kötelességünk végiggondolnunk. De mit válaszol Vrana mámi?

„– Bizony ki unokám, jól mondod, a pharrájimosz feldarabolást, pusztulást is jelent. Ez nagyon szomorú történet. De neked tudnod kell, a családunkhoz tartozol, ezért hát elmesélem.” (És itt elkezdődik Vrana mámi „meséje”, melynek utolsó szakaszát idézem.)

„Sok tízezer romának volt ez a sorsa akkoriban Magyarországon. Voltak olyanok, akikkel előbb megásatták a saját sírjukat a falujuk szélén, aztán a csendőrök belelőtték a cigánytelep apraját-nagyját. Nem kíméltek senkit, se öreget, se fiatalot, de még a csecsszopó gyereket se. Voltak, akiket lapátos, munkaszolgálatos katonaként hurcoltak a frontra árkot ásni, aknát szedni. Sokan kényszermunkatáborokba kerültek itthon és Németországban. Több ezer roma halt meg a nácik és magyar szolgálk miatt.

Ezért láthatod a szomorú gyűlést, az égő gyertyákat a tévében, a pharrájimoszmegelemlékezéseken, Mozolkám. Számon tartjuk, és megelemlékezünk a halottainkról. És azért, hogy ilyen többé soha ne fordulhasson elő se a romákkal, se más népekkel.”

Az első roma holokauszt-élműveket 1991-ben Nagykanizsán és 1993-ban Nyíregyházán emelték. Lényegében ettől kezdve tartanak a romák Magyarországon dokumentálhatóan holokausztmegelemlékezéseket. A romák irodalmi alkotásaiban az 1980-as évekkel kezdődik a cigányságot érintő egyre fokozódó atrocitások tudatosítása, a képzőművészek körében pedig többekre kiterjedően csak a kilencvenes évek végén fogalmazódik meg a monumentális képzőművészeti objektum megteremtésének szándéka. De miért is van ez így? A romák népirtásáról viszonylag későn alakul ki mind a történészek, mind a közírók (újságírók) közötti diskurzus. Ez a roma értelmiségiek körében ennél is később bontakozik ki. Nem tudjuk, hogy ez időben a népi kultúrában, a mindennapi beszédben, az emlékezetben hogyan élt a romák holokausztja, az emlékezés és a múlt történéseinek elbeszélése, hogyan ritualizálódott a megelemlékezés, vagyis mi zajlott csendben, lent a mélyben. A mottóként is értelmezhető irodalmi szövegrész mindenestre egy mostanra kialakult szokást formalizál, amelynek „megkonstruálásában” igencsak tevékenyen vett részt a szerző- és házaspár.

Azt érzékelhetjük, hogy az 1970-as évektől kezdődik a múlt „felfedezése”, majd nyilvános feltárása: előbb interjúk, kisebb újságcikkek jelennek meg, majd a szépirodalomban is erőteljesen tematizálódik a holokauszt megjelenítése. Egészen pontosan a Kemény István vezette 1971-es első reprezentatív, a cigányok életkörülményeit kutató szociológiai vizsgálat életútinterjúi hozták felszínre a holokauszt emlékezetét. Ez nevezhető a „narratíva (pontosabban a narratívák) feltalálásának”, felfedezésének. Ezt követte a „narratíva (a narratívák) nyilvánosságra hozatala”, precízebben fogalmazva: ez még jó ideig a második nyilvánosságot jelenthette csak. Eltelik jó egy évtized, amíg az első nyilvánosságban is szó kerül arról, ami egyes roma közösségekkel történt. Nagyjából ezzel egyidős a „cigány irodalomban” is a téma megjelenése. „Kezdetben vala” néhány folklórgyűjtésű ballada vagy visszaemlékezés közreadása, mint például Erdős Kamill 1959-es Hitler balladája, majd Szegő László 1977-es Csikóink kényesek cigány népköltészeti antológiájának néhány darabja vagy Dobos Ilona 1981-ben megjelent öreg muzsikus cigány elbeszélése. A már említett Kemény-kutatás résztvevői közül először Csalog Zsolt Kilenc cigány 1977-es kötetében jelenik meg az első szerkesztett interjú, majd Szegő László 1983-ban a Mozgó

Roma foglyok
a belzeci
koncentrációs
táborban, 1940
Forrás: Wikimedia
Commons

Világban publikálja az egyik 1971-es interjúját „Győrben egyiket se lőtték agyon – elmondta Oláh Katalin” címen. Ember Mária 1984. október 21-i Magyar Nemzetben megjelent évfordulós cikkéhez („Ide is gyűtt az ablakra a csendőr”) Kemény István nyújtja a „nyersanyagot”. Egyébként az első emléktáblát a Vas megyei Torony község ondódi részén, az egykori önálló falurészen emelték a deportálás negyvenéves évfordulóján.

Következő szakaszunk a „narratívák birtokbavételét” tarthatjuk, amelynek során hangsúlyozottan roma identitású értelmiségiek szólalnak meg. A művészi feldolgozások közül talán Lojkó Lakatos József 1981-es vizsgafilmje, az Elfelejtett holtak volt az első alkotás. Néhány évvel később jelentek meg Kovács József Hontalan és Lakatos Menyhért a történelmi esszé és a szépirodalom műfaji határai között mozgó írásai. Péli Tamás 1983-ban, a tiszadobi gyermekváros Andrassy kastélyának könyvtártermébe festett, a Születés című pannója egyik jelenetében a holokausztot örökíti meg. Nem érdektelen szempont, hogy a fentiekben említett roma értelmiségiek egy művészi társaságnak voltak tagjai, szinte mindannyian ott ültek Choli Daróczi József újpalotai cigányklubjában (és Schiffer Pál „Cséplő Gyuri” című filmjében), s ahogy ezt egy 2001-es interjúban Lakatos Menyhért mondta, „mi voltunk a roma értelmiség”. Az mindenesetre megállapítható, hogy az 1980-as évek első felében már az első nyilvánosságban is megjelenik a romák üldöztetésének és szenvedésének története, még ha ez a nyilvánosság egy erősen kontrollált, és a Hazafias Népfront politikájához hű képződmény is volt. (Ne feledjük, a 80-as évek közepén a Népfront által létrehozott Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét éppen ez az új roma értelmiség legitimálta.) Feltűnhet mindezek mellett, hogy a nácizmus alatti szenvedések múltidejűek, említésüknek nincs még az akkori jelenkorral való egybecsengésük, áthallásuk.

Valamivel később, s jobbára egy akkor jelentkező, kezdetben független generáció tagjaiban fogalmazódik meg az az igény, hogy az emberek szervezett és hivatalos, vagyis rituális formában is emlékezzenek meg a holokausztról, tehát váljon ünneppé a megemlékezés. Ebben a folyamatban meg kell különböztetni a mindenkor hatalmon lévők (vagyis a politika aktuális) törekvéseit, a kedvezményezettek és pozícióban lévők cselekvéseit a civil társadalmi és szervezeti (politikai) szereplők törekvéseitől. Ennek sémája viszonylag könnyen leírható: kezdetben (még a 80-as években) az akkori politikai elithez közel álló, de annak részét nem képező értelmiség bátortalan próbálkozásokat tesz, részleges sikereket is elérve. A 90-es évek elejétől a civil, polgárjogi értékeket valló, sőt abban cselekvően tevékenykedő értelmiségiek megemlékezni, majd ünnepelni

kezdenek, s rendezvényeik ritualizálódnak, létrejön a virrasztás kulturális intézménye. Kezdetben nem, később azonban egyre intenzívebben bekapcsolódik ebbe a politika, sőt az is leírható, hogy mikor működik a megemlékezés politikai és polgárjogi ellenállásként s mikor sajátítja ki azt a hatalom, vagyis ezzel is legitimálva törekvéseit, a magáról alkotott pozitív kép megerősítésére használva az ünnepet, végezetül pedig már maga a politika hatalom celebrál önálló ünnepet, nagyjából az utóbbi években. Ennek a politikai és civil törekvésnek komoly diskurzusa alakul ki: miről is szól a megemlékezés, kinek és kihez is szól a megemlékezés, aktualizálódik-e a történelmi tények felidézése, létrejön-e ellentét ünneplői és hatalmi értékrend között, valójában újraélt történelem, vagy csak formalizált, tartalom nélküli reprezentáció zajlik, hol a szimbolikus és hol a reprezentáló viselkedés határa?

Egy ünnep, egy rítus számtalan elemből, mozzanatból áll, s hosszabb idő alatt konstruálódik meg, s ennek során akár „harc is folyhat” egyes szegmensek tulajdonlásáért, vagy akár csak birtoklásáért. Egyik legfontosabb dolog maga a név, az elnevezés; minek is nevezzük azt, amiről megemlékezünk. Esetünkben a második világháborút követő évtizedekben a körülírás volt az általános gyakorlat: a történeteket nevezték *népirtásnak*, *deportálásnak*, de helyettesíthette ezt az érintettek megnevezése (ilyenformán körülírása), mint például *a náciizmus áldozatai* vagy a hely megnevezése, mint például *koncentrációs tábor*. Amikor a holokauszt szó használata az 1973-as amerikai dokumentumfilm-sorozat hatására kézenfekvő lett, s amikor már az előző kategóriák említése pusztán az akkori rendszer antifasiszta öndicséretét idézte fel a hallgatóságban, s amikor ez már inkább kellemetlen volt a túlélők vagy az áldozatok hozzátartozói körében, akkor született meg az eseményeket és az érintetteket egyszerre jelentő és magában foglaló kategória: a valódi név, az elnevezés. A *holokauszt* szó kezdetben a zsidóságra vonatkozott, mindenféle jelző nélkül, s amikor a 80-as, 90-es évek fordulóján a cigányokra is vonatkoztatták, mindig hozzátettek egy megkülönböztető jelzőt, előbb így volt *cigány holokauszt* (így külön) vagy *cigányholokauszt* (így konzekvensen egybeírva), majd lett *roma holokauszt*, megint hol külön, hol egybeírva.

”

A holokauszt szó romákra vonatkoztatása és használata kezdetben az emancipálódást jelentette: a közös szenvedés tényének meg- és felismerését, sőt elfogadását; valahol az egyenrangúságot szimbolizálta tehát. A jelzős szerkezet állandósulása egy idő után azt a képzetet keltette, mintha etnicizálható lenne a szenvedés és a népirtás. Ebben a küzdelemben vált kézenfekvővé egy olyan szó feltalálása, mely nem etnicizálja, de mégis megkülönbözteti a két népet egyformán ért sérelmeket a korlátozástól a kiirtásig. Egy olyan cigány szót kellett találni, mely leginkább a holokauszt szó jelentését adja vissza, s azzal, hogy erre romani kifejezést találtak, gyakorlatilag egyetlen más nyelvvel sem vált összetéveszthető a romák sérelmének, jogfosztásának és megsemmisítésének története. Ez a szó egy ideig a porrajmos volt.

Jelenlegi ismereteink szerint először a Phralipe hasábjain, Ian Hancock cikkének magyar fordításában jelent meg 1996-ban. (Már két évvel korábban ugyancsak e folyóirat lapjain Henry Huttenbach a *Romani Phorazmos* kifejezés bevezetésével próbálkozott.) Hazai szerzők közül

először Seres László 1997-ben használja a hancocki kifejezést a Roma Polgárjogi Alapítvány által szervezett parlament előtti virrasztásról készített tudósításában. A Roma Sajtóközpont 2000-ben megjelent háromnyelvű könyvének a címe Porrajmos, és ez a címe Varga Ágota dokumentumfilmjének is. S a vita akkor kezdődött, amikor már köznyelvivé vált a kifejezés. Azzal, hogy három romani anyanyelvű, nyelvtanári identitású értelmiségi megkérdőjelezte a szó addig gondolt jelentését (nemi kitárulkozásnak mondván a használt fonémát), szimbolikus harc is indult a szenvedéstörténet birtoklásáért. A konszenzus 2004 tavaszán, a Páva utcai holokauszt emlékközpont megnyitása előtti hetekben kötött, amikor is a *pharrajimos* kifejezés használatát javasolta és ilyenformán „engedélyezte” az egyik korábbi bíráló, Choli Daróczi József.

Magyarországon a holokausztról megemlékezők körében egy dologban feltétlen konszenzus jött létre (vagy talán létre sem kellett jönnie, hisz nem volt erről megelőzően vita sem), ez pedig a megemlékezés időpontja volt. 1944. augusztus másodikáról harmadikára virradóan az auschwitz-i tábor több ezer cigány lakóját semmisítették meg. (A tábornak nem volt magyarországi cigány áldozata, hiszen csak a nyilas hatalomátvétel után – október 15. követően – kezdődött a deportálás.) Ebben az időpontválasztásban egy fontos gesztust kell észrevennünk: a szolidaritás és együvé tartozás kinyilvánításának gesztusát, vagyis azt, hogy a különböző országokban élő nyelvi és etnikai csoportokon felülemelkedve a „minden cigány testvérem” elv érvényesült.

Ha csak a legutóbbi augusztus 2-i megemlékezéseket nézzük, három „ünnepléstípust” ismerhetünk fel. Az országos cigány önkormányzat délután (vagyis napsütötte világoson) tartotta saját székházában a megemlékezést, amely leginkább a protokolláris és reprezentációs politikai funkciókat elégítette ki. Volt vezető politikusi és cigány vezetői szónoklat, koszorúzás, rövid ünnepi művészeti műsor. Ez időben Nagykanizsán szintén megemlékezni gyűltek össze. A délutáni programban szerepelt sportvetélkedő és Bangó Margit-nótaest. A nagykanizsai megemlékezések egyik politikusi főszervezőjét egy másik oldalra került (kevésbé ismert, de ugyancsak) politikus erősen támadta: holokauszt- és emlékgyalázást kiáltva. A nagykanizsai megemlékezések lassan másfél évtizedre nyúlnak vissza, s rendszeressé vált ez idő alatt a politikusok megjelenése, elhangzott egy-egy beszéd a mindenkori kormányzat képviselőjétől, de a megemlékezés nem igazán vált közösség- és emlékezetformálónak. Ezt próbálta oldani talán a mostani kísérlet.

A harmadik helyszínen, a Duna-parti Nehru parkban a Roma Polgárjogi Alapítvány rendezte immár szintén hagyományossá vált megemlékezését. Horváth Aladár, az alapítvány elnöke mellett Daróczi Ágnes elgondolásai jelölik ki immár évek óta a megemlékezés formáját, s természetesen tartalmát. Minden más megemlékezéssel szemben ez a forma (és tartalom) válik más roma közösségek számára is irányadóvá, vagyis létrejön a holokauszt megemlékezésének egy etnikus, etnicizált változata. Ennek legfontosabb elemét a családi, rokonsági és kisközösségi szokásrendből, a temetést megelőző rítusból veszik. Központi gondolata a virrasztás. (Nem feledhetjük persze a szokások sajátos egymásra rétegződését sem, így a virrasztásban fel kell ismerjünk a húsvéti virrasztás keresztény tradícióját.) A virrasztás a sötét eljövetelel kezdődik, s elméletileg pirkadatig, a világosság győzedelmeskedéséig tart. A virrasztás egyszerre egymás védelme, s a gonosz távoltartása. Ezt lehet gyertyákkal, mécsesekkel mint a sötétséget távol tartó „fényfegyverekkel” segíteni, de leginkább beszélgetéssel, énekkel, szomorú és keserves énekkel, s kevésbé ünnepi vagy politikai beszéddel sikerül megerősíteni. (Az ünnepi beszédek és politikai szónoklatok fokozatosan koptak ki a Polgárjogi Alapítvány rendezvényeiből. Kezdetben a parlament előtti megemlékezések fontos eseménye volt a politikusok részvétele: mintha ők hitelesítették volna a szenvedések valódiságát, s bocsánatkérésük csökkentette volna a fájdalokat.) Mint a virrasztások általában, mára ezek a megemlékezések is szabadak és fesztelenek lettek. A résztvevők a földre, fűbe települnek, bort vagy pálinkát kortyolgatnak. Az első kortyot a halottnak, jelen esetben halottak tízezreinek lötytyintik a földre. Ezt a szimbolikus gesztust igazolandó, időnként az elpusztított romák névsorából olvasnak a résztvevők ötven-száz nevet, ahogy teszik ezt régóta a zsidó megemlékezéseken. Minden felolvasott név egy-egy vád, egy-egy egyedi bűncselekmény néven nevezése, s az egyediségek összessége teremti meg a kollektív szenvedés tudatát (3).

A virrasztás másfelől magában foglalja a temetés rítusát is. A fölbe szúrt kereszt, a koszorúk és virágok, az esetenként megjelenő lelkészek imádságai mintegy az áldozatok közös sírhelyét is kijelölik. Az időben egybefolyó virrasztás és temetés azáltal, hogy évente ismétlődik, újra és újra átélhetővé teszi a szenvedéstörténetet; immár nem „személyes” és nem „saját” halottunkat siratjuk, gyászoljuk, hanem általában a cigányokat/romákat. Azzal a gesztussal, hogy nemcsak ott, és

nem csupán azok emlékeznek, akiknek a településén voltak áldozatok, hanem egyre inkább mind több helyen és minél többen virrasztanak, gyertyát gyújtanak, majd pedig emlékművet emelnek, azt jelenti, hogy a romák (az áldozatok számától függetlenül) egyetemesen közösséget vállalnak minden roma áldozattal, s azt tételezik, hogy saját közösségük korábbi tagjai is potenciális áldozatai voltak (lehetek volna) a romákat ért népiirtásnak. A helyek tehát átlényegülnek: ahol véletlenül „semmi” sem történt, ott is történhetett volna tragédia; s átlényegül az idő is. Nem csak a virrasztás és a temetés folyik egybe, hanem a múlt és a jelen is. A múltban történt népiirtás jelen idejűvé válik, s a mai társadalmi viszonyok metaforájává lesz. A fasizmus és a nyilas uralom alatti szenvedéstörténet: a jogfosztás, a szabadságtól és az élettől való megfosztás kiegészül és kiterjed a munkától, iskolától és az emberi életkörülményektől való megfosztással, a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásával, és általában a romákat ért köznapi és intézményi diszkriminációval mint lassú, ám szisztematikus népiirtással.

Romacsaládok
deportálása
Aspergből
Forrás: Wikimedia
Commons

Az írást azzal a gondolattal kezdtem, hogy noha a magyarországi cigányok/romák dokumentálhatóan 1991 óta rendeznek holokausztmegemlékezéseket, a magukat cigányként/romaként definiáló képzőművészek igazán csak az ezredfordulón kezdenek a „témával” foglalkozni. Az oláh-cigány identitású Kun Pálról és Varga Lászlóról, a beás identitású Ferkovics Józsefről és Kosztics Lászlóról, valamint a muzsikus vagy magyar cigány identitású Szentandrassy Istvánról és Milák Brigittáról tudjuk, hogy terveket készítettek a holokauszt megörökítésére. A Romano Kher 2004-ben szokásos éves táboroztatása során a művésztől a holokauszt témájának feldolgozását kérte. Azoknak az alkotóknak a művészetében, akik intenzíven foglalkoztak a cigányok történetével, megteremtődött a párhuzama az egykor volt, ám időközben elveszett cigány egységnek, az ősiségnek. A minden cigányt/romát egyaránt ért sérelem, a deportálás és a népiirtás újból egységet teremtett a széthulló, egykor egységes nép leszármazottai között. A közös üldözés jelentette immár az ősiség törvényét, az együvé tartozás tudata pedig az egymás iránti tiszteletet és szolidaritást. A romák tragédiája tehát a romák újbóli egységét teremtette meg, ez az egység pedig az üldözöttek összetartozása. Erről beszél unokájának Vrana mámi is.

Jogszerű transzplantáció „az önvédelem etikája” nyomán

„Tiszteljük tehát akármilyen körben létezőnek is nyelvét és élehnódját, mert a legkisebb elkülönbözött emberi sajátosság is egy karika azon láncolatban, melynek fokaiban a tökéletesség felé emelkedik az emberi nem.”

Széchenyi István

„Minden olyan szellemiség, amely a légercsinálásban cinkos, megérdemli, hogy kimondják róla: visszamenően sem büntelen. Hamiskodásnak tartom az olyan modern etikát, amely nem a légervilág, a nagyipari emberölés abszinhit tagadására épül.”

(Konrád György: Az önvédelem etikája)

A törvénytisztelet, a többséggel szembeni lojalitás csak feltételes lehet. Kívánjuk a hasonlóságnak legalább a látszatát. Önfeladásunkkal nevetségessé tesszük magunkat, de nem segítünk magunkon. Közelve a többségi néphez, a közönségesebb cigányok tolakodóan viselkednek, ráerőltetik magukat a háziakra. Megroskad az önértetünk, és magunkat kiszolgáltatva engedelmeskedünk rendeleteknek, amelyek lépésről lépésre kiszorítanak bennünket az élők közösségéből. Büntetésül, mert túl mélyen hajoltunk meg az állambálványok előtt. A cigányok gyámoltalanok lettek!

Hogyan jutottunk ide? Hogyan jutottunk el ideig? – kérdezzük putriházakban, rezervátumokban, légerekben, gettóban.

Egy permanens tévedés áldozatai vagyunk. Óvakodunk a bűnüldözéstől, elvesztettük magunkat. Tudhatnánk pedig, hogy nem sikerülhet igazán egynek lenni a többiekkel. Ha a különözés ígérését megtagadjuk, bűnt követünk el magunk ellen.

A mai cigány értelmiség emlékezetében cigány mivoltjának lomozata már nem cigány, csak gyökérzete az. A cigány értelmiség fiatal hajtásai pásztorai akarnak lenni népünknek, pedig a cigányság nem biztosítja számukra a nyáját. Ugyanis a cigányságnak tanítókra, államigazgatási szakemberekre, hivatásos közbiztonságiakra, mérnökökre, tudósokra, nem pedig pásztorra van szüksége.

A mai cigány értelmiség csúfolódhat, ironizálhat, kritizálhat, átkozódhat, alakoskodhat: borzadhat fajtatársaitól, nem számít. Cigány marad!

A cigány értelmiség asszimiláns csoportjának (mert róla van szó) tudomásul kell venni, hogy használhatjuk minden más nép nyelvét, lehetünk bármely állam polgárai, asszimilálódhatunk, összeköthetjük más kultúracsaládokkal a magunkét, lehetünk keresztények, izraeliták, muzulmánok, buddhisták, taoisták, hinduk; fasiszták, demokraták, komrnunisták – mindegy. Eljön az óra, amikor rálátunk magunkban a bújócskázó cigányra.

Nekünk minden fölmenőági rokonunk cigány volt. Őseink az évezredfordulóig követhetően mind Európában éltek. Hitünket soha nem hagytuk el. Imádkozni mindig az egyetlen Istenhez magyarul, görögül, románul, szerb nyelven, horvátul, szlovákul, oroszul, németül, cigányul, némán, csak úgy nyelv nélkül szoktunk.

Rokonaink sterilizálása, gyermekeink erőszakos elvétele, az országból való deportálásunk Birkenauba az ország törvényei alapján történt. A török, osztrák, német, orosz gyámság alatti időben működő magyar állam cigánytörvényei (akárcsak a második világháborúban) több tízezer cigány rokonunk állampolgári jogait tették kétségessé olyan messzemenően, hogy még az élethez való jogot sem hagyták meg nekik. Mindeközben a magyarok többsége közönnyel nézte őket, nagyobb kisebbsége helyeselte (és helyeseli, vagy helyeselné, lásd: újfasiszta ideológiák Magyarországon) az eljárást, és csak szerény kisebbségük fordult ellene érzésben és tettben.

Az együttérzés emberi jogainkkal a Kárpát-medencében zsenge kis hajtás. Húzd meg magad csendben mindaddig, amíg nem bántanak – mondja az egyszeri ember. Amíg a közösség így okoskodik, addig mindent meg lehet csinálni vele!

A romungro (nyelvében asszimilálódott) cigányok az oláh (anyanyelvű) cigányokra mutogatnak, lám, mi már milyen előrehaladást tettünk a hasonulás útján, mi már nem vagyunk olyanok, mint azok! Közben nem veszik észre, hogy a gázsónak minden cigányról egyformán lesújtó véleménye van. Hogy bármekkora utat is tett meg, bármennyire is elfelejtette őseihez kötődő múltját, Európában cigány marad. Nem veszi észre, hogy nincsen cigány egység cigány egyetemesség nélkül és nincsen cigány egyetemesség cigány univerzális nyelv és kultúra nélkül. Cigány szokás ugyanis mindent jobban tudni a többinél. Ez a mentalitás pedig nem csak nem kedvez, egyenesen ellentmond az egyetemességre törekvésnek. Egyetlen és legnagyobb pozitívuma e népnek, hogy hétszáz éven át meg tudta őrizni önmagát. Életben maradt. Ezt tudomásul kell venni. Azt pedig tudni kell, hogy a cigányság szellemileg; szellemileg és érzelmileg ellenáll a mindent és mindenkit asszimilálni akaró Európának.

A gandhizmus nem Gandhi találmánya, de Gandhi volt az, aki elsőként analizálta, majd szintetizálta azt az ősdravida örökséget, amely a passzív ellenállás lélektani fegyverévé tette a dravida-árja vallásfilozófiát.

Az európai cigányság látva egyrészt az Indián kívüli világ fegyveres harcainak, háborúinak, forradalmainak, partizánharcainak reménytelenségét és értelmetlenségét, másrészt – az indiai ősdravida örökség magával hozott tulajdonsága révén – az erőszakmentes szellemi ellenállás stratégiáját helyezte szembe Európával. Ez a stratégia mind ez ideig bevált. Látható és tapasztalható, hogy ha kis népet és pláne a diaszpórában élő kis népet tart elnyomás alatt egy többségi túlerő, akkor ezek a lélektani-érzelmileg fegyverek reális politikai-stratégiai alternatívákká válnak.

A cigányokat fölöttébb izgatja az eszme és a valóság viszonya. Nehezen tudják elviselni, ha a gondolkodás és a gyakorlat ellentmond egymásnak. Nem szívesen vallottak és vallanak olyan tanokat, eszméket, amelyeket biztosan nem fognak gyakorolni. A pragmatikus és szenteskedő képmutatás nem jellegzetesen cigány tulajdonság. Ami az európai cigányság kapcsán a képmutatásról eszünkbe jut, az nem más, mint hogy a cigányok tudomásul veszik az európai viszonyokat és az európai erkölcsi értékeket, bár ők maguk sohasem azonosulnak azzal. Mert azt mondják a cigányok: „Milyen eszme az, amely az én családom elidegenedését eredményezi.”

A családi folytonosság a legnagyobb érték, amely az egyén és a közösség közötti viszonyt egyáltalán lehetségessé teszi. A cigány népi, közösségi hit nem tekintette és nem tekint mindenekfeletti értéknek a szenvedést, a szolgálai vértanúságot. A régi cigányok ebben valami nem igazán meggondolt gesztust éreztek, amelyből képmutatás származhat.

A cigányoknak olyan világ és olyan hit kellett, amely az apának ad útmutatást. Olyan útmutatást, amely bátorságot ad egy felettébb veszélyes környezet közepette családjá fenntartásához. Nem a bátorság hiányzott és hiányzik a cigányokból. Mindig is tudtak és tudnak ők ma is vértanúhalált halni. De ha már a számukra buta és értelmetlen vég elkerülhetetlen volt, akkor inkább görbe késsel a kezükben áldozták fel az életüket, ha másért nem, hát a szabadon választható halál méltóságáért.

A cigányok legfőbb axiomája az identitás: én rom vagyok. A romnak ugyanis semmilyen más igazolása nincs azonkívül, mint amit mond. Olyan, mint az író, ha rosszul beszél, elfelejtik vagy perbe fogják.

Misztikus rálátással elfogadható a bűnös is, a bolond is az isteni értelem hordozójának. Mert az igazi tudás hordozója nem a tan beavatottja, hanem annak megkérdőjelezője. Hogy az isteni szféra az európai kereszténység birtoka volna, azt a cigányok mint professzionális misztikusok Európában sohasem vették komolyan. Egy gyermek is részesülhet olyan ihletésben, amely egy másik dimenzióból érkezik. Az európai egyházak és a vallási hangadók a cigányság Európába érkezése idején – és pár évszázadig utána – nem törekedtek spirituális dialógusra (a cigány jóssokkal), előtérbe helyezték az ortodoxiájukat, és többre tartják korlátaikat ma is, transzcendens tartalmaiknál.

Egyes népek számára a tanulás és az imádkozás hasonló értelmű művelet. Felfogható a tanulás úgy is, mint az idő kinyitása, felülkerekedés a halálon. Ugyanezt teszik és érik el a cigányok a megéléssel és jóslások során. Európa eltiltotta a cigányságot transzcendentális ismereteik gyakorlásától, ugyanakkor a cigányokat Európa nem engedi megszűnni. Benne és általa látja saját felsőbbrendűségét. Ha a cigányság megszűnne, akkor megszűnne az összehasonlítási alapja: mitől, kitől és mennyivel lenne különb ő?

Magamban is gyakran érzem a cigányok terhére rótt makacsságot, nem földadni a különállást, amit egyesek nacionalizmusnak, mások bezárkózásnak, megint mások szeparatizmusnak neveznek.

A cigány nemzet gyakorlatilag mintegy ezerötven év szünetel ugyan, de maga a nép nem szünetel. A cigány nép nemzete India valamely államában van és él. Törzsi-nemzetségi csoportjai pedig szerte a világon, elhintve a diaszpóralét lelket és identitást felmorzsoló kilátástalanságvilágában. Beszélhet akármilyen nyelven, élhet bárhol a világon, bármilyen szokások szerint, a cigánynak valahogy nem sikerül tartósan elfelejtenie azt, hogy ő cigány.

Érdekes megfigyelni, hogy a cigányok különállása akkor is megmarad, ha ugyanúgy és ugyanabban a kultúrában élnek, mint nemcigány társaik.

A kelet-, dél- és közép-európai országok cigányainak egymást követően túl sok állami-nemzeti közösséghez kellett tartozniuk. Minden közösség egészen akarta. És ha nem tudta lenyelni, akkor inkább kiköpte.

A cigány származás mindig drámaibb annál, mintsem csupán színezője legyen egy ember kulturális hátterének. Nem vagyok cigány, csak cigány származású – mondja egy cigány – egy nemcigány társaságban. Mint egy orosz származású francia vagy egy német származású magyar. Nem beszélek sem cigányul, sem beásul, nem akarom megkülönböztetni magamat a többi embertől. A háta mögött cigánynak mondják. Ha másért nem, a tárgyi igazság és a nyelvi könnyebbség kedvéért. Igaza van! Nem várhatja el, hogy a többiek alkalmazkodjanak a tévhitéhez önmagáról. Ha vállalja a cigányságát, akkor inkább a különbözőséget vállalja, mint a közösséget a többi cigánnyal. A kívülállást elveszíteni nem lehet. Ez a cigányság lényege. Sejtelemszerű otthonosságra akartak lenni, és elfelejtették tisztelni magukban a kívülállót. A többiek a hátuk mögött összerosolyognak. Ezt érzik a tarkójukkal, de nem néznek vissza. Aki nem szeret különbözni, annak elég nagy teher, ha cigánynak született. Aki szeretne egyszerűen jó hazafi lenni, aki szereti gyakran hangsúlyozni az ő identitását, az sohasem fogja magát jól érezni Európában.

Különböznem másnak lenni nem szégyenletes és nem kellemetlen. Csak akkor az, ha úgy képzeljük, hogy minden rendes embernek tetőtől talpig hozzá kell tartoznia egy nemzeti közösséghez. A cigányok többsége is inkább alkalmazkodni kíván a többséghez. A cigány, ha már egészen olyan, mint a környezete, ha mindent megtanult, ami a környező népek kultúrájából megtanulható, akkor is valahogy más marad. Elvileg lehetetlen a cigányok teljes asszimilációja valamely más nemzeti környezetbe, még akkor is, ha a tényleges asszimilációjuk messzemenő vagy éppen látványos.

”

A cigányok legnagyobb erénye, egyszersmind legnagyobb bűne is a cigányellenesek szemében az, hogy valamivel szolidárisabbak, mint a többi nép: ennek a szolidaritásnak most, hogy nincs küszöbön életveszély, egyre nagyobb távolságokat kell áthidalni. Nő az idegenkedés a cigányságon belül és a kívülállók között egyaránt!

Az igazi cigánytelepeken, ahol a telep lakossága valódi cigány közösségben él, mindig elfog egy vizuális otthonosság: mélyről jövő ismerősnek érzem ezeket az arcokat. Mintha valamely előző életemben már jártam volna ebben a közösségben, vagy talán ebben nőttem fel. Tetszenek és ismerősök a gyerekek, ahogy a telep zezugos utcáin lármázva táncolnak. Ilyenkor rádöbbenek, hogy a gyerekekért van minden. A cigány gyerekkultusz, amit érzelmességnek, mások majomszeretnek tekintenek, igazolva attól, hogy eszünkbe jutnak az erőszakkal elhurcolt, az állami nevelőintézetekbe rejtett, a fiatakorúak börtönébe zárt és az elégetett gyerekek. Talán ezért érzem, hogy itt jobban megbecsülik egymást a házastársak, mint más közösségekben. Itt vannak

normák, amelyek az életet szabályozzák, amelyek újra lettek költve; ötezer éves normákat folytatnak. Itt szabadon szidhatjuk azokat a hülyéket és csirkefogókat, akik a rossz politikát csinálják, mert egy normális cigány élvezetét leli abban, ha szidhatja a hülyéket és a csirkefogókat, egy valamiben biztos lehetsz: cigányként nem vagy védtelen. Cigánytelepen élő ismerőseimet nem nyomasztja a közhazugság, sem a félelem a közhazugság megsértésétől. Nekik más bajaik vannak, éppen elég súlyosak, ők azoktól szomorúak.

Mi az én cigányságom, ha nem a tradicionális cigányság, és ha nem a visszatérés vágya a telepek földjére? Találkoztam olyan telepi cigány emberekkel, akik azt gondolják, hogy mi, akik úgymond elhagytuk a telepet, tulajdonképpen tévedésben vagyunk. Szerintük fogyatékos önérzettel, öncsalásban élünk. Azzal, hogy „beköltöztünk” azok közzé, azok környékére, akik megszervezték számunkra a légereket, tulajdonképpen kiszolgálhatjuk, feladjuk magunkat. Az az igazság, hogy én is megkérdem magamtól, mi az a makacsság bennem, hogy nem akarok messze lenni attól a helytől – és azoktól az emberektől – ahol és akik majdnem megöltek. Mégis, azt érzem, inkább írnom kell, mint lőnöm. Szívesebben vagyok vad, mint vadász.

Lehet, hogy csak egy cigány nézi és nézheti úgy a dolgokat, ahogy én nézem? Lehet, hogy már teljesen és mélyen a csontjaimba költözött a menekülés, a rejtőzködés, a félelem ösztöne. Az azonban biztos, hogy amikor borotválkozótükörbe nézek, eszembe sem jut, hogy most egy cigányt látok.

A cigányság az én értelmezésemben a gondolkodás személyes szabadságának imperitívusát jelenti. Egy cigánynak Európában az a dolga, hogy felnőtt legyen. Öreg és sokat támadott, a túlélésben jártas népnek kitüntetett esélye van a felnőttiségre. Elképzelhető, hogy ezért nem leli a helyét a tízéves cigánygyerek az iskolában, mert nem jó érzés neki, a felnőttnek gyerekek között lenni? Diaszpórában élni annyit jelent, hogy kiscsoportokban, sőt egyedül is megállni a lábunkon, és minél korábban képessé kell erre válnunk. A cigányoknak az a vágya, hogy közösségre leljenek, megindító, de nem teljesülhet, mert ha befogadnának bennünket, védtelenül magányosok lennénk.

A magyarországi cigányság nagy része nem vállalja el magát cigánynak, és van aki belebetegszik a kisebbségi cigány szerepébe. Aki a sorsának nem alanya, csak tárgya, az előbb-utóbb idegbajos lesz. Ha van értelme a cigány nép fogalmának, akkor ez nem lehet más mint a szolidáris nép. Annyira cigány, amennyire szolidáris. A vágóhídon csak akkor van szolidaritás, ha a marhák nekimennek a mészárosoknak. Ha kitörnek a vágóhídról.

Nem elég nem tennem másnak azt, ami nekem rossz, tennem is kell néha a másiknak azt, ami nekem jó, alkalomadtán meg kell tennem. A személyes felelősség alól nem ment fel semmilyen tradicionális szabálykövetés, sem mint szimbolikus cselekedetek füzére, sem mint joggyakorlat. Sokat szokás emlegetni a cigány családiasságot, amely tud lenni fojtogató is, de jelenti azt is, hogy a cigány szülő valamivel többet ad a gyerekének, mint amennyit adni szokás. Az is megtörténhet, hogy az áldozat útján nem lehet megállni, és oda kell adni mindenünket a hozzánk közelállókért, azt is, amin kívül semmi egyebünk nincsen. Aki így cselekszik, az nem azt fontolgatja, hogy mit lehet tenni, hanem azt tette, amit kell. Ha az ember megteszi a dolgát, akkor jöhet az utolsó óra, emberünk ül a napon, derűsen és szárazon.

A cigányok között sok a szigorú vagy szarkasztikus elme, aki erkölcsileg hibáztatja azokat, akik nem értenek egyet velük. Másrésztől lázongó és makacs fajta; nonkonformisták, disszidensek, másképp gondolkodók, eretnekek, szabadgondolkodók, avantgárdisták, elfajzottak, destruktív egységbontók, csábítók, kísértők úgy teremnek a cigány társadalomban, mint eső után a gomba. A cigányoknak szenvedélyes viszonyuk van a törvénnyel, akarják és ellenzik, rajonganak érte és kijátsszák. Az egész életet a törvény hatalma alá akarják vonni, egyszersmind azonban szabadulni kívánnak minden tekintélytől. Azért olyan fontos a cigánynak a törvény (kris), mert az nemcsak a viszonyok szabályozása, hanem a szabadság, a szabadulás kutatása is.

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1995)

A sár titka

Le chikaki tajna

A vályogépítészet megítélése nagyot változott a múlt század derekán: elavulttá minősítették. Jól tudjuk ugyanakkor, hogy a megítélések nincsenek a „vályogba” vésve. Öröm látni, hogy egyre többen döntenek vályogház vásárlása vagy épp építése mellett. Saját tapasztalataim nyomán két ellenségét tudom megnevezni a vályognak: az egyik a víz, a másik pedig a nem tudás. Elfelejtettük, hogy milyen egyszerű a talpunk alól téglát vetni és abból hajlékot emelni. Ezt a felejtést szeretném oldani soraimmal, a kedves olvasó pedig választhat, hogy magyar vagy cigány nyelven építi vissza fejébe az ősi tudást.

ZEMPLÉNI VÁLYOGVETŐ NŐ emlékei az 1950–60-as évekből:

„Hát még a legapróbb pulya is vetette, mindenki részt vett benne, az egész család. [...] Hát először a földet fel kellett ásni. Rászórtuk a búzának meg az árának azt az apró törmelékét. Lelocsolták, kapával felvágták, és akkor... hogy mondjam... ilyen lapátforma volt meg kapa. Ki hogy rakta a ,furikba, oszt' úgy tolták, így sorba a sárt, aztán akkor ilyen vályogformával meg vetettük a vályogot kifele. Úgyhogy jó volt az abba az időbe, mert valahogy, hogy mondjam neked, nyáron nagyon jó volt, mert meg tudtunk belőle élni úgy-ahogy... abban az időben 100 forint nagy pénz volt; megmondom őszintén! Már tényleg, hogy még akkorában 15-20 forintért lehetett venni egy malacot.”

Földfalak: a vályog

A föld- és vályogépítés az egyik legősibb építkezési forma, egyidős az emberiséggel; ezt bizonyítják a Dél-Oroszországban feltárt, 10 ezer évesre becsült földbe mélyített, földrakásos lakóépületek maradványai. Ősi civilizációk, mint például az asszírok, babiloniak, perzsák, inkák, maják és aztékok is mind ismerték és alkalmazták a vályogmegmunkálás fortélyait. Egyiptomban hatezer éven át a vályog jelentette az építészet fő alapanyagát – nem számítva ide a szakrális épületeket.¹ A vályogépítés technológiája a száraz éghajlatú területeken fejlődött a legmagasabb szintre; ez figyelhető meg Magyarországon is, az, hogy a vályog az alföldi ország részben terjedt el leginkább. Léven, hogy fában, kőben szegényebb vidék, lakói rákényszerültek, hogy *földből* emeljék hajlékaik falait.²

A földfalaknak több típusát különböztetjük meg (rakott és a gömbölyeges sárfal, vertfal, többretegű fal, gyepatéglafal, vályogfal, favázás sárfalak), ám azok legfejlettebb technikája a vályogvetés. A vályogtégglákból 40–80 cm-es vastagságú falakat emeltek: minél magasabb, annál vastagabb. Hasonlóan az égetett téglákhoz, ezeket is kötésbe rakták, malter helyett pedig híg állagú sarat használtak. A vályogtégglák mérete területenként eltért. Az erdélyi Mezőségen 15×15×35 cm-es téglák jellemzők, a kolozsi Bózson viszont a helyi romák 12×24×48 cm-es téglákat vetettek.³

A vályog tehát a Kárpát-medence népi építészetének egyik legmeghatározóbb építkezési módozata. A vályogvetést a hagyományos roma mesterségek egyikeként tartjuk számon, mivel nagyszámban végezték romák, s napjainkban a tudás utolsó birtoklóira is nagy valószínűséggel roma közösségekben akadhatunk: évszázadok során apáról fiúra, anyáról lányra szálltak a sármegmunkálás fortélyai. A „sár mesterei” egészen a közelmúltig biztosították az építkezéshez szükséges fő alapanyagot a Kárpát-medence falvaiban élő emberek tömegeinek, szervesen hozzájárulva hazánk építészeti arculatához. A vályogvetők munkája a 20. század közepétől kezdett feleslegessé válni, köszönhetően az építőiparban megjelenő új anyagoknak. Napjainkban egyre kisebb számban találkozhatunk e tudás ismerőivel, ugyanakkor a környezettudatos életmód újra megjelenésével ismét megjelent a látóhatáron a vályog mint építőanyag.

¹ MOLNÁR 2004: 2-3.

² ORTUTAY 1982: 475-477.

³ FURU 2017: 120-122.

Vályogvetés

Napjainkban újra, egyre gyakrabban láthatunk épülő vályogházakat, kiváló tulajdonságainak köszönhetően. Az pedig, hogy a lakóház fala szalmás sárból készült, nem zárja ki, hogy a 21. századi igényeknek megfelelő komfortfokozattal rendelkezék. Hogyan fejlődött napjainkban is népszerű építőanyag a vályog?

Ismerjük meg magát az anyagot és a sár mestereit, a vályogvető romákat!

A vályog az égetett téglá közvetlen előde. Előállításával jóval könnyebb, mivel nem kell égetőkemencét építeni, elég pusztán napon, majd szellős helyen kiszáritani a vályogot.

Mi is az a vályog?

Vályognak nevezzük a különféle természetes anyagok keverékéből létrejövő építőanyagot. A vályogból készült épületeket sokszor élő építményként emlegetik, úgy tartják, hogy lélegzik a ház. Mivel kizárólag természetes anyagokból készül, így valóban lélegzik, azaz szüksége van a levegőre, a szellőzésre: a vályogfal az évszakoknak, időjárásnak megfelelően tágul vagy zsugorodik. Kiváló építőanyag azért is, mivel igen jó szigetelő: télen fűt, nyáron hűt, azaz a téli időszakban bent tartja a meleget, nyáron pedig a kinti meleg ellenére kellemes hőérzetet biztosít. Az elhanyagolt, magára hagyott vályogépületek az évek során összerogynak, majd teljesen elbomlanak, és pár évtized múltán pusztán egy zöldellő dombocska marad a helyükön.

Vályogvető cigányok

A vályogmegmunkálás a Kárpát-medencében elsősorban cigányok foglalkozása volt. Vályogvető cigányokkal egészen a közelmúltig találkozhattunk a települések szélein, mivel a faluvégi vizenyős, agyagos területek adták a téglá nyersanyagát, illetve biztosították a nyugodt munkavégzést. A vályogvetéssel foglalkozó cigányok évszázadokon keresztül kiszolgálták a többségi, nem cigány népet, alapanyagot szolgáltatva házaikhoz. Zárt közösségeikben gyakorolták, tökéletesítették mesterségüket: apáról fiúra, anyáról lányra szállt tovább a sár titka, így téve magukat a sár mestereivé.

A vályogvetés fortélyai

Alapanyagok:

- agyagos föld + víz
- pelyva vagy törek (aprószalma)

Vajkake keripe

Ande amare dyesa, butivar shaj dikhas anda vajki kerde khera, ke zurales lashe kerimaturi si. Kodi hoj le khereske zidura andar sulumali chik kergyile, na phandel avri kodi hoj resel o komfortos o ando 21. shelibersh si. Sar barilas avri vi ande amare dyesa anavale kerimatoske e vajki?

Te pinhzaras kadi matura thaj é chikake majstoren le vajka kerdinaren/ lipitoren!

E vajki le avri phabardy ciglaci matura si. Lako angla tordyaripe maj ushoro has, ke na turbujas karing te keren phabardo bov, ande soste avri phabaren len, dosta sas numa po kham, maj khatar e balval pihirdo than te suttyaren le vajka.

So hi e vajki?

Vajkake akharas anda but kasave naturalne maturake hamisarde kerdo kerimatura. Anda vajki kerde khera butivar kodi phenen hoj zhuvinde khera si, ke kodi phenen pa lende hoj sufla lelo kher. Kaj numa anda naturake matura tordyol, kade chaches zhuvel, sufla lel, le kereske tubul o ajero, e balval le vajkako zido ande sezonurake vramake prihipe bulhol, thaj cinol. Lasho kerimatura si vi vash kodo ke mishto sharavel o kher: jivendesa tatyarel, milajesa shudrarel, ande jivendeski vrama andre tordyarel o tato, milajeha kana avral tato hi andral lasho tatyipe del amare truposke. Kodol khera saven pe pende mukhle kodola tela bersha khetane peren, maj po agor nachon tar, thaj pala but bersha numa jekh zeleno plaj/placica ashel pe lengo than.

Vajkake kerdinara/ Lipitora

Le vajkake butyaripe anda Karpaticko-xorro anglunes le romengi profesija sas. Lipitorenca zhikaj nachilo shelibersh shaj maladyilam ande Szabolcs-Szatmar-Bereg regiovoske cine gavengo agor, ke kadal cine gavune agora save pajasle, thaj anda adyago sas lengi phuv, kadal dine le ciglaci fundamatura, thajpe kadal thana ande pacha zhangline butyi te keren le roma. Le roma perdal pe shelibersa avri slugisarde le gazhen le ciglenca karing lenge khera. Ande pengi phandadi kumpanija sityile, thaj kerenas pengi profesija: pa dad, po shavo, pa dej pe shej uradas majdur e chikaki tajna, kade kerdyile vaj kade shude pen e ckikake majstorenge.

Le vajki

Fundamaturi:

- phuv anda adyago + paji
- cine phagerde suluma

Eszközök:

- ásó, kapa, villa
- fából készült forma (vető), amibe beletömik a sarrat; lehet egyes, kettes vagy négyes forma, amelyek egyszerre több téglát kivetésére alkalmasak.

A vályogvetéshez minimum két ember szükséges: egy *tömő* és egy *vető* (vagy *csikó*).

Helyszín:

Olyan terület, ahol van a közelben víznyerési lehetőség: folyó, patak, tó, felgyült csapadék- vagy talajvíz.

A vályogvetés menete

1. A *tömő* és a *vető* együtt megássza a vályogvető gödört, amelynek a mélysége a három métert is elérheti. A gödörben benne hagyják a felásott földet, majd alaposan belocsolják és hozzádolgozzák a pelyvát vagy a töreket.

Instrumenturi:

- hunava, sapa, furka
- anda kasht kerdi forma, ande soste andre pizden e chik, shaj avel jekheski, dujtoski, tritoski, shtartoski forma, savenca jekhvarsa but cigli zhangline te keren.

Karing le vajki duj manusha trubun: jekh *pizdinari*, jekh *shudinari*.

Than:

Kasavo than, kaj si pahe paji:ab, valya, opre dunado brishindesko paji, vaj phuvako paji.

Le vajkengo shudipe/keripe

1. O *pizdinari* thaj o *shudinari* khetane avri hunaven e gropa savi trin metro milno shaj avel. Ande gropa andre mukhen e opre hunadi phuv,maj mishto andre locholin la,thaj karing den le cine phagerde suluma.

2. A *tömő* jól átkapálja a *pelyvás* sarat, majd alaposan megtapossa. A sarat pihenni hagyják. ► Elkészült a vetni való vályog.

2. O *pizdinari* mishto perdal sapakerel e chik, maj mish-to khetane ushtyavel la. E chik jekh cerra mukhen te hodinil. ► Pala kodi gata kerdyilas e vajki.

3. Az előzőleg beáztatott formát a vető újra megnedvesíti, majd megszórja egy kis törekkkel.

3. Anglunes andre pajasli forma o shudinari pale andre pajarel, maj andre rispisarel cine phagerde sulumenca.

4. A formába erőteljes mozdulattal belenyomja a törekes sarat, gondosan ügyelve a sarkok tömörítésére.

4. Ande forma zurales ande pizdel e sulumali chik,losarel hoj vi ande kolcorura te avel chik.

5. Tetejéről lehúzza a felesleget, elsimítja a téglá felszínét.

5. Tele cirdel so but si opral pala kodi vortarel e cigla.

6. A formát a *vetőhelyre* viszi, és gyors, erőteljes mozdulattal „sorba vágja”, azaz eltávolítja a formából a még lágy téglát.

6. E forma pe *shudimasko* than ingren thaj zurale mish-kisaripesa, ande gleda shinen, maj avri malaven anda forma e kovli chik.

7. A szorosan egymás mellé állított téglák 4-5 napig szikkadnak a *vetőhelyen*, majd átforgatják őket, hogy minden oldaluk száradjon, és 10-13 nap után gúlába rakva száradnak tovább.

7. Pasha jekhavreste tordyarde cigli 4-5 (Shtar-panzh) dyes suttyon, maj perdal bolden len hoj te suttyon pe sako rig. Pala 10-13 (desh –deshutrin) dyes ande gula suttyon majdur.

A „műszaki ellenőrzést” a megrendelő végzi el: levegőbe dobja vályogtéglát, és ha az összetörik, akkor nem jön létre az üzlet.

Hoj soski si e vajki kodo dikhel kon kinel len: Ando ajero opre shudel e cigla thaj kana tele perel thaj kethane phagerdyol, atunchi na avel kethane o shefto.

Fordította: Vadászi Róbertné

(A témáról készült kiállítás megtekinthető a Sóstói Múzeumfalu nyírvasvári roma lakóépületében.)

Felhasznált irodalom

FURU Árpád 2018 Tájai tagolódás Erdély népi építészetében.

Kolozsvár, Exit Kiadó

MOLNÁR Viktor 2004 A vályog és a favázás vályogépítészet.

Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem

ORTUTAY Gyula 1977 „vályog” Szócikk. In.: Magyar Néprajzi Lexikon, Ötödik kötet. In.: Ortutay Gyula–Bodrogi Tibor, Diószegi Vilmos, Fél Edit, Gunda Béla, Kósa László, Martin György, Pócs Éva, Rajeczky Bejamin, Tálasi István, Vincze István. Budapest, Akadémiai Kiadó

KALEIDOSZKÓP

Deportálásra váró
szintik és romák
a németországi
Aspergben,
1940 májusában
Forrás: Wikimedia
Commons

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Porrajmos – Az elemésztés

„A primitív személy nem változik meg, és nem hagyja magát megváltoztatni.”

Robert Ritter egyebek közt ezekkel a szavakkal érvelt 1940-ben a cigányság sterilizációja mellett.

A németek a kevert, félvér, tehát nem „tisztá” vérű cigányokat alacsonyabb rendű lényeknek tekintették. A német cigányság kilencven százaléka ilyen volt. Meglepő módon a fajelmélet lelkes hívei az „igazi” cigányokat, a valóban vándorló, nomád életet élő cigányokat többre becsülték, mint a többit. Hogy miért? Felteszem, összetett magyarázata lehet. De az egyik biztosan az volt, hogy tudtak a cigányok árjaságáról. Jussanak csak eszünkbe Cholnoky Viktor sorai. *„Az árjának a kvintesszenciája, a legkeveretlenebbül tisztán maradt faja, hogy úgy mondjam virága – a cigány.”* Ezzel a „szomorú” igazsággal kezdeni kellett valamit. Megoldották.

A cigányság elenyésző kisebbsége maga a csuda, a megvalósult „völkische” ideológia, élő példája annak, hogy az elzárkózás, a fajvédelem, a vér tisztasága nem hagymázos ábránd, hanem megvalósítható idea. A cigányság óriási többsége viszont kevert, tehát mégis selejt nép, sterilizálható, táborokba gyűjthető, kiiktatható és kiiktatandó. Az 1935-ben hatályba lépő nürnbergi törvények tükrözték is ezt a gondolkodást: a kevert cigányokra börtön, koncentrációs tábor és sterilizálás várt, ezzel szemben a kevéske „valódi nomád cigányt” őrizték, mutogatták, esetükben a csoportos letelepítés és fajvédelem volt a cél.

Heinrich Himmler még saját, 1942. decemberi parancsa után is igyekezett megmenteni egy „fajilag tiszta” szintő vagy lalleri csoportot, holott az utasítása úgy szólt, hogy a német cigányság egészét lágerbe kell hurcolni. Rudolf Höss, Auschwitz parancsnoka úgy magyarázta az SS Reichsführer különös „jóakarát”, hogy nem szeretett volna az mást, mint oktatni, gondosan megőrizni „a korai indogermán életmód eme élő rekvizitumait”.

Simon Wiesenthal fedezte fel 1964-ben Prágában, a Gestapo Moravska-Ostravában hagyott levéltárának anyagában az azóta sokat idézett Adolf Eichmann-táviratot, amelyben a hírhedt osztrák náci a cigány transzportokra vonatkozóan azt a „jó tanácsot” adta, hogy a Bécsből, Mährisch-Osttrauból vagy Katowicéből indítandó zsidó transzportok szerelvényeihez mindig kapcsoljanak három vagy négy cigányokkal teli vagon is. Ez a „legegyszerűbb módszer”, írta a zsidóság és a cigányság összegyűjtéséért, szállításáért és kiirtásáért felelős náci hivatalnok, aki korábban a bécsi Zsidó Központi Kivándorlási Hivatal létrehozója volt, 1939-ben a Gestapo zsidóügyi részlegének parancsnoka lett, 1941-től pedig ő irányította a németországi zsidók, később a megszállt országok zsidóságának deportálását is.

„A legegyszerűbb módszer, ha minden transzporthoz csatolnak néhány vagon cigányt.”

Hogyan jutottunk ide?

Kezdjük jó messziről.

Lombroso és a fajbiológusok

Gróf Arthur de Gobineau 1853-ban és 1855-ben jelentette meg nevezetes kétkötetes értekezését az emberi fajok egyenlőtlenségéről. Nem kell élénk fantázia, hogy kitaláljuk, mi a lényege. Vanak magasabb rendű és alacsonyabb rendű fajok. Egyik faj a fejlődés létráján magasra mászott, a másik a létra aljában sertepertél. A csúcson az indoeurópai, úgynevezett árja faj. Gobineau munkájában szó esik erkölcsről, vallásról, degenerációról, kereszténységről, a kultúrák kölcsönös taszításáról, nyelvek egyenlőtlenségéről. A lényeg azonban, hogy a fajkeveredés káros, tehát a tiszta nép magasabb rendű, mint a kevert. Hogy tulajdonképpen minden nép kevert? Bagatell! Azzal nem törődünk.

A kitűnő „fajbiológus”, a műveletlen és zavaros, ám nem humortalan francia egyebek közt a következő felelősségteljes sorokkal ajánlotta remekművét V. Györgynek, Hannover uralkodójának:

„A nagy események, a véres háborúk, a forradalmak és a törvényszegések, melyek olyan elterjedtek voltak az európai államokban, arra jók, hogy az ember figyelmét a politikai problémák tanulmányozására irányítsák. Míg az egyszerű elme azonnali eredményeket akar, és a szidalmakat és dicséreteket kis elektromos szikráknak nézi, melyek egyéni érdekeivel tartják a kapcsolatot, a komoly gondolkozó föl akarja fedezni a szörnyű fölkelések okát. Lámpával a kezében le fog ereszkedni a filozófia és történelem furcsa ösvényeire, az emberi szívet vizsgálja, a múlt évkönyveit olvassa, így kísérli meg, hogy a rejtély megoldásához kulcsra leljen... Egyik következtetésből a másikba jutva apránként arra a meggyőződésre jutottam, hogy a faji kérdés minden más kérdést háttérbe szorít, hogy ez mindennek a kulcsa, és hogy a fajok egyenlőtlenségének eszméje elegendő arra, hogy a végzet teljes útját elmagyarázza. Mindenkinek kell hogy sejtelme legyen erről a hatalmas igazságról, mert mindenki láthatta, hogy emberek tömegei hogyan szálltak le néhány országban, és mennyire megváltoztatták annak életét. Képesek voltak arra, hogy újfajta tevékenységeket vezessenek be ott, ahol jövetelük előtt minden kábultan szunnyadt... Észrevéve, hogy vannak erős és gyöngye fajok, én elsősorban az előbbieket vizsgáltam, és meggyőződtem róla, hogy minden nagy, nemes és gyümölcsöző ezen a földön, ami emberi munka eredménye, a tudományban, a művészetben és civilizációban, ugyanabból a kiinduló pontból ered, egy faj fej-

lődésének eredménye és egy gondolaté. Egyetlen család terméke, melynek különböző ágai uralkodtak a világmindenség minden civilizált országában.”

Mit kell ehhez hozzátenni? Ez maga a köd, a barbár mítosz. Talán szép is lehetne, ha mese maradt volna.

A boszorkánylevesbe egyéb gezemice is kell. Ne féljünk, van mit aprítani a kondérba.

A következő hatalmas, eredeti koponya egy angoltól lett német antiszemita „teuton lovag”: Houston Stewart Chamberlain, Richard Wagner lánya, Eva Wagner férje. Ő sem rendszerező elme, inkább intuitív, érzékeny alkat. Így ír önmagáról: *„Már fiatalon arra törekedtem, hogy az elveszett haza helyett egy új világot teremtsék önmagának, egy saját hazát, ahol művészekkel, költőkkel, gondolkodókkal, kutatókkal, álmodozókkal, feltalálókkal, hősökkel és szentekkel vehetem körbe magam, valamint szeretettel, mindezt úgy lezárva, olyan hozzáférhetetlenül, ahogy a vízipók, mely levegőbuborékjában a víztől körülölelve is őrzi univerzumát, úgy elkülönítve azt, akárha légburka gyémánt volna.”* Írt és elmélkedett zsidóságról, nemzetről, fajról, a 19. század alapjai című nagy ívű munkájában pedig a teutonok hősiességéről zengedez.

Vegyünk még egy csipetnyi szociáldarwinizmust (a legéletképesebb faj maga alá gyűri a gyengébbeket, azután életteret foglal), tegyük hozzá Sir Francis Galton tehetségről és öröklésről vallott nézeteiből, keverjük bele Cesare Lombroso 1876-ban megjelent *Bűnöző emberének* cigányokra vonatkozó részeit... Nagyjából kész is a főzet.

Már csak a *Mein Kampf* hiányzik.

Hogyan is olvastuk Sir Angus Frasersnél? Az Európa középső és nyugati területein a 19. század végén és a 20. század elején a cigányok (vándormesterségeket űzők, utazók, csavargók) migrációja miatt életbe léptetett törvények többsége ellenséges volt, s a század hatvanas-hetvenes éveigi nem veszítette hatályát. Németországban a müncheni cigányokat nyilvántartó hivatal hatókörét 1929-ben kiterjesztették az egész országra. A hivatal új neve: A Cigányprobléma Leküzdésének Központi Hivatala. Hát igen, Európában – főként Németországban – elő volt készítve a talaj.

Az elemésztés

A weimari köztársaságban egy 1929-es törvényrendelet vétségnek nyilvánította a cigányok „hordaként” történő vándorlását és „hordaszerű” életmódját. Az 1935 szeptemberében elfogadott állampolgársági törvény a „német vagy fajrokon vérű állampolgárok” kategóriájából kizárta a cigányokat. A sachsenhauseni táborban az 1934. áprilisi „védőőrizetbe-vételi rendelet” (Schutzhaftverordnung) alapján elítélt politikai ellenfeleken kívül már 1937-ben is voltak olyan emberek (például homoszexuálisok vagy bűnözők), akik „a német népre káros és veszélyes voltuk” miatt kerültek oda: voltak köztük cigányok is. Az 1933 óta létező dachau táborban is hamar feltűntek a jogtalanul elítélt cigányok.

”

1937-ben a Birodalmi Egészségügyi Minisztérium egyik osztályának, a Faji Tisztaság és Népeességbiológiai Kutatási Egységnek a vezetését a pszichológus-pszichiáter Robert Ritterre bízták, aki évek óta irányította a németországi cigánykutatásokat, s aki meg volt győződve arról, hogy a cigányok esetében genetikusan öröklődik a bűnözői hajlam. Ő volt az is, aki 1940-re „tudományosan” is kimutatta, hogy a német cigányságnak több mint 90 százaléka a különösen veszélyes, kevert fajú cigánysághoz tartozik.

Cigány
gyerekek
a belzeci
koncentrációs
táborban, 1940
Forrás: Wikimedia
Commons

1938 márciusában ismét nyilvántartásba vették, regisztrálták a cigányokat, áprilisban megvonták tőlük a szavazati jogot, májustól kitiltották őket az iskolák többségéből majd elkezdtek táborokba gyűjteni azokat a cigány férfiakat, akik nem német földműves gazda földjein dolgoztak. Ugyanazon év júliusában megtiltották a cigányok és a nem cigányok közötti házasságkötéseket. 1939 márciusában különleges személyazonossági papírok használatát írták elő, különböző színű igazolványokat (barnát) kaptak a „tiszta fajú” cigányok, másmilyeneket a kevert vérűek, megint más színűt a nem cigány csavargók. A Schutzhaftverordnung-rendelet alapján még azon a nyáron az előző évben elfoglalt Ausztria burgenlandi területeiről táborokba hurcolták a cigányokat. Októberben Himmler általános vándorlási tilalmat rendelt el a cigányok számára, majd elkezdődött tömeges deportálásuk a régi birodalmi és az újabb lengyelországi koncentrációs táborokba. 1939 szeptemberében, a háború kitörésének pillanatában a Harmadik Birodalomban hat nagy láger működött: Dachauban, Sachsenhausenban (Oranienburg), Mauthausenben, Flossenbürgben, Buchenwaldban, valamint Ravensbrückben egy női tábor. A második világháború kitörése előtt körülbelül 150–200 ezer ember – nem tudjuk, pontosan mennyi cigány – járta meg a táborok valamelyikét.

”

A második világháború esztendeiben a németek Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában is szorgalmazták a cigányok begyűjtését és likvidálását. Dachauban, Mauthausenben, Buchenwaldban is szenvedtek cigányok, 1943 márciusától Auschwitzban negyven hatalmas barakkból álló külön „cigány családi táborba” zsúfolták őket, ahol a gyermekek, szülők, nagyszülők együtt maradhattak.

Mengele és kollégái sok orvosi kísérletet hajtottak végre cigányokon: sós vízzel itatták, eszméletvesztésig fagyasztották őket, ikerkísérleteket folytattak, Natzweilerben tifusszal, Schachshausenban mustárgázzal fertőzték áldozataikat, a ravensbrücki táborban még 1945 januárjában is közel százötven cigány lányt sterilizáltak, voltak köztük nyolc-tíz évesek, de még márciusban is végeztek röntgensugár-sterilizációs kísérleteket. 1942 decemberében Himmler elrendelte a Harmadik Birodalom összes német cigányának Auschwitzba történő deportálását, 1944 nyarán pedig parancsot adott az auschwitzi cigánytábor összes lakójának likvidálására. A tábor felszámolása előtt kétezer munkaképes cigány embert más táborba szállítottak, a többieket – körülbelül négyezer fáradt, leromlott állapotú szerencsétlent – augusztus másodikán gázkamrákba tereltek. Rájuk és sorstársaikra emlékezünk minden év augusztus 2-án: ez a porrajmos, az „elnyelés”, „elemésztés”, a sokáig elhallgatott, elfelejtett cigány holokauszt emléknapja.

Miután megszállták, Dániában, Luxemburgban, Elzász-Lotaringiában is megkezdtek a cigányság deportálását. Hollandia, Horvátország, Belgium szinte minden cigánya elpusztult vagy elmenekült otthonából a háború alatt. A németekkel együttműködő vichyi francia kormány közel negyvenezer cigányt küldött táborokba, s ezeknek a fele nem élte túl a háborút. (Miközben árnyukhoz képest nem jelentéktelen számú cigány vett részt a francia ellenállási mozgalomban.) A második világháborúban harcban, kivégzés, mészárlás, betegség, deportálás, éhezés, a koncentrációs és munkatáborokban végzett orvosi kísérletek, gázkamrákban történő megsemmisítés által 1945-re minimum 300 ezer európai cigány pusztult el. A valós szám ennél feltehetően jóval

Romák és szintik
a lackenbach-i
táborban,
Ausztriában
Forrás: Eternal
Echoes

nagyobb, vannak olyan kutatók, akik egymillió fölé teszik az áldozatok számát, de a legvalószínűbbnek tűnő szám is körülbelül 500-600 ezer. Kenrick és Puxon úttörő könyvében azt olvashatjuk, hogy Németország cigány lakosságának háromnegyedét, Ausztria cigányságának felét gyilkolták le. A kiirtott cigányok számát ők is körülbelül félmillióra, egykori teljes európai létszámuk harmadára becsülik. Sir Angus Fraser leírja, hogy Ritter egykori munkatársa, Eva Justin a hatvanas években úgy emlékezett vissza, hogy a németországi cigányság elpusztítása eldöntött tény volt, csak a módszeren és az időpontra folyt vita. Olyan tervek is születtek, miszerint be kell hajózni őket mindenféle kimustrált, használhatatlan vízi járművekre, aztán a nyílt tengeren le kell bombázni az öreg teknőket. Természetesen nem emberiségességük miatt vetették el

az ötletet, hanem mert úgy ítélték meg, hogy az orvosi kísérletek és az antropológiai vizsgálatok folytatása „*hasznosabb a német nép és az emberiség számára*”.

A nagyhatalmak békekötései, a nürnbergi per, az államhatárok tologatása, Európa és a világ újra felosztása, a „vasfüggöny” felemelkedése mind-mind gádzsó ügy volt, a cigányok számára a háború befejeződése sem hozott békét, megnyugvást. Az 1899-ben Münchenben létrehozott iroda, a Cigányprobléma Leküzdésének Központi Hivatala az ötvenes években tovább működött ugyanezen név alatt. Sok német cigányt, aki túlélte az üldöztetést, a háborút, a táborokat, ám személyazonosságát nem tudta igazolni – mert a hatóságok korábban elkobozták az irataikat, esetleg elvesztették, elpusztultak vagy éppen maguk pusztították el azokat –, a nyugatnémet kormány hontalannak nyilvánította.

Olaszországban 1938-tól deportálják őket, előbb az ország körüli szigetekre, például a Tremi-t-szigetekre vagy Szardíniára, de ott voltak az olaszországi cigányok az Albánia ellen vívott dicsőséges háborúban is mint munkaszolgálatosok. Az érintettek visszaemlékezései szerint az olasz internálás jóval puhább volt, mint a német, leginkább az éhség kínozta a száműzött, gyakran magukra hagyott embereket. Jugoszlávia lerohanása után a horvát usztrasák olyan tömegmészárlásokat hajtottak végre zsidók, szerbek és cigányok közt, amelyek kegyetlenségének alig-alig

Elzászi roma nők és gyerekek a rivesaltes-i büntető-táborban
Forrás: Eternal Echoes

akar hitelt adni az ember. Németek, horvát usztrasák, később a szerb partizánok nem különböznek abban, hogy egyformán cigánygyűlölők: a legváltozatosabb módokon gyilkolják őket, holott több forrás is tanúskodik róla, hogy a cigányság nem kis szerepet játszott a jugoszláv partizánok felszabadító harcában.

Stanko, a horvátországi kalderás cigány így emlékezett vissza: „*A nagynénémnek öt fiát és a férjét ölték meg Jugoszláviában. Ő egy fán bújt el a legkisebb fiával, és látta hogyan ölik meg őket. A kezével betömte a kicsi fia száját, hogy ne tudjon sírni, nehogy az usztrasák meghallják a sírását, és végignézte az egész jelenetet, hogyan ölik meg a férjét és a fiait.*” Ugyancsak ő számolt be arról is, hogy gyakran nem fegyverrel, hanem fejszével gyilkoltak kislányokat, asszonyokat. „*Arra sem volt idejük, hogy meghaljanak, máris halomba dobálták őket a gödörbe.*”

Romániában a horvátországihoz hasonló volt a helyzet. Mircea Eliade „a világ két legbutább nemzete”, a bolgár és a magyar ellen uszít, a Vaszgárdát élteti, Émile Cioran Hitler nagyságát ma-

gasztalja, és a „Romániát bomlasztó két idegen elemmel”, a magyarsággal és a zsidósággal való végleges leszámolást sürgeti, de Antonescu újságja, az *Eroica* sem marad le: rendre azt sulykolja, hogy „zsidókérdés”, „magyarkérdés”, „cigánykérdés” ugyanaz. Romániában és Besszarábiában körülbelül 40 ezer cigány veszett oda: nem mindenkit öltek meg, az áldozatok egy része éhen halt vagy megfagyott. Ész- és Lettországból, Litvániából – olykor Magyarországon is – a már elhurcolt zsidók lágereiben és zsinagógáiban zsúfolták őket össze. A fasiszta Szlovákiában is táborokba gyűjtötték, esetenként ki is végezték őket. A csak Lengyelországban és Ukrajnában legyilkolt emberek száma körülbelül 60-70 ezer.

Magyarországon ugyan már 1929-től évente kétszer is rendeztek úgynevezett országos „cigányrazziákat”, ám ezek időpontjának meghatározását a helyi közigazgatásra bízták, így általában a cigányok jó előre értesültek róla. A háború éveiben számos településen, mint például 1942-ben Esztergomban zárt cigánytelepeket hoztak létre. Ennek ellenére az akkor körülbelül 200 ezer főre becsült magyarországi cigányság túlnyomó része nem volt közvetlen veszélyben. Az állami rendelkezések egészen 1944 márciusáig, a német megszállásig kizárólag a csekély létszámú vándorcigányokra vonatkoztak. Adolf Eichmann SS-Sondereinsatzkommandója nem törődött a cigánysággal, a németek feltehetően azért sem üldözték őket, mert a cigányok lényegében nincstelenek vagy szegények voltak, ráadásul a letelepült cigányokat be is sorozták a honvédségbe. Néhány megyében ugyan készültek cigány névjegyzékek, de a magyar cigányság deportálása szerencsére szervezetlenül és későn kezdődött, országos érvényű rendeletek csak a rövid nyilas rémuralom idején születtek, a helyi közigazgatás sokszor akkor is szabotálta azok végrehajtását. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy 1944 őszén és telén, a nyilaskeresztes uralom idején előfordultak Magyarországon cigányellenes atrocitások. Szita Szabolcs adatai szerint például Dobozon, október 6-án húsz szalontai és kötegyáni oláh-cigányt lőttek agyon a csendőrök. Lengyelben, november 30-án tizennégy cigány halt meg, hasonló eset történt 1945 januárjában Lajoskomáromban. Február elején a Várpalota melletti Kiserdőben tán száz-százötven cigányt lőttek le a nyilasok, Szolgaegyháza községben azonosítatlan fegyveresek végeztek közel harminc cigánnyal. A magyarországi cigány áldozatok számát húsz- és ötvenezer közöttire becsülik; a pontos szám meghatározása szinte lehetetlen, mert sokuk személyazonossága amúgy is nehezen volt ellenőrizhető, ráadásul gyakran írásos parancs nélkül hurcolták el őket, nem készítettek lajstromokat, sokakat egyszerűen folyóba vagy tömegsírba lőttek.

Cigánytábor Auschwitzban

Ember Mária adta közre egy hajdani auschwitzi fogoly nő visszaemlékezésének azt a részletét, melyet az alábbiakban idézek.

„Szemben a mi barakkunkkal volt egy másik barakk telezsúfolva cigányokkal. Őket nem választották el egymástól, s mi irigykedve néztük, lám, ők együtt maradhattak. És egyszer hajnalban, még rá gondolni is borzasztó, sikolyokra, ordítózásra, ütlegelés zajára ébredtünk. A cigányokat lökték fel a teherautókra és ezek a szerencsétlenek sikoltoztak, kiabáltak, jajgattak, és mondták, üvöltöttek: »Látjátok, ezek az átkozott németek mit csinálnak velünk? Gázkamrába visznek mindannyiunkat!« S mikor pirkadni kezdett és minket kizavartak az Appellplatzra, ahol szinte ruhátlanul, cipő nélkül, összebújva reszkettünk, láttuk, hogy a szemben levő barakkosor, ahol a cigányok voltak, teljesen üres, csak a krematórium kéménye ontotta a füstöt, néha még lángot is lövellt ki a kémény... Sokan közülünk sírtak, én csak magamba roskadva halkan imádkoztam, s irigyeltem a cigányokat. Nekik már jó, gondoltam, nem tudnak semmiről, és legalább együtt mehettek a halálba, szülő, gyermek, testvér.”

Ember Mária csak ennyit fűzött hozzá: *„A napot a szakirodalomból tudni lehet: 1944. augusztus 6-án számolták fel az auschwitzi Zigeunerlagert.”*

Simone Veil – aki maga is túlélő, az Európa Parlament első elnöke, később francia miniszter – visszaemlékszik arra a riasztó „irigységre”, amivel azt figyelték, hogy míg a zsidó családokat a rámpánál könyörtelenül szétválasztják, a cigányok együtt maradhattak családtagjaikkal. És visszaemlékszik arra is, amint végigfut a táboron a borzasztó hír, hogy azok a csont és bőr gyermekek, akik ott játszottak a lágerbarakkok porában szintén csontig soványodott szüleik és nagyszüleik mellett, egy napon együtt mentek a halálba szeretteikkel.

Jelentés agyonlövésről

Ugyancsak Ember Mária közli a nürnbergi per irataihoz csatolt egyik dokumentumot, amelynek címe: Jelentés a zsidók és a cigányok agyonlövéséről. Egy Wehrmacht-főhadnagy írja le tapasztalatait.

„A zsidók agyonlövése egyszerűbb, mint a cigányoké. Meg kell hagyni, a zsidók nagyon fegyelmezetten mennek a halálba: nyugodtan állnak. Ezzel szemben a cigányok sírnak, ordítanak és állandóan mozognak, még akkor is, amikor már az agyonlövés helyén vannak. Sőt, előfordult, hogy közülük némelyek a sortűz elől beugrottak a verembe, és megpróbálták halottnak tettetni magukat. Mindez az osztagom katonáira eleinte nem tett különösebb hatást. De a második napon már kezdtek jelei mutatkozni, hogy egyikük-másikuknak nem elég erősek az idegei ahhoz, hogy hosszabb időn át részt vegyenek agyonlövésekben. Nekem az a személyes megfigyelésem, hogy akció közben nem lesznek úrrá rajtam lelki gátlások: ezek csak akkor kezdenek jelentkezni, amikor néhány nap elteltével esti nyugalomban elgondolkozunk a történetek felett.”

Elfelejtett holokauszt

„A cigányság tragédiájához tartozik, hogy a legutóbbi időkig nem tudtak hangot adni Európában annak, hogy velünk, zsidókkal együtt ők voltak a fajüldözés legtöbbet szenvedő áldozatai. Harmincnégy éve már, hogy kiszabadultunk a haláltáborokból, és vajon mennyi szó esett az eltelt idő alatt arról, hogy Franciaországtól Kelet-Európáig, a Baltikumtól a Balkánig a cigányság ugyanolyan üldöztetésnek volt részese, mint a zsidóság.”

Fentebbi mondatokat Simone Veil mondta el 1979-ben Bergen-Belsenben azon a nemzetközi találkozón, amelyen először emlékeztek meg a cigányság szenvedéseiről. A Nemzetközi Cigány Szövetség vezetői is felszólaltak ezen az eseményen, és arra hívták fel a világ figyelmét, hogy a nürnbergi perben az európai cigányság ellen elkövetett bűntettek tulajdonképpen elsikkadtak. Romani Rose, a Nyugat-Németországban élő cigányok egyik vezéregyénisége már csak az áldozatok száma miatt is megdöbbenőnek és égbe kiáltó bűnnek mondta a felejtést: „összesen körülbelül egymillióra kell becsülnünk a nácik és a különböző országokbeli cinkosaik által meggyilkolt cigányok számát”.

(A szerző 2007-ben megjelent Cigányok című esszéalbumának szövegéből.)

INTERJÚ

Tudatosult, hogy én ezt soha
nem hagyom abba

Forrás: Komróczki Dia felvétele

Hegedűs Józsi tehetségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az elmúlt időkből az egyik megkerülhetetlen figurájává vált a hazai zenei életnek. Lírai dalaiban nagy a szabadság- és az életszeretet, de az élet sötét oldaláról is van mit mondania, énekelnie. Vele beszélgettünk többek között a gyerekkoráról, a pályájáról, a siker megéléséről.

– *Milyen családban nevelkedtél?*

– Édesanyám oláh cigány, édesapám gázsó. Apukám egész életében sok időt töltött cigányok között. A két nagyapám nagyon jó barátságot ápolt egymással, a két család régóta ismerte egymást. Az anyai nagyszüleim, amikor megszöktek, egy hétig az apai dédszüleim tanyáján bujkáltak. Egy időben az anyai és az apai családom egy utcában lakott, pár percet kellett csak sétálnom, hogy az apai nagyszüleimtől eljussak az oláh cigány családomhoz; két, látványosan megkülönböztethető, máshogyan szocializálódott család között ingáztam.

– *Érzekted család és család között az eltéréseket?*

– Egészen kiskoromtól fogva éreztem a különbséget. Az apai nagymamám kifejezetten szigorú volt. Komoly szabályokat állított fel, amiket eszünkbe sem jutott megkérdőjelezni. Ahogy említettem, nagyjából három percet kellett sétálnom ahhoz, hogy elsősülött fiúunokaként az egész család lesse a kívánságaimat. Egyik helyen csendes, visszafogott, a másikon hisztis, elkényeztetett gyerek voltam.

– *Hogy viszonyulsz a szabályokhoz?*

– Vannak szabályok, amiket szerintem nagyon fontos betartani, de például az alkotói folyamatban sokáig nehezen éltem meg, ha más is hozzá akart tenni valamit egy-egy dalhoz. Szeretek a saját fejem után menni, de tanulom, hogy hogyan adjam át a kontrollt, bízom rá magam mások tehetségére, szakértelmére, arra, hogy a másik jót akar.

– *Mit akart a család, mi legyél, ha nagy leszel?*

– A tanulmányaim elvégzése volt a legfontosabb. Édesanyám gyakran hangoztatott mondata volt, hogy: „Tanuljatok, fiaim, ne kelljen trágyát lapátolnotok, mint apátoknak meg nekem.” Azt éreztem az egyetem alatt, hogy semmilyen csúsztást, halasztást nem engedhetek meg magamnak, mindent időre megcsináltam. Számomra ez volt az alap.

– *A családot foglalkozott lovakkal. Soha nem vonzott, hogy ezen az úton indulj el?*

– Nagyon szeretem és csodálom a lovakat, az egyetemi felvételinél a tanító után a ménesgazdát jelöltem meg, viszont tisztán emlékszem, hogy anyám mondja apámnak, hogy tanítsa meg a fiait a lovakkal bánni, mire apám határozottan azt válaszolja, hogy szánt szándékkal nem tanít meg minket erre, mert ha értünk a lovakhoz, beleszeretünk ebbe az életformába, nem tanulunk, és nem visszük többre, mint ő. Ilyen értelemben jóval kevésbé értek a lovakhoz, de a vágy, hogy egyszer legyenek saját lovaim, mint apámnak, nagyapáimnak, és sok ősömnek valószínűleg ezer évre visszamenőleg, nem múlt el a diploma átvételével. Sőt.

– *Mint lókupec, milyen élet várhatott volna rád?*

– Egy kiszámíthatatlanabb élet. Anyám azt szerette volna, hogy kiszámítható legyen a fizetésünk, ingben járjunk, klimatizált irodában dolgozzunk, elérjünk olyan dolgokat, amik az előző generációknak nem adatott meg.

– *Majd ilyen elvárások után jött a zene...*

– Sokáig nem támogattak. Miután látták, hogy ez nekem nagyon fontos, engedték, hogy zenével foglalkozzam, de kellett, hogy legyen egy „rendes” szakmám. Azt hiszem, annyira sokat mondogatták, hogy már én sem mertem volna mindent feltenni egy lapra. Tanítóként végeztem az egyetemen, tanítóként dolgozom. Sokat kellett küzdenem, vagyis „sokat kellett letennem az asztalra”, hogy a családom elismerje a zenémet.

– *Nyilatkoztad, hogy gyerekként nagy hatást tett rád A Jó, a Rossz és a Csúf című westernfilm. Szerinted miért?*

– Általánosságban szeretem a westernfilmeket. Elsőre biztosan a lovak fognak meg ezekben a filmekben. Ezenkívül megjelenik benne a szabadság, a férfiaság, a keménység, a hős figurája,

aki a legzordabb, legnehezebb dolgokon is átlendül, nem hagyja, hogy egy nálánál nagyobb erő maga alá gyűrje.

– *Te hogyan vagy hős a saját életedben?*

– Az a személyes célom, hogy egy tisztességes életet élhessek, úgy, hogy nem csapok be másokat. Szeretnék családot, gyerekeket, akiknek jó apja lehetek.

– *Kiemelnél egy-egy állomást a zenei pályádon?*

– Tizenöt évesen kezdtem zenekarban zenélni – punkként. Agyontorzított gitárral akartam a világot megváltani.

”

Egyetemistaként, tizenkilenc évesen lenyugodtam, új utak felé nyitottam, a költészetminőségű dalszövegek írása érdekelt, az, hogy szép, üzenettel bíró dalszövegek kerüljenek ki a kezem alól. Elmélyültem a magyar és a cigány népzeneben, a balkáni zenében, rengeteg hatás ért, inspirált. Ebben az időben nem kaptam túl sok pozitív visszajelzést. Az egyik nyáron egy szegedi kocsmában voltam háttérzenész. Éreztem, hogy nem ez a célom, hogy ennél többre vágyom, de hálás is voltam érte, mert pénzt kereshettem a zenéléssel, és végig tudtam élni egy nyarat anélkül, hogy egy gyárban kelljen dolgoznom.

– *Miért pont a tanítóképzőt választottad?*

– Egyszerűen ösztönből jött. Óvodásként mondtam ki először, hogy tanító bácsi akarok lenni, pedig még az iskoláról sem volt fogalmam. Szakállas tanító bácsiként képzeltem el magamat, az is lettem. Azt hiszem, van bennem egy olyan igény, hogy figyeljenek oda rám. Társaságban nem könnyen ragadom magamhoz a szót, nehezen nyílok meg mások előtt. Ezért örülök, hogy vannak szituációk, amikor én adhatok át valamit a másik embernek. Egy koncert is ilyen helyzet.

– *Egy-egy interjúdban szót ejtettél a hitedről. Milyen a te semmilyen felekezethez nem kötődő istenképed?*

– Egyik nagymamám mondta nemrég: úgy éljem az életem, hogy küzdjek, amennyire tudok, de valószínűleg lesz egy pont, amikor el kell engedni a gyeplőt, és átadni az irányítást Istennek, majd ő szépen egyengeti a sorsom.

– *Még eddig nem jött el ez a pont?*

– Sokszor elengedtem már a gyeplőt. Mindig akkor történt velem valami jó dolog, valami feloldozás vagy előrelépés, amikor azt mondtam, hagyom az egészet, elég volt. Nagyon sokszor fel akartam adni a zenélést is. Tinédzserként azt éltem meg, hogy hiába tudom, hogy jó, amit csinálok, nincs eredmény, nincs siker. Aztán megértettem, hogy én ezt azért csinálom, mert első-sorban nekem van rá szükségem. Ezeknek a dalszövegeknek a megírására, az öröm és a fájdalom hangokon keresztül való megélésére. Tudatosult, hogy én ezt soha nem hagyom abba, akkor sem, ha senki mást nem érdekel. Az egy csodálatos dolog, hogy másoknak is tetszik, másoknak is örömet adhat.

– *„Nem menekülök én a bánat elől, / egyenesen üldözöm a kurva bánatot” – írtad. Ez mennyire a te életed?*

– Szerencsére egyre kevésbé. Amikor ezt az albumot írtam, elég nagy mélyrepülést éltem meg, tapasztaltam magam körül. Akkor írtam ilyen végtelenül keserű dalokat, mint a Csicskabánat vagy a Penészvirágok. Ahogy haladok előre, tapasztalom a sikert, a munkám eredményét,

kezd olyan helyé válni az életem, amiben jó lenni. Gyerekkoromban nem ez volt, emiatt nem tanultam meg, hogy a dolgok lehetnek csak úgy jók, és nem kell attól tartanom, hogy a jó után majd következik a mindent felülíró rossz. Sokat dolgozom azon, hogy a maguk természetességében fogadjam el a jó dolgokat.

– *A kiszámíthatóság, a biztonságérzet egy idő után nem unalmas?*

– Már középiskolásként megfogalmazódott bennem, hogy felnőttként nem szeretnék egy nyolctól négyig tartó állást, hogy utána hazamegyek, és estig nézem a tévét. Szerencsére ez a veszély nem fenyeget, állandóan csinállok valamit. A polgári állásomban pedig gyerekekkel dolgozom, akik szintén nem unalmasak. Nekem nem azzal kell foglalkoznom, hogy az unalmas polgári életemet kicsit színesebbé tegyem, hanem azt kell megtalálnom, hogy a rengeteg dolog közül, ami érdekel, mi az a néhány, amit meg tudok valósítani.

– *A Szívemből a félelmet kioltom és a Penészvirágok album között milyen utat jártál be?*

– Nagy volt ez az út. Az első lemez sokkal idealistább, pozitívabb. Amikor azokat a dalokat írtam, alapvetően nagyon motivált voltam, kedves és szép szövegeket akartam írni, aztán mire elkezdtem a másodikat, nagyon kiábrándultam. Az új album szövegei keményebbek, őszintébbek, keserűbbek – jobban is kötődöm hozzá érzelmileg.

– *Ez vagy te? Keményebb, őszintébb, keserűbb?*

– Az, hogy a dalokon keresztül szembenézhettem ezekkel az érzéseimmel, hogy kiírhattam magamból, és azóta éneklek, segített a továbblépésben. Talán keményebb lettem, és remélem, hogy őszintébb is, de keserű határozottan nem vagyok.

AYHAN GÖKCHAN

IRODALOM

JÓNÁS TAMÁS

Emlősök dala

*Nincs ruhánk a szép tavaszhoz.
Telekhez vagyunk szokva.
Férfiak fején a kozmosz.
Leányokén a szoknya.*

*Szépségverseny-győztes fákhöz
még jók vagyunk raboknak.
Rügyek ellen pattanások.
A sminkelésben jobbak.*

*Majd a télben parolázunk
nagy fűtőtestek mellől.
Akire az Isten ráunt,
lehet az még csendőr.*

Négyütemű fekvőtámasz

*Mit kívánjak? Boldogságot kéne, de nekem
nem volt még a boldogsággal jó történetem.
Boldogtalanságot kéne, hadd változzon át?
Gondolkodom: nyíltan leszek egyre ostobább.
Kora ősz van, ülsz egy párnás, erős fapadon,
kutya szuszog, gyerek a fán bal oldaladon.
Gőzölögnek távolban a borsodi hegyek,
természeted kószolgatja a természetet.
Bor van, béke. Idő nincs, mert áthangoltad azt.
Telet jelent a homlokod, két kezed tavaszt.
És az egymásba akadó tekinteteket
nevezzük el nyárnak. Mindegy. Mondjuk, szereted.
Kábult fények veszekednek rózsabokrokron.
Minden ember tüske, szeret. S egyik se rokon.
Magányod mint mesterséges fényforrás, ragyog.
Jelened van. S azt kívánom: én is. Nem hagyod.*

Északi oldal

*Egyetlen tölgylevél, melyet a szél
Megmozdít mögötted a kocsúton,
Akkora zajt kelt, akár egy kereplő,
Vagy mint egy hercegi cipősarok.
Ilyen szapora utam üteme,
Mikor a levegő mandulaízű.
A holdvilágos filozófia
Otthon van itt, s kopár az otthona.
Ilyen a várta. Nőttön-nő a dolgok
Északi oldalán a dús moha.*

Platánok júliusban

*Addig ráz Isten,
Amíg csontodig nem csupaszodsz.
Addig ráz Isten,
Amíg hozzá föl nem cseperedsz.*

*Hámlasz, mint a platánok júliusban,
Argentína repül meg a Tűzföld,
Ugrik a tervből a Tao meg a Zen,
Kioltod a képernyőt, kihúzd mind
A bilincsel fölértő drótokat,
Mindent kihajítasz, ami volnál és ami vagy,
Kivéve a homlokodon kopogó
Harkályt, élő metronómodat.
Vetkőzöl kalandvágyat és pimasz kis taktikát,
Bankszámlát, címet, telefonszámot,
S passzolod a formatartó XIX. századot.
Álmodod naponta kéjes tetszhalálod,
Paradicsomból való kibukásod.
Halkul fülemben tényszerű tenorod.*

*Addig ráz Isten,
Amíg csontodig nem csupaszodsz.
Addig ráz Isten,
Amíg hozzá föl nem cseperedsz.
Elsüllyeszted a cirkálót, aki voltál.
Az az átok rajtad, hogy nincs átok:
Lepattannak rólad a bókók,
A súlyos függést okozó pénzek,
A tévhittek is, végül a pillantások.
Magzatnyira zsugorodva
Alszol majd nemsokára téli álmod.*

*Vedled a gyávaságod mint fölösleget,
És bőröddel együtt minden hagyományt:
Apadva közelítéd lényeged.*

*Addig ráz Isten,
Amíg csontodig nem csupaszodsz.
Addig ráz Isten,
Amíg hozzá föl nem cseperedsz.*

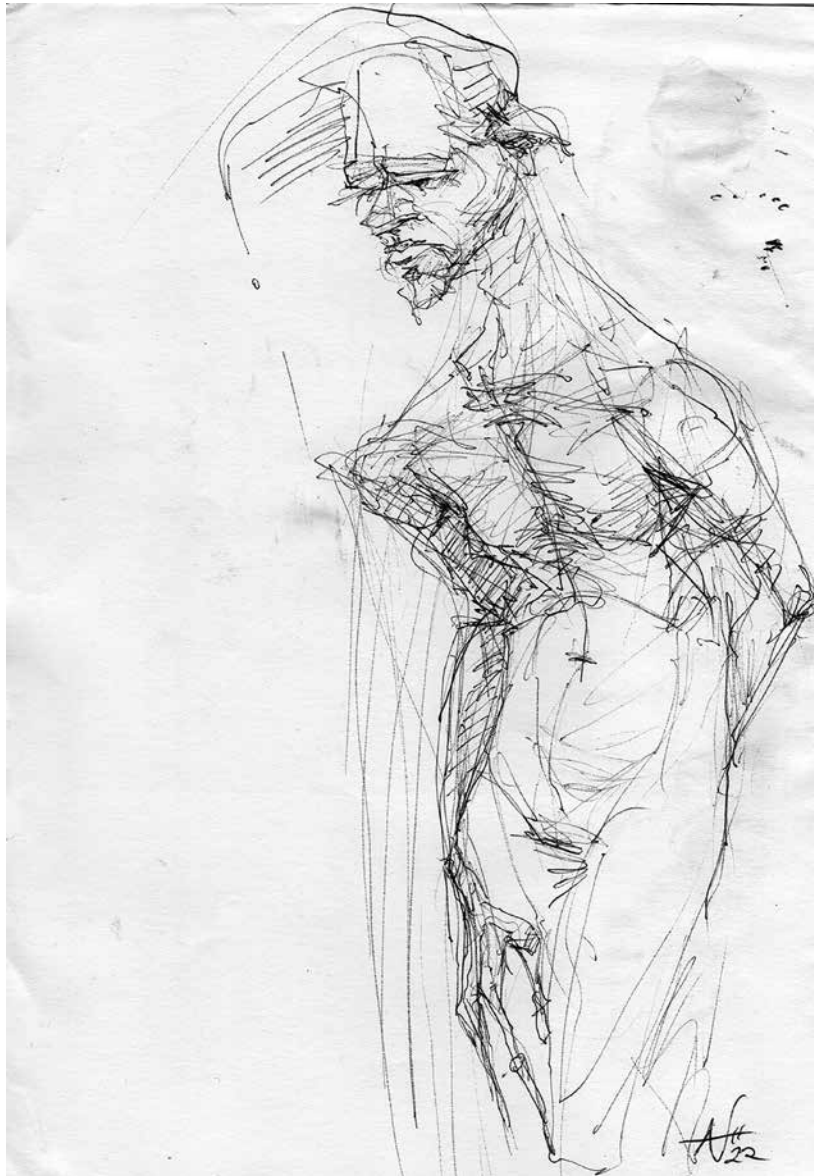
Málnaföldek mindörökre

*Málnaföldek mindörökre,
A homokbucka tövében az erdő,
S te? Fiatalságod fogságában,
Apád idénymunkásaként.
Hajnali személyvonat
Elsárgult üvegén át nézed
A mindörökre szóló málnaföldeket.
Milyen intim, szobaszerű egy személyvagon.
Üveg alatt, fekete-fehér képeken a tenger.
Foltozott, fekete műbőr ülésen
Utaztok apád földjére, s a földről a piacra.
Szerelmedet úgy hívják, Malina.
Mutatóujjával nem csak a június
Beköszöntét jelzi, hanem
Az agrárium átmeneti uralmát is
Életedben. Jobb lenne, gondolod,
Ha a málna üvegtálcán érkezne
Asztalunkra; porcukorral púpozva,
Tejszínhabbal az édesszájúaknak,
Vagy anélkül az olyanoknak, mint te.
Ormótlan kerékpárját az útpadkán toltá
Apád. Átázott, elnehezült széldzseki.
Kit érdekelnek egy középkorú mérnökember
Földműves-nosztalgiai júniusban,
És egyébként? Mert a kamaszt aligha.
Malina tövises és Malina édes.
Málnaföldek mindörökre,
Málnaföldek mindörökre?
Még mit nem!
Szereted a málnát, de csak mint csemegét.
Számodra ez csupán muszáj-kertészet,
Muszáj-málna a kényszerített nyáron.
Bő tíz éven át takarosán teliszedett,
Kék rekeszek hű oszlopba rakva,
Oltárodra helyezve, szerelmem, Malina!
Miközben az osztálytársakat „Opatijába”
Röpítették szüleik a hajdúsági homokról,
Neked jutott a föld. Bő tíz éven át.
De jött a kegyelem a felnövésel együtt.*

*Megszabadultál. A vakációd ismét vakáció lett,
S a málnaföldek mindörökre elvadultak.
Ismét felhőtlen öröm a kert, a piac, a június.
Minden, ami zöld és nagyra nő.
Magadba sűrítve az örömet,
Mint a júniust a málna,
Akárhányszor kivirulsz.*

Akna

*Alászállni az aknába,
„Szívem aknájába” ezúttal.
Vízteleníteni, téliesíteni.
Elhagyni a telket.*

Tizenhat öregasszony vagyok

6. nap

A gádzsó

Hogy merészelnek benyomulni a lakásomba? Hogy az előző napokban is itt voltak, és akkor nem volt semmi gond? Kedves és készséges voltam, szívesen meséltem magamról. De hát kicsodák maguk? Egyetemisták? Na és, mit akarnak tőlem? Még hogy én cigány vagyok? Cigány!?! Hát én ezt kikérem magamnak! Színtiszta magyar vagyok, olyan magyar, hogy magyarabb nem is lehetnék! Se tót, se román, se sváb, se szlovák, de még török vér sem keveredett sosem a családukba. Mi kérem ragaszkodtunk ahhoz, hogy a család el ne korcsosuljon holmi más népekkel keveredve. Na, cigánnyal meg pláne! Mi kérem mindig lenéztük őket, megvetettük őket! Hát azok nem is emberek tán! Némelyiknek olyan csúnya majomarca van, homlokába benőve a retkes haja, karmaik vannak köröm helyett, alattuk meg olyan fekete kosz, hogy az embernek kifordul a gyomra tőle. Bélemből utálom őket! Tolvaj gazember mind a csecsemőtől az aggastyánig, iskolázatlanok, műveletlenek, olyan buták, akár egy növény, de arra megvan az eszük, hogy becsapják a tisztességes keresztény magyar embereket.

Engem is becsaptak, meggyaláztak, pedig én jó voltam hozzájuk. Nagyon is jó. Nem kellett volna, míg élek bánom, sose bocsátom meg sem nekik, sem magamnak. Tönkretették az életem, miattuk vagyok magányos vénasszony, senkim sincs! Miattuk nem mentem férjhez, nincs gyerekem, se kutyám, se macskám, a szüleim meghaltak idő előtt, az is miattuk történt.

Mielőtt belefognék, mutassanak csak valami igazolványt, hogy kik maguk! Látom, az egyetem bízta meg magukat. Mondják csak, maguk cigányok? Á, nem lehetnek azok, olyan szőkék mind a ketten, bár sok szőke cigányt láttam. Nem hamisítvány ez a megbízólevél? Nézzem csak még egyszer! A személyi igazolványukat is mutassák meg, és a diákigazolványt is! Messziről jött ember azt mond, amit akar! Ki tudja, mi lakik magukban, még az is meglehet, hogy csalók. Jól van, jól van, látom, minden adat egyezik. De így is érdeklek magukat, hogy nem vagyok cigány? Rendben, úgysem beszéltem még erről senkivel, igyekeztem titokban tartani, annyira megszurkált a fájdalom a cigányok miatt.

Az első tanítási napon a konzervatóriumban ismerkedtünk össze. Mellém ült a legutolsó padba. Forró szeptemberi nap volt, s nekem még forróbb lett a testem, mintha negyvenkét fokos láz gyötörne, bizsergett a bőröm, hangyák szaladgáltak rajtam le s fel. Egyre közelebb csúszott, míg a vállunk össze nem ért. Olyan izgatottak voltunk mind a ketten, mintha végtelen mély szakadékba zuhantunk volna. Az is volt, csak akkor még nem tudtunk róla.

Rudi akár egy Apolló-szobor, pontosan olyan volt, mint ez a gipszszobrocska itt a komódon, a hálószobámban ugyanilyen van, csak ember nagyságban. Mielőtt lefekszem aludni, végigcsókolom az egész testét. Nem vagyok beteges, ne higgyék, de ha van halálos szerelem, ez az. Fáradt vagyok élni. Ha vége lesz, megállok Isten színe előtt, s számon kérem, miért hagyott ilyen sokat szenvedni a tébolyig.

Gyerekek voltunk még, de úgy belénk vágódott Amor nyila, hogy majd megvesztünk, ha egy percet is nélkülöznünk kellett egymást. Hegedűs volt, én zongorista, mindkettőnkre nagy karrier várt, azt mondták a tanáraink, hogy ketten együtt meghódítjuk a világot...

Muszáj innom egy kis vizet, kiszáradt a szám a sok beszédetől. Nem beszélek én senkivel, csak Rudimhoz szoktam olykor, amikor könyörgöm hozzá, hogy vigyen már el erről a világról. Bomlott agyú öregasszony vagyok, megkeveredett a fejem, tudom, maguk is úgy gondolják, de vannak olyan emberek, mint én is, akik nem képesek kimászni a múlt verméből.

Nem látták véletlenül a szemüvegem? Keresnék fényképet Rudiról, meg a drágaságos szüleiről is. Nézzék csak! Ő az én Rudim! Cigány volt, persze, hogy cigány! De ő nem olyan volt, mint a cigányok! Olyan finom modora volt, udvarias, okos, művelt volt már tizenévesen is, mindenben felülmúlt engem. Pedig az én szüleim értelmiségiként a műveltséget tartották a legfontosabbnak, színházba, moziba, kiállításokra, koncertekre hordtak már egész kicsi koromtól kezdve.

Rudi meg otthonról nem ezt hozta, de kikövetelte magának, hogy vegyenek neki könyveket, meg hogy színházba, moziba, koncertekre, könyvtárba, kiállításokra járhatson. Sem az ő szülei, sem az anyémek nem tiltottak egymástól bennünket. Akkor még. Feljártam hozzájuk, ott gyakoroltunk mindig. Már végzős akadémisták voltunk, az esküvőnket terveztük, amikor az apja megbetegedett, hasnyálmirigyrákot kapott, nagyon gyors lefolyásút, néhány hónap alatt elvitte. Odaköltöztem hozzájuk, segítettem az anyjának az ápolásban és tartani bennük a lelket. Az az asszony nem győzött hálálkodni nekem, de igazi kútmérgező volt. Csak színlelte a szeretetét.

A temetés után, gondoltam, ott maradok, mert ezután még nagyobb szükség lesz rám. Hát nem így történt! Az asszony akkor már mindenbe belekötött, amit csináltam, míg végül kimondta, menj el, nem tartozol közénk, a fiainak nem lehet gádzsó felesége, nem lehet félvér unokám.

Rudim csitította, szépen is csúnyán is, de az asszonnal nem lehetett bírni. Végül kinyögte: engem el kell tartani Rudinak, életemben nem dolgoztam, nem neked fog keresni. Az egész életemet neki áldoztam, most neki kell rám tekintettel lenni.

A terhességem második hónapjában jártam, maradni akartam, de nem lehetett, nyugalom kellett, visszaköltöztem a szüleimhez. Hívtam Rudit, szegény nem tudta mitévő legyen, sajnálta az anyját, és korainak tartotta még az elválást. A babáról nem szóltam neki, ne eméssze magát még jobban miattam. Sokáig nem titkolhattam, mert a hasam nőtt, hamarosan meglátszódott rajtam. Istenem, mennyire boldog volt Rudi, ugrándozott az utcán, hogy fia lesz! Elmondta az anyjának, akivel én egyáltalán nem tartottam már a kapcsolatot, azt hitte az a megátalkodott bestia, hogy Rudi szakított velem.

Attól kezdve pokollá tette az életünket, bejárt az akadémiára, ott cirkuszott, hogy kitapossa belőlem a gyereket, hogy nem láncolhatom magam a fiához, mert én csak egy riherongy paraszt kurva vagyok, aki füvel-fával csalom a fiát, tán nem is övé a gyerek.

Beültette a bogarat Rudi fülébe, elkezdett féltékenykedni, nem hitte egy szavamat sem, kijött belőle a rossz cigány vére, megütött, emiatt szakítottam vele. Utána persze a bocsánatomért könyörgött, de én nagyon megijedtem, nem akartam leélni vele az életem annak tudatában, hogy az anyja majd mindig ellenem hergeli. Miért? A pénzért, meg azért, mert nem vagyok cigány.

Rudi nem viselte el a kudarcot, túl sok volt a veszteség számára, az istenként szeretett apja, s én, a szerelme is elhagytam. Magára maradt a fúria anyjával. A diplomakoncertje előtt öngyilkos lett, a vonat elé vetette magát. A hír hallatára beindult a szülés, az öt és fél hónapos babám, a csöpp kicsike kisfiam halva született. Ennyi fájdalmat ki bírna el? Bekerültem a Lipótra, én sem diplomáztam le.

A szüleim elég idők voltak, egyik a másik után gyorsan elmentek. Magamra maradtam. Én is meg akartam halni, többször próbáltam, mint látják, nem sikerült. Végül összeszedtem magam, megszereztem a tanári diplomát, zongorát tanítottam kicsiknek. De soha nem vállaltam el cigány gyereket. Figyeltem a cigányokat, s rájöttem, milyenek. Igazuk volt a szüleimnek, a cigányoktól mindenkit mentsen meg a Jóisten!

7. nap

Az örömlány

Várjanak rám valahol itt a közelben, úgy másfél óra múlva visszajöhetnek, most nem alkalmas. Igen, jöhetnek, de nem tudom, meddig érek rá, mindjárt jön a következő kuncsaftom. Mit is mondtak honnan jöttek? Nem rendőrök véletlenül? Nem, nem úgy néznek ki, de manapság már a csalókról sem lehet megállapítani, hogy csalók. Olyan kifinomult lett a modoruk, elegánsan öltözködnek, jól ápoltak. Hát igaz, maguk nem elegánsak. Szóval antropológusok. Megmondanák, mi a franc az? Hallottam már ezt a szót, de a jelentését nem ismerem. Emberközösségeket vizsgálnak? És most éppen a cigányságot? Hát közösség vagyok én? Egy szál magam vagyok. Értem, szóval engem akarnak tanulmányozni, mint a fehér egereket szokták vagy mint a kísérleti majmokat. És mit kezdenek azzal, ha már megtanulmányozták? Mutogatnak majd a tévében, hogy íme, egy szép példány öreglány a cigányok közül? Vagy?

Csak kíváncsiak hogyan élek, hogyan éltem? Ó, emlékszem már, tegnap is itt voltak, az életemet kell elmesélnem? Nem mondtam már eleget róla?

Bolondján vagyok ma egy kicsit, kevés a kuncsaft, kevés a pénz, ha lemegy a következő vendég ideje, ma már nem is lesz több, de a héten se nagyon.

Hogy milyen kuncsaftjaim vannak? Tudják, szobáztatok, nincs nekem nyugdíjam, csak egy kis szociális segély. Miből élnék meg, ha nem a szakmámból? Persze, világ életemben örömlány voltam, kisstílus is meg nagystílus is, nincs ezen mit tagadni, sem szépíteni. Megaszalódott a testem, a férfiak már nem rajtam akarják kiélni az ocsmány vágyaikat, így lettem madám. Szóltam egy pár lánynak, hogy jöhetnek hozzám, itt legalább biztonságban vannak. Van egy titkos gomb az ágy mellett, ha veszélyben érzik magukat, rögtön ott termék a baseballütővel, leütöm a pasast, mint egy taxiórát, azt is megbánja, hogy felállt neki a bránerja annak a mocsoknak. Nem kérek sokat a lányoktól, ők dolgoznak meg a pénzért, tudom, hogy mit jelent az. Negyven évig ezt csináltam. Hogy hány éves koromtól? A tizennégyet még nem töltöttem be. Kicsinyesként kezdtem.

Apám összeállt egy púpos nővel, gnóm volt szegényem, ám a feje akár a hajás babáké, szőke parasztlány volt, hiába volt szép, hiába jó módú, a kutya sem ugatta. Tehenek bögték az istállójukban, birkák, kecskék, ezerszámra, libák, kacsák, pulykák, mindenük volt. Kapóra jött a cigány, még ha lusta is, családos is, de bekötötte a fejét a vénlánynak, nem maradtak szégyenben. Minden cigány férfinak eredeti szőke magyar nő az álma. Azokkal nem emberkednek, örülnek, ha szóba állnak velük, a cigány asszonyokkal meg úgy bánnak, akár a kapcaronggyal. Á, hagyjuk is!

Anyám már akkor beteges volt, sok orvosság kellett, ha nem kapta volna meg, belehalt volna a sok nyavalyájába. Fogtam a recepteket, mondok a patikusnak, adja oda hitelbe. Az meg azt mondta, hogy hitelbe nem, hanem a szűzhártyámat kéri érte. Így kezdődött, aztán jött a boltos, egy kiló liszt, egy kiló cukor egy menet, a hentesnél egy kiló hús, egy kiló zsír, egy menet. Aztán rókázás. Anyámnak azt hazudtam, hogy jó emberek, sajnálnak minket, adták önzetlenül. Aztán kimentem a falu végbe az országútra, pénzem is lett. Anyám mégis meghalt nemsokára. Mit tehettem, otthagytam a falut, feljöttem Pestre, a híres Rákóczi térre, már aznap annyit kerestem, hogy kivettem egy ágyat a közelben.

Jól ment az üzlet, felfigyelt rám több strici is, egyikük szerelmet, házasságot, biztonságot ígért. Bedőltem neki, szerelmes lettem, összeköltöztem vele. Azt hittem, végre lesz családom, gyerekeim, akik szeretnek, akiket én is szerethetek. Amikor már nem akartam kijárni a placra, rögtön eltűnt a szerelem, verés és kínzás következett. Kizavart, ha szakadt a hó, ha mínusz 20 fok volt, mindegy volt milyen az időjárás, csak vigyem neki a lóvét. Monoklikkal, sötét foltokkal a testemen kellett továbbra is dolgoznom. Nagyon fáj, hogy nem én kellettem neki, csak a pénz, amit a testemmel kerestem. Nagy sokára elhatároztam, hogy megszököm tőle, apránként összegyűjtöttem annyi forintot a rejtekhelyemen, amivel visszamehettem a faluba. Ott vártam ki, hogy nagykorú legyek, és útlevelet igényelhessek.

Na, várjanak egy kicsit, hamarosan megérkeznek a kuncsaftok, rendbe szedem magam, muszáj valamennyire jól kinézniem – már amennyire a korom engedni – a lötytyedt bőrömmel, a ráncaimmal nem lehet mit kezdeni, azok vannak, de ha kikerázom magam, kirúzsozom a szám, kis arcpirosítót teszek, mindjárt nem néznek olyan elhagyatott, lelakott öreg kurvának, ugye, hogy nem! Maguk is azt mondják? Jól van jól, folytatom már.

Szóval, útlevelet igényeltem az NDK-ba, és megkaptam. Nyugatra nem mertem volna útlevelet kérni, azt biztosan elutasították volna. Abban az időben még keletre sem volt egyszerű kijutni. De én szerencsés voltam, ha szerencsének lehet nevezni. Egy hátizsáknyi cókómokkal vágtam neki, egyenesen Berlinbe utaztam. Halvány fogalmam sem volt arról, mi vár ott rám, de úgy spekuláltam, majd csak kijutok Svájcba vagy Hollandiába, mert hallottam még Pesten a lányoktól, hogy oda érdemes menni, ott sok pénzt lehet keresni. Leszálltam a vonatról, és leültem az állomástól nem messzire egy a padra. Mit mondjak, elég elveszettnek éreztem magam, annak ellenére, hogy egy-két szót beszéltem németül, amire a lányok tanítottak. Azt mondták Zürichben és Amszterdamban is elboldogulok ennyi némettudással.

És nemsokára megszólított egy szalmasárga hajú nő: Bist du ein ungarisches Mädchen? A meglepetéstől a szám is eltátottam, bólintottam. Ő is magyar volt, és ő is prosti, meg lányokat is felhajtott, olyanokat, mint én is. Elvitt egy lakásba, rajtunk kívül még két magyar lány, egy orosz és két lengyel is volt. Kurvatanya. Naná, hogy magyar cigány gyerek volt a futtatónk. Ha pokol létezik valahol, hát az az volt. Még annyi beteglelkű nyomorék férfi, mint ott, de a nők is. Asszonyokat is ki kellett elégitenünk. És mindegyik példás családi életet élt, gyerekekkel. Volt férfi, aki csak annyit kért, hogy meztelenül üljek a szájára és pisiljek bele, a másikat meg hegyes

orrú cipővel kellett rugdosni a tökein, ordított a fájdalomtól, azt élvezte. Volt, aki pisztolyt tartott a fejemhez, volt aki fojtogatott, s olyan is, aki előtt csak vonaglni kellett a földön, akár egy kígyónak, s közben öltögetni a nyelvem és sziszegni. Az egyik asszony kiválasztott engem meg az orosz lányt, és banánt kellett dugnunk bele, egy másik a cigány fiút és engem akart látni szerelmeskedni, aztán el kezdett szíjjal verni, hogy elvettem tőle az urát. Nem is mondom tovább, mi minden esett meg velem.

Elég az hozzá, hogy onnan is megszöktem. Volt egy kevés spórolt pénzem, már nem akartam ezt az életet. Hazajöttem, és életemben először dolgozni akartam. A belvárosi IKV-nál lettem takarító, igen, utcaseprő. Mi másra voltam alkalmas? Hamar elfogyott a pénz, kevés volt a kereset albérltetet fizetni, megélni. De már okosabb voltam. Voltak szép ruháim, elegánsan felöltöztem, s próba szerencse, elmentem egy szállodába. Egy alkalomra többet kaptam a külfölditől, mint egy havi fizetést a takarításért. Nappal utcát sepertem, éjszaka meg játszottam a dámát, a nagyvilági nőt.

Hát így éltem, férjhez nem mentem, senkinek sem hazudtam magam tisztességesnek. Ilyen előélettel meg kinek kellett volna? Jól van ez így. Ennek a lakásnak a főbérlője egy nagyon fajn néni volt, az utcán ismerkedtem meg vele. Mindig segítettem neki cipelni a bevásárló szatyrait. Ő ajánlotta fel, hogy költözzek ide, kössünk eltartási szerződést. Hála Istennek sokáig élt, de úgy szerettem, mintha az anyám lett volna, ő is lányaként szeretett. Állandóan biztatott, hogy szüljek, annyira vágyódott unoka után, de én nem mertem vállalni. Hogy néztem volna a gyerekem szemébe, hogy mondtam volna el neki, hogy az anyjának micsoda múltja van?

Itt a vége. Most már menjenek, mert öt perc múlva itt lesznek a kuncsaftok! A nevemet is mondjam meg? Lakatos Malvina vagyok. De ugye nem jelentenek fel azért, mert szobáztatok?

8. nap *A ravatalos*

Azért jöttek, mert kíváncsiak a ravatalomra? Hát tegnap nem mutattam meg? Jöjjenek csak, itt van a nappali szobámban. Asztalossal csináltattam egy keretet erre a kisasztalra, látják, nejlonszák van a föld alatt, hogy a víz ne korhassza szét a fát. A szomszéd segített a virágföldet felhordani. Ne hüledezzenek már annyira! Majd kiugrik a szemük. Félnék vagy mi a bánat? Mindig friss virágot teszek a fényképekhez, hadd örüljenek.

Hát persze hogy törvényes férjem volt mind. Én nem álltam össze egyikkel sem, nem voltam én kurva! Elvett mindegyik. Ő itt a Gyula, a Gyuszim, halálos szerelem volt. Nős volt, amikor megismerkedtünk, már nagy gyerekei voltak, de elhagyta őket értem. Nagy port vert fel, mert az egyik kerületi tanács párttitkára volt. Le is váltották, nem nézték el senkinek, ha megszegte a szocialista párt erkölcsi szabályait. Persze ha csak a szeretője lettem volna titokban, akkor nem lett volna semmi baj. De mindketten ragaszkodtunk ahhoz, hogy megszenteljük a szerelmünket. Templomban is megesküdünk. Lehetséges, hogy ez volt a nagyobb bűne a párt szemében. Viszszament könyvelőnek, a KÖZÉRT-hez, aztán meghalt elég fiatalon, még nem volt ötvenéves.

Eléggé megviselte, hogy így elbántak vele. Holott tudta mindegyikről, hogy milyen erkölcs-telen, képmutató életet élnek, és amiért ő tisztességesen, nyíltan vállalt engem, vállalta, hogy vallásos, katolikus, az már nem tetszett nekik. De hát élőnek élő, holtnak holt a barátja.

Letelt a gyászom és hozzámmentem Pistához. Pistámmal lehúztunk tíz évet, de fájdalom, ő is elment. Zongorista volt egy éjszakai bárban. Imádtam. Mindig zongorázott itthon is, és szerelmes nótákat énekelt nekem. Egy napon panaszkodott, hogy nem érzi jól magát. Mondtam neki dőljön le addig, míg letusolok, aztán megyünk az orvoshoz. Gyorsan lefűrödtem, és mire végeztem, az ágy mellett találtam meghalva.

Özvegy lettem megint. Összeomlottam, akár egy összegányolt viskó. Tovább kellett élnem, nem számítottam rá, hogy egykettőre beleakadok Jancsikámba. Sokáig udvarolt, nagyon kitartó volt, míg végre igent mondtam neki. Tanár volt a lelkem. Osztálykirándulásra mentek a Tiszához. Az egyik gyerek megcsúszott a parton, ahogy mesélték később a kollégái, és beleesett a folyóba, Jancsim gondolkodás nélkül utánaugrott, de bekapta őket egy örvény. Mindketten belefűlledtek a vízbe. Három napig keresték, mire ötven kilométerrel odébb találták meg. Egy év jutott nekünk.

Belebetegedtem, de folytatnom kellett tovább, hogy beteljesüljön a sorsom, amit rám mért az én drága Jóistenem. Elfogadtam, amit rám mért. Tehettem mást?

Ez a nagy szépség, igen raj forma, a Lali fiú. Pincér volt egy szállodában. Fiatalabb volt nálam nyolc évvel, de látják, mit ér a fiatalság, ő is itt hagyott négy év múlva. Hogyan halt meg? Rejtély még a mai napig is. Nem tudom, hogy miért ölték meg, Kiszpesten találtak rá, abban a kiserdőben. Elvágta a torkát. A rendőrség hiába nyomozott, nem lett meg a gyilkosa. Még engem is meggyanúsítottak.

Hát hogyne, a cigányokat eleve bűnözőnek tartják. Nem volt elég a bánatom, három napra bevitték és egyfolytában vallattak, annak ellenére, hogy biztos alibim volt. És exhumálták az előző három férjemet is, hogy talán én tettem el őket láb alól. Jancsikámnál eleve ki lehetett zárni. Az igazságorvos megállapította, természetes haláluk volt.

Rettegtem, mi lesz, ha újból férjhez megyek, hogy bírok ki ennyi csapást, de utamba került Ferikém, s megint dúlt a szerelem bennem. Ferimmal tizenkét évet éltem igaz boldogságban, el sem tudtam képzelni, mi lesz velem nélküle. Imádkoztam, hogy én menjek el előbb. Ám az Örökkévaló őt is elvette tőlem egy pillanat alatt.

Régész volt. Egyiptomban ásott valamelyik piramisban. Ott kapott halálos kórt, be sem tudta fejezni a munkáját, félholtan jött haza. Három hónapig haldoklott. Végig ott voltam mellette, fogtam a kezét, csókolgattam, úgy ment el.

Na, ekkor eldöntöttem, hogy én már több embert nem temetek el, inkább egyedül maradok, mert nem bírnam ki. Mégis másként alakította az életem az Úr. Megismertem Karcsikámat, nem álltam neki ellen. Nézzék meg, milyen sármos, igazi férfi. Prímás volt. Nem volt különösebben jó cigány, olyan átlagos. A családja tiltotta tőlem, hogy mennyi emberem volt, meg azért is, mert fiatal sem voltam, hogy szültem volna neki, aki továbbvigye a nevét. Megszakította velük a kapcsolatot, amiért bántottak engem. A nagy idegtől cukros lett, az vitte el.

Egymásra temettem őket, hogy mind együtt legyenek. Azelőtt hetente többször is mentem a temetőbe, rendben tartottam a sírt, elmeséltem nekik elejétől a végéig mindent, ami történt velem, mióta nem voltam náluk, kihez megyek férjhez, milyen az új ember. Már nem tudok kijárni, megöregedtem fáj a lábam, a derekam, ezért csináltam ezt a ravatalt. Sokszor hallom, hogy azon vitatkoznak, melyiket szerettem jobban. Akkor rájuk szólok, hogy ne veszekedjetelek életkéim, szeressétek egymást, mert én mindegyikötököt nagyon szeretlek.

Reggelenként, közösen feketézünk, a saját csészéjükbe töltöm a gőzölgő kávé, Gyuszim tejjel issza, Lalim öt cukorral, Ferikém tejjel és cukorral, Karcsikám csak tejszínnel. Jancsim és Pistám nem kér bele semmit. Kikövetelték, hogy olyan sorrendben adjam nekik, amilyen sorrendben követték egymást. Majd meglocsolom a virágokat és főzök valamit. Együtt is ebédelünk, mert nélkük nem menne le egy falat sem a torkomon.

Jut is eszembe, még meg sem kínáltam magukat, amondó vagyok, ebédeljenek velünk, a szerelmeim olyan boldogok, ha vendégeink vannak. Töltött káposztát főztem tegnap, maguknak is jut bőven, mert én mindig egy nagy kondérral főzök. Muszáj, mindegyik férfi nagyevő. És annyira szeretik a főztömet, majd megvesznek érte! Mert én nem rántom ám be, ahogy gádzsók szokták! Oldalásból csinálom egy jó pörköltet, azt öntöm rá, na meg én, ha a nyakamat elvágják, akkor sem tennék a töltelékbe rizst, én a drága finom gerslivel főzöm, jó sok fokhagymával, meg füstölt csülökkel. Ugye ízlik? Hát ez az igazi cigánykáposzta! Életkéim, ne harcoljatok egymással az ételért, hát ki hallott még ilyet! Rárontotok egymásra, mint az éhes oroszlánok? Nyugodjatok le, különben nem kaptok, megmondtam kismilliószor, úri ember nem viselkedik így!

Ebéd után lepihenek velük, elcsendesednek ők is. Később délután, a segítő emberem meghozza a virágokat a nagybaniról, estélyi ruhában gyönyörűen kifestve elindulok a körúton a preszókba, éttermekbe. Ismernek mindenhol, a rendőrök sem bántanak, mert nélkülem olyan volna Budapest, mint a pörkölt nokedli nélkül. Olyan még nem volt sosem, hogy ne adtam volna el minden szál vörös rózsát.

Alighogy vége lett a háborúnak, egy isten háta mögötti kis baranyai faluból jöttünk fel Pestre anyámmal. Postás hozta az értesítést, hogy apám odamaradt a munkaszolgálatban. Most már mihez kezdünk lányom apád nélkül – jajgatott, zokogott a drága anyám. Mondom neki, felmegyünk Pestre, színésznő leszek, majd meglásd, mert a szépségem vetekedett a Tolnai Kláriéval, meg a Karádyéval, tán szebb is voltam náluk. Sokáig nógattam, míg végre nehezen ráállt, belátta, hogy nincs miért ottmaradnunk. Volt itt egy rokonunk, neki is odaveszett az ura, meg a fiai a há-

boróban, már akkor ebben a lakásban lakott, így öröklődött rám. Arra nem gondoltam, hogy a hat elemivel nem lehetek színész, azt hittem, meg az anélkül is. Akkor találtam ki, hogy virágáros leszek, hogy viszem a szép piros rózsát a szerelmeseknek. Más cigány asszonyoktól láttam.

Feltűnő jelenség voltam, akkor is estélyi ruhában, széles karimájú kalapban árultam, akár egy nagyvilági dáma. Hogy honnan szereztem? Volt itt a szomszédban egy asszony, tőle kaptam, mert segítettem neki takarítani, bevásárolni, mikor, mit. A férfiak megháborodtak értem, vették a rózsákat tőlem, mint a cukrot, pedig akkor még igazán szegények voltak a népek. De a szerelem létszükséglet, kell az mindenkinek, ha fiatal, ha öreg, ha háború van, ha nincs. A férjeimet is így ismertem meg, megvették a rózsát és nekem adták, mindegyik.

Egy cigány volt csak közöttük, a legutolsó, a Karcsi. Ő kínozott egyedül a féltékenységgel. Állandóan a szememre vetette, hogy hogy voltam képes gádzsóval élni. Erre mit válaszoltam? Semmit. Nekem nem számított, csak jó ember legyen, úriember legyen. Mind az volt. Karcsim is jó volt, csak ennyi volt a hibája. Egyik mellett sem kellett dolgoznom, mert jól tartottak, míg élt anyám, őt is. Több férjem nem lesz, haj pedig de sok kérőm van! Elegen vannak már, ennyi férfit etetni. Na meg késő este érek haza, alig bírok a lábamon állni, de elvárják, hogy kicsit szórakozzunk. Táncolok még mindegyikkel, úgy ölelnek, csókolnak, mintha friss házások lennénk. A fülemben izgató szavakat suttognak, még mindig szerelmeskedni akarnának, de megmondom nekik, hogy halottak vagytok, nyugodjatok békében. Végül Karcsim fektet le ruhástól, mert a fáradtságtól elalszom a vállán.

9. nap

A zsebes

Vártam már magukat, mindenféle finomságot készítettem, lecsót bodaggal, túrógombócot, meg egy kis sajtos pogácsát. Szegény megboldogult uram kedvencei voltak, gondoltam, ha már mesélek a házasságunkról, hát azokat főzöm, amit annyira szeretett. Míg ebédelünk, olyan lesz, mintha itt volna velünk. Meg is terítettem már, üljenek asztalhoz, jó étvágyat kívánok!

Ettek már bodagot? Még nem? Nem vágjuk, csak törjük! Az uram kézzel ette, belemártotta a lecsóba vagy a káposztába, azt mondta mindig, hogy neki csak így esik jól. Ugye milyen jó? Én is eltanultam tőle, próbálják ki maguk is. Ne szerencsétlenkedjenek már, csak ügyesen fogják meg a bodagot, és a lecsót húzzák rá az ujjakkal, úgy-úgy, ahogy én csinálom.

Örül az uram most, imádja, ha dicsérem és áldom még a haló porát is. Minden percben meg tudott lepni az odaadásával. Pedig már lemondtam arról, hogy megtalálom a párom, majd negyvenéves voltam, amikor egymásba botlottunk.

Az úgy történt, hogy leszálltam a villamosról, elég sötét volt már, mentem át a zebrán, és a zöld lámpa három másodperc múlva pirosra váltott. Az úttest közepén voltam, megindultak az autók, futásnak eredtem, elértem a járdaszegélyt. A félhomályban nem láttam rendesen, és felbuktam benne, a térdemre estem, aztán elterültem, mint egy medve, akit lelőtt a vadász, hiába próbáltam, nem bírtam felállni. Valaki a hónom alá nyúlt, ő volt az, az uram. Ijedten nézett rám, kérdezte, hívjon-e mentőt, de szerencsére sikerült a segítségével megállni a lábamon. Megköszöntem neki, igazából ekkor néztem rá, s azonnal megkondult a szívemben a nagyharang, bim-bam, bim-bam, megtaláltad az igazit.

Hatalmas ökör vagy, mondtam magamnak, és megindultam bicegve. Ő azonban belém karolt, kivillantva mosolya mögül a csillogóan fehér fogsorát, és meghívott egy koktéllra. Azt mondta, az majd bizonyosan enyhíti a fájdalmam. Véged van, mondtam magamnak, de megszólalni nem bírtam, csak bólintottam.

És a Mindenható végre fénylő orcájával fordult az én orcám felé. És kegyelemmel meghallgatott. Biztatott, hogy higgyek magamban, higgyek ennek a férfinak a tiszta érzéseiben, és az irántam való szerelme nemhogy elmúlna, hanem megerősödik, s feloldozhatom magam a bűneim alól, amiket Isten már réges-rég a háta mögé dobott, és soha többé nem emlékezik meg róluk.

Szégelyltem magam. Azt a bájos, szerény éneket akartam megmutatni neki, amilyen valójában voltam. A gyarló embert – márpedig minden ember gyarló szerintem – a rossz körülmények

tévútra vezetik, ha nincs elég visszatartó erő. Nekem nem volt. Hogy mik azok a bűnök, amit elhallgattam volna legszívesebben? Gyerek voltam és árva. A szüleim a forradalom idején a kommunisták és az oroszok ellen harcoltak a Corvin közben. Feltörték több élelmiszerraktárat és vitték a felkelőknek, meg szétosztották az éhezők között. Sietve kellett menekülniük az országból a megtorlás elől. Kilencéves voltam, két bátyám tizenegy és tizenhárom, nem merték kockáztatni, hogy magukkal visznek, féltették az életünket. És fájdalom, igazuk lett, későn indultak, a határon már szigorú ellenőrzés folyt, mindkettőt lelőtték. A nagymamának ment az értesítés. Idegösszeomlást kapott, most már nekünk kellett ellátnunk, mert attól kezdve nem kelt ki az ágyból. Mire észhez térünk a sokból, egy rohadt krumplink sem volt, sem egy kis liszt, hogy egy bodagot süssünk. Menjünk lopni – mondtam a testvéreimnek, azok meg rögtön szaladtak a mamánkhöz beárujni. Neki több sem kellett, már vízért nyúlt, hogy abba ő belehal, mert ha elkapnak, akkor elvesznek tőle bennünket.

De az éhség nagy úr ám, alkalmas pillanatban újra felhozta, s részletesen elmondtam a bátyáimnak a tervem, amiben ők is szerepet kaptak. Így kezdődött a zsebeskarrierünk. A villamoson előbb kifigyeltük, melyik embertől lehet könnyen elemelni a pénztárcát, az idősebbik testvérem meglökte, míg azzal volt elfoglalva az áldozat, hogy ne essen el, az alatt az idő alatt én elloptam a pénztárcáját vagy más értékét, a kisebbik fiúnak máris átadtam, aki rögtön leszállt velem, én maradtam, s úgy tettem, mintha segítenék neki megkapaszkodni.

Honnan tudtam, hogy így kell csinálni? Láttam másoktól. Gyakran tujáztunk szórakozásból, felfedezni a várost. Többször voltam szemtanúja az ilyen tolvajlásnak, ezért is jutott eszembe, hogy nekünk is ezt kellene csinálni.

A mamánknak az hazudtuk, hogy kéregettünk, így tudtunk ételmezt venni. Gyerekek voltunk, senki nem gyanakodott ránk, rendesen jártunk iskolába, jól is tanultunk, nem volt semmi gond velünk. Aztán egy napon a mamánkat elvitte a szíve. Végleg magunkra maradtunk. Az idősebbik bátyám akkor már gimnazista volt, berezelt, hogy lebukunk, és intézetbe kerülünk, mert nincs, aki gondoskodjon rólunk. Többé nem számíthatunk rá, de mi ketten tovább folytattuk. És rövidesen rendőrkezen lettünk. Javító lett a büntetésünk. Örökkévalóságig tartott az alvilág.

Hogy miket éltem ott át? Muszáj erről beszélnem? Hasonló sorsú lányok voltunk összezárva. A forradalom után sokuknak börtönben voltak a szüleik, mások apja a harcokban halt meg. A legtöbbnek senkije sem volt. Az utcán próbáltak megélni, ahogy mi is. Az utca birodalmában nincs tisztességes mesterség, ott a szenny, az elvetemültség, a lelketlenség az úr.

Az intézetből megszökni sem lehetett, szögesdrót és magas kőfal állta utunkat. A durvaság, a bántalmazás, a kegyetlenkedés a napi rutinunkba épült. A nevelők büntetést büntetésre halmoztak, amitől még ádázabbak, még gonoszabbak lettünk. Foszlányok maradtak meg bennem, igyekeztem elfelejteni, mit tettem másokkal és miket tettem velem. A testvéreimmel sem tarthattam a kapcsolatot, olyan elveszettnek éreztem magam, mint egy hajótörött a lakatlan szigeten távol az egész világtól. Egy idő után már nem is akartam kiszabadulni, kaptam enni, kaptam ruhát, cipőt, s azzal megelégedtem. Tanulhattunk volna, ha érdekelt volna bármi is bennünket.

Azt hiszem már három éve voltam ott, amikor kaptunk egy új rajztanárt. Ő volt az egyetlen, aki nem bűnözőnek tekintett minket, aki lassacskán haladva kinyitotta a lelkemet mint a szerető Isten. Aki megmutatta a bennem rejlő jószágot, felfedezte és segítette a szunnyadozó tehetségemet kibontakoztatni. Rajzoltam, festettem, és feltámadt bennem az az erő, amivel képes lettem hinni magamban, abban, hogy számomra is van kiút a mélységből, ha kellő akarattal megküzdök érte.

Miután kiszabadultam sokáig kerestem a testvéreimet, de nem találtam meg őket. Akkoriban nagy építkezések folytak az országban, felvettek segéd munkásnak kőművesek mellé, így munkásszálláson lakhattam. Beiratkoztam gimnáziumba, mellette még rajzsakkörbe is jártam. Minden igyekezettel azon voltam, hogy jobb életet teremtsék magamnak, hogy megvalósítsam az elérhetetlennek tűnő álmaimat.

Jaj, hogy én milyen ostoba vagyok, azt ígértem, hogy a férjemről mesélek, ehelyett az én történetemet mondom. Nem unják még? De most már befejezem s rátérek az uramra. Ott tartottam, hogy az álmaimat akartam megvalósítani, ami részben sikerült is, itt vannak a falakon a festményeim, kialakult a vevőköröm is, és még mindig vannak tanítványaim, akiknek átadhatom azt a tudást, és szeretetet, amivel annak idején az a rajztanár más mederbe terelte az életem.

Azért voltak kitérők is. Ismerik azt a mondást, hogy mielőtt meghalok, előtte kipróbálom a cigányt? Nos így volt velem az a népművelő is, aki a munkásszálláson szervezett nekünk cigány

klubot. Addig finom és udvarias volt, míg a felesége nem lettem. Azt hittem végre megjelentem a helyemet mellette, aki támogatja a tanulmányaimat, segíti az értelmiséggé érésemet.

Nem tette, ellenkezőleg, azon volt, hogy maradjak meg annak a segédmunkásnak, akit megismert. Mert azt gondolta, majd így felnézek rá. Mindenáron meg akarta akadályozni, hogy leérettségizzek, hogy folytassam a képzőművészeti tanulmányaimat. Állandó harc volt közöttünk, el akartam válni, azt sem engedte. Gyakorlatilag bezárt, csak dolgozni engedett, mert a pénz azért kellett neki, még ha olyan kevés is volt. Beosztotta még WC-papírt is, két szelet pisiléshez és legfeljebb öt szelet a kakiláshoz, az ételből csak annyit ehettem, amennyit ő adagolt nekem. Havonta egyszer moshattam, vasalhattam, ágyneműt félévente cserélhettem. Nem vehettem sem festéket, sem semmilyen rajzeszközt, és csak azt olvashattam, amit megengedett.

Másfél évig bírtam, attól kezdve, aki az utamba került, rögtön ágyba bújtam vele, hogy a fülébe jusson, és végre megszabadulhassak tőle. Tudom, halálos taktika, szégyelltem magam még magam előtt is, de bevált, a cigány kurva nem kellett neki. Hagyott elmenni csúnya átkok és verések kíséretében.

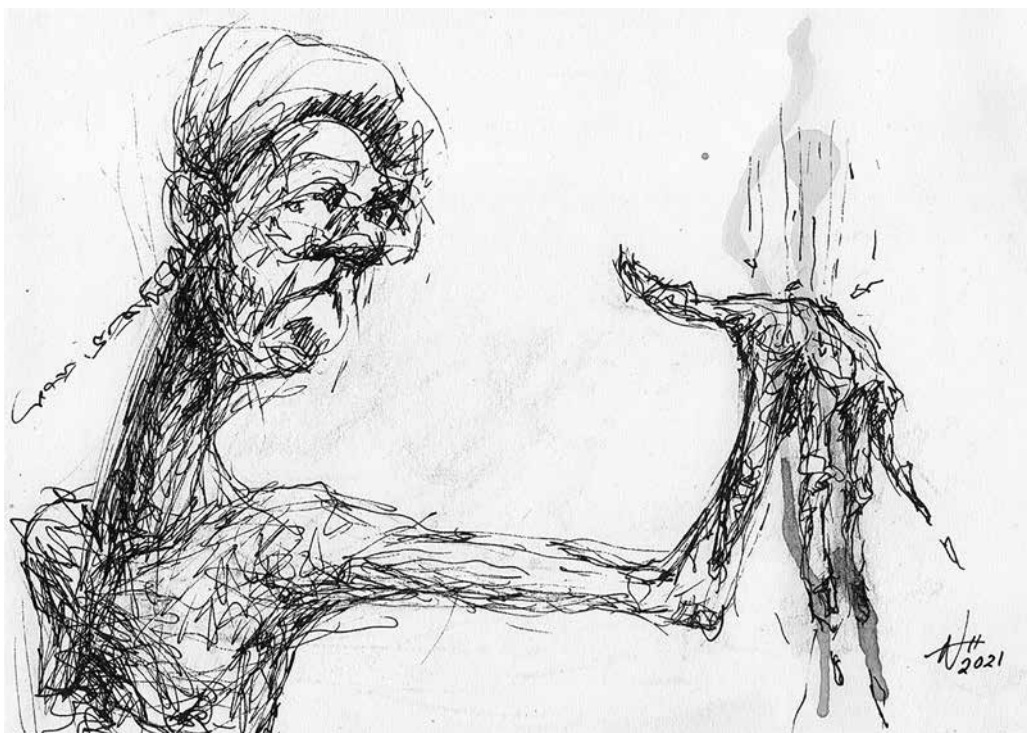
Ismét keresni kezdtem a testvéreimet, előbb az idősebbik bátyám lett meg, s közösen találtuk meg a kisebbiket. Végre együtt lehettünk újra, összeköltöztünk egy albérletbe. Egyikünk sem lépett a bűn útjára, jót tett a javító mindnyájunknak. Ők egyetemre jártak, egyikük kertészmérnöknek tanult, a másik biológiát munka mellett, én is leérettségiztem, a képzőművészetre nem vettem fel, de a rajztanári szakra igen. Kisebb kalandjaim voltak, de még egyszer nem volt szándékomban férjhez menni. Mindaddig, míg meg nem ismertem az uramat.

Nagy bánatunkra nem lett a gyerekünk, túlhaladtuk azt a kort, amikor összejöhetett volna. Abban az időben nem tolódtott ki még annyira a gyerekvállalás, ahogy most jött divatba. Egy-másnak éltünk.

Igen, minden bűnömet bevallottam neki. Azt mondta: ami elmúlt, nem tartozik rám, csak a most számít, és a mostban úgy kellesz, ahogy a hegedűmnek a húrok. Ahogy a hegedű is élettelen fadarab húrok nélkül, én is az vagyok nélküled Jankám. Azt is mondta: cigánynak lenni Istentől való kegyelmi ajándék, s végre úgy élhetem meg veled, ahogy mindig is szerettem volna: megtartani a hagyományokat, miközben az európai műveltséget is magába szívja az ember. Hát ilyen uram volt nekem.

Nem ismertem nála műveltebb embert.

(Folytatjuk)

Ünnep

*Azt hallottam, hogy ilyenkor karácsony környéken
apró görnyedtté aszott öreg nénikbe költözik a magány,
hogy akiket egész évben kísértett
buboréknyi lélegzethez juttassa
talán azért, mert ezek a groteszk senkinek nem kellő asszonyok
elbírnak az évezredek magányt,
vagy még inkább otthonosan mozog bennük egy kód,
ami takarót von az amúgy is
szürkés testükön.
Nem tudom, de ezt mondják, hogy a sóhaj
ami elhagyja a szád néhány pillanattal
a felvillanó karácsonyi fények után, természetes.*

Áhítat

*Csöndben imádkozom érted
Fejem lehajtva, kezem összekulcsolva
Semmi áhítat nincsen szavaimban.
Követelés, kérés nem egyforma?
Akár, kérhetném is,
Mégsem teszem
Felállok, kezem a cigarettás dobozért nyúl,
Még meg is remeg.*

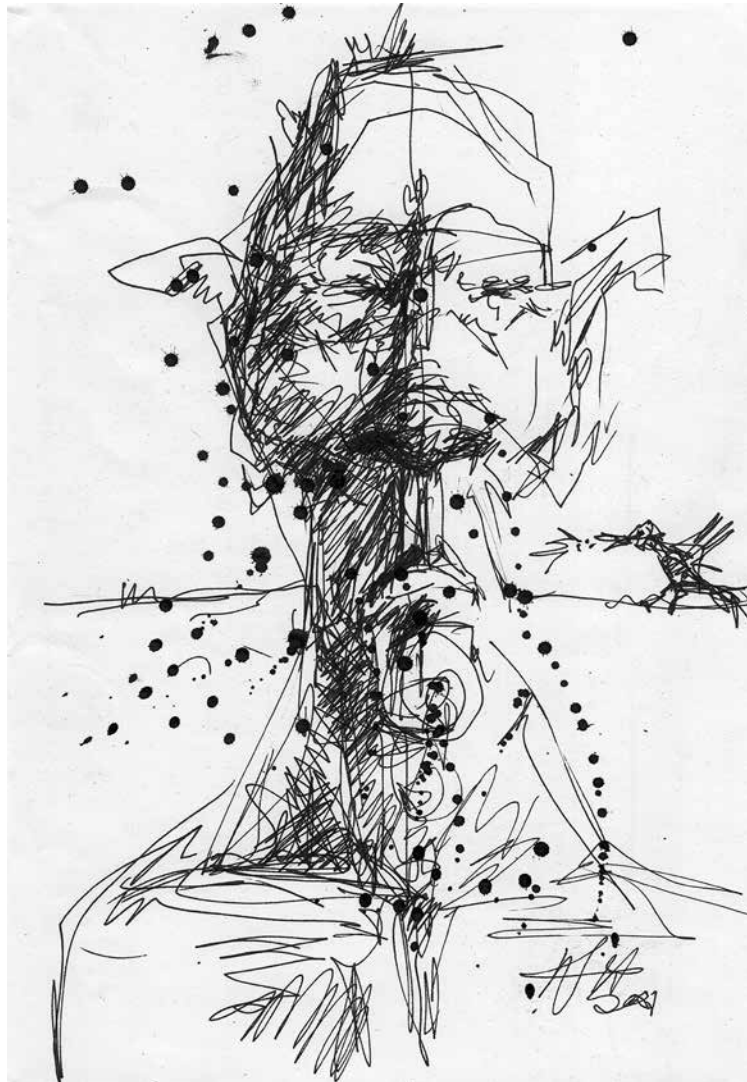
Évszakokra

*azt mondom hello október
bár még a húsvét sem jött el
az ősz szítál, esik egy tégla
messze száll egy régi kesztyű
tisztán hajlik meg az öreg tölgy
április van, szép és keserűdes
naplószerű betűk egy átfagyott papíron
a duna érdes, mint a kezed és lágy,
mint egy tavaszi napsütés
ha a blahàn mész már nem kell az aluljárò
takard el a szemed, a hűgyszagot úgyis érzed
leültem tegnap egy utcakőre, gondolataimban*

*elűszott egy élet
át a szakrális tereken, a valóság néhány függőnye tárul fel.
Jól van az ha tavasszal az ember szerelmes,
jól van az ha az ősz beköltözött a konyhádba
kávét kér és néhány hülye viccet,
jól vannak az évszakok csak felcseréltek
engem néhány hófűvés közepén*

Révület

*Álmodtam rólad, szent volt.
lábad nyomát csókoltam,
szenvedély és kötelesség nélkül.
temetéseden cserzett arcú emberek imádkoztak,
nyelveken szólva, megrészegeedve.
Két-három éve kint hagytam az ásót
a kereszt mellett.*

Gyomorszájból

*Akár a föld gyomrából a kőolaj
feltör belőlem a szó.
Természetesen, akár a földgáz
előbb a kép jelenik meg.
És magamba szívom, és szaglászom
és elbódít
és biztos vagyok
e furat nem fogja hiába
a gépezetet elnyúni, az agytekervényeket
az álomtól elkobzott sejteket.
Akár a föld gyomrából a kőolaj
feltör belőlem a szó.
Gondolataimban már kórházakat
építek és árvaházakat
és kutakat a vándoroknak
és diófákat, almafákat ültetek az éhezőknek
mert, istenem,
a szó dúsgazdaggá fog tenni
akár a föld gyomrából a kőolaj.
És faragom és csiszolom
és kovácsolom, gyűrűvé
nyakörvvé legyen a szó
gyémánttá váljon, arannyá,
vagy legalább bölcsességkövé
és akkor mindig
akár a föld gyomrából a kőolaj
a szó elapad.*

Pince

*hajnalhasadtával
a pincében
kinyitom
az ajtót és az ablakot
léghuzatot csinállok
hogyan ez a súlyos álom
egész létezésem
dohos rémálma
a semmibe foszlodjon szét
a létezés az egyetlen kifejezés
mely a pincékben való fennmaradás
lényegét
le tudja festeni
itt tengődés sem emlithető*

*az életből itt egy apró betű sincs
csupán létezés
csupán pince
csupán léghuzat hogy felocsúdj egy percre
de látod a léghuzat sem
megváltót ide nem hozhat
csak pár liter levegőt
az új hajnalig*

Itt már nem lakik senki

*Magasra sarjadt fű az ablak előtt
az ablakon pókháló
itt már nem lakik senki
csak aludni jár haza ide egy test.
Lerogyik a dohos falak közé
az elnyűtt szivacsra
és álom nélküli súlyos szuszogásba zuhan
hajnalig.
Majd pirkadattal felkel
az ajtóra nehéz lakatot tesz
és elindul.
Késő éjjelig újra a hegyoldalakon barangol
a lelkét kutatja.*

Huszonnégy óra a létezés

Hajnal

*Szél ringatja a deres ágakat.
Barkavirágok bújnak szunnyatag.
Széllel söpri az utat az ébredő reggel.
Ébredni hívja a vágyakat.*

Reggel

*Kikaparja magát a bogár az eresz alól a fénybe
Röptetni szárnyait csiklandó napsütésbe.
A hóvirágnak nyoma sincs, új hírnök van, sárga.
Aranyeső robbant szirmokat, frissen zöldellő ágra.
Az ibolyának szende kéklőn szelíden megrebben a szirma.
Hívja fehérlő társait. Léte szerelmet virít ma.
De az élet, emberélet megragadt a télben.
Álmok, vágyak és remények fagyos messzeségben.*

Dél

*Harang veri fel a tekinteteket.
Önmagáról égre fordul sok kicsi ego,
de térdre nem hull a test, hogy hálát adjon.
Csak felsóhajt. Így jön-e szabadító?*

Délután

*Megfeszített izmok és inak.
Gyermekek emlőn édelegnek.
S míg házak emelkednek a városokban,
kongó gyomra a homleszeknek, kiábrándult vágyakat énekelget.*

Szürkület

*Mindent beterít a közöny.
Hamuszürke a csóró és a gazdag.
Össze köti őket a halál.
Arccal a földnek, mint nyírhatatlan madzag.*

Este

*Fény szökik, megcsörren az este.
Lélek fagy a dideregő szemekbe.*

Éjszaka

*Az éjszaka szétterült a házak tetején.
Nesztelen ránk csorgó sötét gondolat.
S míg odafönn a nagy út tejjefér,
ideleln minden fénytelen bólogat.*

Álomidő

*Lassan már fordul az idő.
Márciusnak szele lebbent csókokat.
Ibolyák fakadnak, aranyeső izzik,
az élet rügyvet fakaszt s bókokat.
Hitet a varázs, a hívők meg hiszik,
mert nem jó portéka mostan a halál.
Tavasz van. Érzed az illatát?
Krisztust vajúdnak szilvafák!*

Eszmélés

*Éj van még, de csillagok fakulnak,
szemeinkbe éleledve hullnak.
Könnyezünk vért, kéket, s aranyat.
Szánk rügyezget ringató szavakat.
A szív kívár: Ne küzdj, de hass!
Remegő pitvarában hallom a földet.
Morajlik, mint kozmikus has.
Kis gömböc az, ama mesebeli.
Magára maradt, fel senki sem szeli.
Kihaltak a mesék, nincsen, mi emberi.
Várja pedig már a nyugodalmat.
Míg nem pirkad, addig nem is alhat.
Pedig az álom az teremtő gondolat.
Újra szül veszni hitt dolgokat.
Nekünk ez éj kozmikus, végtelen.
Nincs is tán kezdete, s nem lesz tán vége sem.
Húsvét közelít és sok szent beszéd.
Feltámad-e bennünk az Isteni fény?*

2019. december 28.

A cigány Orpheusz legendája

Valamikor régen, amikor a cigány vigasza volt a magyarnak, a magyar pedig támogatója a cigánynak, két cigány család élt egymástól távol, de nyaranta meglátogatták egymást búcsú napján, és bizony nagy mulatságot ültek. Az egyik család, Matthias Rámóé, Szigetváron lakott, míg a másik, Josephus Kozicsé Sárospatakon élt. E két család réges-régről ismerte egymást, még vándorlásuk idején ükapjuk és ükanyjuk révén, és azóta is tartott abarástság.

A fiatal családos Matthias Rámó egyszer elhatározta, hogy gyermekeivel és asszonyával meglátogatja Josephus Kozicsot a sárospataki búcsú idején. Nagy örömmel látták vendégül őket, csatlakoztak is közösen a búcsú mulatságához. Matthias öt éves kislánya, Matthias Szávó a hegedű virtuóza volt. A kis Szávó előkapta az utcán hangszerét, és percek alatt fél Sárospatak köré gyülekezett. Erre Josephus lánya, a szintén öt éves Kató középre szökkent, és a hegedű hangjára úgy táncolt, hogy Sárospatak másik felét is odacsődítette. A két cigány család sosem volt még ilyen boldog. Mintha Isten e két gyermeket egymásnak teremtette volna. Két csillogó, tűzben izzó szemű gyermek, akik egyszerre kápráztattak el minden embert.

Tizenhárom év telt el, amikor újra találkozott e két család. Szávó, a hegedűs fiú 17 évesen már híres zenésszé cseperedett, Kató pedig Sárospatak legszebb lánya volt, akinek táncos lábait senki a földön nem tudta követni. Hamar szerelem lobbant közöttük, s a fiú úgy döntött, Sárospatakon marad, és feleségül veszi Katót. Hamarosan Sárospatak büszkeségeivé váltak, amerre mentek, oda mulatságot, derűt és jókedvet vittek.

Egy napon Rákóczi fejedelem Sárospatakra érkezett. Meghallván Szávó muzsikáját, könnybe ázott a szeme, és kérte Szávót, tartson vele és vitézeivel a harcba. Szávó szívesen csatlakozott. Muzsikája megjárta az összes harcmezőt. Nem volt más zenész, aki úgy tudta volna buzdítani a katonákat, lelket önteni beléjük, mint ő. Úgy szerette a fejedelmet, mint saját apját, Rákóczi pedig fiává fogadta. Elkísérte a fejedelmet a száműzetésébe is.

Egy napon megkérte Rákóczit, engedje vissza feleségéhez, hadd hozza magával. Rákóczi belegyezett. Szávó hazatért, kereste Katót, mindenkit megkérdezett, de senki sem tudta, hol lehet. Egy öregebb cigánnyal találkozott, az azt mondta: „Mikor ideértek a császáriak, Katát elfogták, börtönbe vitték, ahol táncolnia kellett az uraknak. Addig táncoltatták míg belehalt. A sírját megtalálod kinn a temetőbe.”

Hej, de keserű lett Szávó. Szíve megszakadt, egy szó nem hagyta el száját. Könnyei sem álltak el, úgy áztatták a földet mint felhőszakadás. Nem muzsikált többé, nem járt mulatókba. Csak az útmenti temetőbe. Ráborult a sírra és keservesen zokogott. „Drága Devla, drága Kató! Miért hagyatok el?” Napokig, hetekig így tett, nem is evett, nem is ivott. Már el sem mozdult a sírtól. Ott aludt éjjel és ott volt nappal. Nem tudta bánatát csitítani. Egyik este keserűségében elővette hegedűjét, és belekezdett egy olyan siratóba, amit még sohasem játszott. Úgy figyelt a zenéjére, ahogy még soha, úgy szólalt meg a hegedűje, mint még egyszer sem előtte. A bokrok összehúzódtak, a szél lecsendesült, a csillagok elhomályosodtak, a Hold pedig elbújt. De Szávó nem hagyta abba, ha belehalt volna, akkor sem.

Egyszer csak feje fölött nagy fényesség Támadt. A csendes éjben villámok cikáztak Szávó körül, ő meg sem moccan csak húzta. A dörgések akkorák voltak, hogy a föld repedezni kezdett. Ekkor a fényesség leszállt Szávóhoz. Maga a Devla volt. „Keserű fájdalommal zenéje szíven ütött. Átéreztem minden zendülését és igazságtalanságát. Nem lennék jóságos ha nem adnám vissza a szerelmedet.” Erre a következő pillanatban felkelt sírjából Kató, épségben, szebb volt, mint egykor. Szávóhoz lépett és megcsókolta. Minden újra csendes lett, és senki, semmi sem volt körülöttük, csak a csillagos éjszaka.

Szavó kézen fogta Katót, és azt mondta: „Ezt a hazát már el kell hagyjuk, mert itt már ellenségként néznek ránk. Majd elindultak Rákóczi fejedelemhez Rodostóba. Leszármazottaik még ma is ott élhetnek.

A szomorú király

Egyszer volt, hol nem volt, az óperenciás tengeren is túl élt egyszer egy szomorú király. Óriási bánata abból fakadt, hogy gyönyörű felesége életét veszítette, amikor világra hozta gyermeküket.

Akkor a király törvényt hozott, hogy soha többé nem szólhat zene és nem táncolhatnak az emberek. Mert bizony aki ezt megszegi, az az életével fizet. Minden hangszert egy nagy kupacba gyűjtöttek és elégették. Így éltek csendben minden vidámság nélkül.

Telt-múlt az idő, és a csecsemőből fiatal férfi vált.

Egy nap, mikor vadászott az erdőben furcsa hang csapta meg a fülét. Gondolkodott, nem ismert olyan állatot, aminek ilyen hangja lenne. Fogta az íjat rántott egyet a lova kantárján, és útnak eredt. Sűrű bozótoson kellett a kardjával utat vágnia, míg egy nagy rét nem tárult a szeme elé.

Hát ilyet még soha nem látott. Gyönyörű lányok színes ruhában egy nagy tűz körül mozogtak, de nem úgy ám, ahogy járni szoktak. Lábuk alatt szinte porzott a föld, kecses, karcsú derekuk szemet gyönyörködtető volt. Férfiak ültek a tűz körül, és a kezükben lévő dolgokat ütötték, pengették. Úgy nézett ki, mintha a lányokat ezekkel kérlelnék, hogy minél gyorsabban és szebben mozogjanak.

Nem mert közelebb menni, félt ezektől az idegen emberektől.

Hazaérve elmondta az apjának, hogy olyat látott, amit még soha az életében. Nagy haragra gerjedt a király. Azonnal befogatott, és kérte a fiát, mutassa meg, hol látta ezt a szörnyűséget.

Koromsötétség telepedett az erdőre, amikor odaértek, csak annak a táborúznak a fénye világított és a csillagok az égen.

Mikor a cigányok meglátták a királyt, mert hát ugye azok voltak, földre borulva könyörögtek az életükért. A király azt mondta, hogy megbocsát, egy feltétellel: ha virradatra elindulnak, és elhagyják az országát és soha többé nem térnek vissza.

Hálásak voltak a cigányok, és az Isten áldását kérték a királyra, és kérték, egyen velük a tűz körül. Mivel a király nagyon elfáradt és éhes is volt, így letelepedett közéjük.

És jaj, Devla, mi történt!

Egy leányka csörgővel a kezében a fiatal királyfi előtt táncolni kezdett. Az megbabonázva nézte, és azonnal beleszeretett.

Azt mondta az apjának:

– Uram, királyom, jó apám, ha az életüket veszed, vedd az enyémet is!

A királynak is tetszett ám a rég hallott muzsika és a gyönyörű lány tánca. És hát magában gondolta, hogy a legjobb szakácsa sem tesz elé ilyen finom ételt, mint ezek a cigányok.

Virradatkor útnak eredtek, és zeneszóval, táncal kísérték vissza a királyt a palotába. Ahol csaptak hetedhét országra szóló lakodalmat, ami három nap és három éjszakán át tartott. Utána útnak indult a karaván, hiába kérelték őket, hogy maradjanak még. De a cigány élet, az bíz ilyen, vándorolnak és boldogságot visznek.

A király aztán törvényt hozott: ahol mulatság lesz, míg világ a világ az nem múlhat el cigányzene nélkül.

ANYANYELV

SZEPESI JÓZSEF

Igazi koldus

*Pirul a nap szégyenében,
mert amit lát, vak döbbenet:
tarka gúnyák erdejében
koldul egy toprongyos öreg.*

*Lenn ül a földön a kemény
járdapart felhorzsolts hátán
kicsavart lábakkal szegény.
S ez nem éppen bájos látvány.*

*Bús-szutykos persely ég felé
fordított béna kis marka,
s isten nevében hull belé,
hull gyéren az alamizsna...*

Chacho koldusho

*Petyol kham ando lazhavo
ke so dikhel, korro somnoj:
turcko tramcenge vesheste
mangel jekh kotoraslo phuro.*

*Pe phuv beshlas po zuralo
bar opre phagel o дума
boldine punrenca gero
napra shukar dikhimojlo.*

*Brigakoj karing o cheri
boldel peski cini burnyik,
andaj Devlesko anav sí,
so pereles cera krecari...*

Nagy Gusztáv fordítása

In memoriam Balázs János

XXXVIII

*Hogy el ne felejtsem:
azt is el kell mondani,
hogy mohos omladék lettem.
Pergek, hullok,
mint kunyhóm faláról
a penészes vakolat,
amit nagyapám,
vagy az anyám
tapasztott oda
s az utóbbi évtizedekben:
én is, ahogy tudtam,
tapasztottam,
meszelgettem,
toldoztam, foltoztam;
no de már mostan
ezt se csinálom,
pedig életem alig változott,
se a megszokott,
régi világom.*

III

*A megálmódott rejtély
megfejtésre vár;
sorsunk árnya
s az idő szárnya
folyton lebeg,
mégis késve jár:
lépteiben döng,
bánatunk, örömünk
s a zszibongva csapongó
mélység, vagi; a távoli
messzeség, magasság:
betölti életünket,
s életünk ellenében,
vagy nyomoréksággal,
vagy épséggel büntet.*

VIII

*Ne álljon senki mellém,
mert az én görbe alakom
szikla emelvény.
A világ alighogy érdekel
s aki látni akar:*

XXXVIII

*Hoj tena te bistrav:
vi kodo si te phenav,
ke praho phuvako kerdyilom.
Boldyav, perav,
sar pa muro zido
e muchedo chik,
so o baro papo,
taj muri dej
makhlas kothe
thaj ande palutne deshe bersha
vi me, sar so zhanglom,
makhlom,
varrosardom,
lunzharos, kotor shuvos;
ta akanak aba
chi kodo chi kerav,
ba muro trajo daba sí aver,
chi muri siklyi,
purani luma.*

III

*O sunardo garady
po gichipe zhukarel;
amaro shajin
taj la vramaki phak
sa mishkil,
taj inke asholtar:
ando pasa bungal,
amari mila, losh
taj e vatyime
xar, vaj o durutno
durimo, uchimo:
andre pherel o trajo,
taj andej trajosko than,
vaj bandyimasa,
vaj sastyimasa azbal.*

VIII

*Na tordyol khonyik pashma,
ke muro bandyilo trupo
barruno uchipej.
E luma daba ke mol mange
haj kon kamel te dikhel man:*

az hozzám nem érhet el.
Mint a kő,
mereven, holtan,
mindig rejtve voltam:
magányba szegezett
valami szomorú erő,
valami átokszerű teher:
olyan embertelen
olyan Istentelen,
pokoli nem létezés,
melyet a bűn teremt
és lesújtva vele
az örök végtelent.

XXXI

Ha nem, akár érdemben
a dicsőséget, a hírnevet:
festményeim maradjanak
még sokáig velem!
Itt legi;etek,
ti torzarcú, színes képletek,
akik úgy lettetek
csirába szökve bennem,
hogy az élet, meg a bűn,
veletek megteremjen:
igen, úgy: édesen,
omladozva lágyan,
örvény/ón keserűn,
miként a mában
a holnap felragyog:
én maradjak szegénynek,
legyenek mások,
büszkék és gazdagok!

ta mande nashtig resel.
Sar o bar,
capenos, mules,
sa garado somas:
andej buga karfindasma
variso brigaki zor,
variso armajengo pharimo:
bi manushano,
bi Devlikano,
rokovina bi trajo,
so e bezex kerel
taj tele shindes lesa
o bi agoripe.

XXXI

Ke te na, barem ando molipe
e lashar, o baro anav:
mure makhlyimata te ashon
inke butajig manca!
Ashon kathe,
tume rutone moske, kolurni hamipe,
kon kade kerdyile
sumboro ande mande,
hoj o trajo, taj e bezex,
tumenca te rakhadyol:
ova, kade: gugles,
bilade koles,
shordino kerkes,
sar ando adyes
e tehara opreabdyol:
me te ashav choreske,
taven kavera,
phutyarde taj barvale!

Nagy Gusztáv fordítása

Az ember tragédiája

HATODIK SZÍN

(Rómában. Nyílt csarnok istenszobrokkal, díszedényekkel, melyekben illatok égnek, kilátással az Appenninek felé. - Középen terített asztal három lecticával. Ádám mint Sergiolus, Lucifer mint Miló, Catulus, mind megannyi kéjenc, Éva mint Júlia, Hippia és Cluvia kéjhölgyek ledéren öltözve dőzsölnek. Egy emelvényen gladiátorok harca foly, rabszolgák állnak parancsra készen, fuvolások zenélnek. Alkony, később éj.)

CATULUS

Nézd, Sergiolus, mily serény, ügyes
Ez a piros szalagú gladiátor,
Mernék fogadni, hogy amazt legyőzi.

ÁDÁM

Nem, Herculesre!

CATULUS

Ah, mit, Herculesre,
Ki hinne még közöttünk istenekben?
Mondd Júliádra, jobban elhiszem.

ÁDÁM

Legyen.

LUCIFER

Erős alapra esküszöl:
Álistent tévén, álisten helyébe.
De mondd, hogy értsük mégis azt az esküt,
Szépségét értsük-é, szerelmed-é,
Avagy tán éppen hűségét irántad? –

CATULUS

A báj muló, s ha még nem volna is,
Unott lesz holnap, ami elragad ma,
S kevesb kecsű nő csábít tőle el
Az újdonság bűbajos ingerével.

ÁDÁM

Hűségít értém. Vagy ki pazarol
Hölgyére többet nálam?

Le Manusheski Tragedija

SHOVTO RANG

(Andej Roma. Puterdo cimborumo Devlikane barrtrupososa, shukare vasonca, ande sost sunga phabon, dikhipesa karing o Appenni plaj. - Mashkaral bujhardi mesaja trine patonca. Adam sar Sergiolus, Lucifer sar Milo, Catulus, sar lubihari, Eva sar Julia, Hippia taj Cluvia lubnya puterdes urades voja keren. Pe jek gradicho gladiatorongo marimo zhal, slugi tordyon po vlado, azhukardes, lavutara muzhik keren. Telaj ratyij, majpalal ratyij.)

CATULUS

Dikh, Sergiolus, sosko zuraloj
Kado lolo kirpako gladiatoro,
Tromos, te shinavav, marel kaveres.

ADAM

Nichi, po Herculesh!

CATULUS

Ah, so po Herculesh,
Kon pattyal inke mashkar ame Devlen?
Phen pe tyi Julija, feder pattyav.

ADAM

Tavel.

LUCIFER

Po zuralo fundo colaxas:
Bange Devles shos, ande bangesko than.
Ba phen, sar te hatyaras kodi colax,
Pa shukarimo, pa kamipo, vaj
Dore, pa patyivipe, karing tute? –

CATULUS

E shuk nacholtar, ta vi tena avlas,
Rucimoj tehara, so adyes faj man,
Taj cera axtom zhuvlyi xoxavelma
Latar, peske nyeve shukarimasa.

ADAM

Laki patyiv hatyarav. Vaj kon
Keltaj maj but pe peski shuvlyi mandar?

HIPPIA

Óh, bohó!
Hát bírod-é őt vég nélkül ölelni?
S ha bírnád is, te, aki telhetetlen
Gyönyörre vágysz s haszontalan csapongsz,
Mert a kéjnek csak egy-egy elszakadt
Részét bírod egy-egy nőben találni,
Míg a szépség s kéj eszményképe mindig
Elérhetlen varázsként leng előtted,
Hogyan tudod, hogy szintén egy szeszélye,
Egy ábrándkép nem csábitandja-é el?
Egy gladiátor roncsolt izmai –

ÁDÁM

Igaz, igaz, ne többet, Hippia.
Miért is vonz az a kéj Tantalusként,
Ha Herculesnek ereje hiányzik,
Ha Proteusként nem változhatunk,
S egy megvetett rab, kínos hét után
Oly órát élvez, millyet hasztalan
Ohajt ura. – Vagy a gyönyör csak egy
Ital viz-é hát a meglankadottnak,
S annak halál, ki habjaiba dül?

LUCIFER

Ah, mily dicső erkölcsi tanfolyam
Szép lányok keblén, fűzés pohárnál. –
De hát fogadástok? –

ÁDÁM

Ha veszteném,
Úgy Júlia tiéd. –

CATULUS

S ha nyersz?

ÁDÁM

Lovad
Enyém. –

CATULUS

Négy hétre visszaveheted,
Vagy bétaszítom ángolnás tavamba. –

LUCIFER

Nézd, Júlia, e szép kövér halat:
Egyél, hiszen majd hizlalsz másikat.

ÉVA

S nem dözsöl-é rút féreg rajtad is?
Örüljön, aki él, vagy hogyha nem
Tud is örülni, legalább kacagjon. *(Iszik.)*

ÁDÁM *(a gladiátorhoz)*

Jól tartsd magad, hé! –

HIPPIA

Oh, pohortyó!
Ta zhanes, la, bi agor te angalyis?
Haj vi te zhanes, tu, kon pohortyimej
Shukarimo doros, taj bi mollestu,
Ke la zangake numa ek-ek shindo
Kotor zhanes ande zhuvji te rakhes,
Zhi o shukarimo, taj e zang, sar bi
Arakhlo vrazho mishkil angla tut,
Kathar zhanes ke lako jek buzho,
Jek gindojipe chi xoxavela?
Jekh gladiatoroski zor –

ADAM

Chaches, chaches, na majbut Hippia.
Sostar cirdel tut e zang, sar Tantalushes,
Kana e Herculesheski zor naj,
Te chi zhana te avas sar Proteus,
Taj ek shudino robo, pala efa
Dyes, kasavo chaso zhovel, savo
Bi mollipe dorol raj. – Vaj e zang
Numa ek glazha paji e koleske,
Taj kodoleske merimoj, kon pelles?

LUCIFER

Ah, sosko patyivijaki shkolaj
Pej shukara shejango kolyin, –
Haj tumaro shinipe? –

ADAM

Te xasaros,
Atunch e Julia tyirij. –

CATULUS

Tut te avla chachimo?

ADAM

Tyiro grast
Muroj. –

CATULUS

Pe shtar kurke palpale shaj lesla,
Vaj andre shudavla mashkar mashe. –

LUCIFER

Dikh, Julia, kaj shukar mashes:
Xa, ke vikade thujares kaveres.

EVA

Chi prassal vi tut kado kermo?
Te loshal, kon trajil, vaj tena te
Zhanel te loshal, barem te assal. *(Pijel.)*

ADAM *(kaj o gladiatori)*

Mishto inkertu, hej! –

CATULUS

Rajta csak, vitézül.

(Catulus gladiátora elesik, s életéért esdve, ujjait fölemeli. Adám a kegyelmi jelt akarja adni, de Catulus lefogja kezét, s összeszorítva markát, hüvelykét a gladiátor felé tartja.)

Recipe ferrum! – Gyáva korcs. Elég
Rabszolgám van még, nem vagyok fukar.
Ki sajnálná e kis felzaklató
Jelenetet, szép hölgyek, töletek,
Midőn a csók oly sokkal édesebb,
Forróbb a vágy, ha egy kis vér ömölt.
(A gladiátort ezalatt ellenfele kivégezte.)

ÁDÁM

A ló enyém, jőj Júliám, ölelj meg.
Vigyék ki azt a hullát. – Táncosok!
Csináljatok most már komédiát,
Ebből elég volt mára.
(A hullát kiviszik, az emelvényt táncosok foglalják el.)

CATULUS

Clúvia!
Jőj hát te is, nem nézhetem soká,
Ha más ölelkezik.

LUCIFER

S mi, Hippia,
Követjük-é szintén példájukat?
De nyald meg ajkad, nincs-e rajta méreg,
No úgy, most már mulathatunk, galambom.

ÁDÁM

Mit is dobog szived olyannyira,
Nem nyughatom fölötte, Júlia. *(Suttognak.)*

LUCIFER

Halld, e bolond még a szívről beszél! –

CATULUS

Ládd, kedves, én nem bántom a tiédet,
Tehetsz velem akármit, csak ne tudjam,
Ha csókod forró s mindig kész nekem.

CLUVIA

Nagylelkű kedves! ím, javadra e bort. *(Iszik.)*

CATULUS

Jól van, jól, Clúvia, de lágy karod,
Puhácska kebled tőlem el ne vond,
Füzérem is lesiklott, ládd, fejemről. –
(a táncosnőkhöz)

CATULUS

Numa mishto, vityazes.

(Catulusko gladiatori pereltar, taj, pala trajo rudyij, peske vast opre vazdel. Adam kamel te jertoj leske, o Catulus tele astarel leske vast, taj kethane kikidel peski burnyik, taj karing o gladiatori inkrel.)

Sastri tuke! – Bi tromako bejato.
Dosta roboslugi si man inke,
Kon sunuja kadi cini chingar,
Shukara zhuvlya, tumendar, ke e
Chumid maj guglij, maj zvoroy
Doro, ek cera maj but rat te shordyol.
(E gladiatoros tela kadi vrama murdardas o kaver.)

ADAM

O gras muroj, av Julia, angalyin man.
Ingren avri e mules. – Kheljara!
Keren abakanak komedija,
Anda kado dosta sas adyes.
(E mules ingren, po podiumo, kheljara khelen.)

CATULUS

Cluvia!
Avta vi tu, nashtig dikhav butajig,
Kaver te angalyelpe.

LUCIFER

Taj ame Hippia,
Keras palalende sar von keren?
Ba char tye vusht, naj pelesti murno.
Ichi kade, abakanak gilyabas.

ADAM

Ta so marel tyo jilo majbares,
Nashtig hodinij pelest, Julia. *(Ando kan vorbin.)*

LUCIFER

Ashun, ka dilo anda jilo vorbil! –

CATULUS

Dikhes, skunpo, me chi azbav tyires,
Ker lesa sogodi, me tena zhanav,
Te si tyi chumid, mange sa tati.

CLUVIA

Bare duhosko skunpo; ake e mol. *(Pel.)*

CATULUS

Mishtoj, Cluvia, ba tyi kovlo vast,
Tyo kovlo kolyin na le mandar,
Vi luludyi pelas pa muro shero. –
(kaj le khelimaska zhuvlya)

Ah, ez remek fordúlat táncotokban,
Mi buja tűz, kellemmel egyesülve!

CLUVIA

Szemed befogom, ím, ha ott leled
Azt, amiért én is versenyt futok,
S csak egy jó szót sem bírok érdemelni. –
(*Luciferre mutatva*)
Ezen savanyu arcot nézzed inkább –
Miért is ennek az a szép leány,
Ha már különb hasznát se tudja venni,
Mint hogy szunyadni hagyja, míg maga
Gúnyos mosollyal és hideg szemekkel
Kísér száz édes, bárha dőre dolgot,
Mi a társalgás illatát teszi. –

CATULUS

Valóban, egy ily arc egész körök
Költészetére fagylepelt borít.
Ki ellenáll a perc igézetének,
S nem hagyja lelkét ártól elragadni,
Nem is jó ember, s bár maradna otthon. -

HIPPIA

Valóban szinte félek, hogy szegényben
Már megfogant a fekete halál,
Mely a várost pusztítja. –

ÁDÁM

El vele,
E gyászos képpel. Pajzán dalt nekünk,
Ki tudja a legszebbet köztetek.

HIPPIA (*énekel*)

Borral, szerelemmel
Eltelni sohsem kell;
Minden pohárnak
Más a zamatja.
S a mámor, az édes mámor,
Mint horpadt sírokat a nap,
Létünk megaranyozza.
Borral, szerelemmel
Eltelni sohsem kell,
Minden leánynak
Más a varázsa.

MIND

S a mámor, az édes mámor,
Mint horpadt sírokat a nap,
Létünk megaranyozza.

CATULUS

Jól van biz az, nos, Cluvia, te mit tudsz?

Ah, che shukar si tumaro khelimo,
Sar jag, kethane le shukarimasa!

CLUVIA

Andre xutyilav jakha, ake, te
Arakhes kodo, palasos fuga lav,
Taj inke chi ek lashi vorba na lav. –
(*Po Lucifer sikades*)
Kado shuklo muj dikhes maj feder –
Soste kadaleske e shukar shej,
Kana aba khanchi chi mol lasa,
Feri te sovel mukela, zhi voj
Ruto assapesa, taj shudre jakhenca
Dikhel shele gogle, ba nasul butyi,
So le amalane vorbi sungarel. –

CATULUS

Chaches, ek kasavi mosura pe
Sako pojeza pahaslo colo cirdel
Kon ferilpe kathar ek kuch
Minutu, haj chi mukel e duhos
Te shordyol, naj lasho manush.

HIPPIA

Chaches, darav, ke ando choro
Aba xutyildojo o kalo merimo,
Savo e foros murdarel. –

ADAM

Ingren les,
Kaj kale moskes, Lubnyali gilyi
Phenen, kon zhanel maj shukar.

HIPPIA (*gilyabel*)

Molyasa, kamipesa
Chikana naj dosta;
Sako taxtajeske
Kaver si e migna.
Taj e zang, e gugli zang,
Sar phukle murmuntos o kham,
Amaro trajo somnakarel.
Molyasa, kamipesa
Chikana naj dosta,
Sako shejake
Kaver si laki bax.

SAVORA

Taj e zang, e gugli zang,
Sar phukle murmuntos o kham,
Amaro trajo somnakarel.

CATULUS

Mishtoj, akanak, Cluvia so zhanes?

CLUVIA (*énekel*)

Bolond világ volt hajdanában:
Lukreciát az özvegy ágyban
Hogy megkereste szép gavallér,
Nem lángol ajka, több kéjt nem kér,
Tárt szível nem fut bordélyházba,
Hideg vasat merít magába. –
Örülünk, okosabb világ van,
Örülünk, hogy mi élünk abban. –
Bolond világ volt hajdanában:
Brutus nem ült szép villájában,
Kardot fogott s harcolni méne,
Mint hitvány zsoldos, s még mivégre?
A rongyos nép jóléte végett,
S tar földön érte el is vérzett.

MIND

Örülünk, okosabb világ van,
Örülünk, hogy mi élünk abban. –

CLUVIA

Bolond világ volt hajdanában,
Rém járt fel a hősek agyában,
Szentnek hívék, mit kacagunk ma,
S egy-két ily örült, ha akadna,
Cirkuszainkban éppen elkel,
Nekünk látvány, a vadnak étel.

MIND

Örülünk, okosabb világ van,
Örülünk, hogy mi élünk abban. –

LUCIFER

Ah, Cluvia, leverted Hippiát.
Szeretnék e dalnak költője lenni.

ÁDÁM

S te nem danolsz, mit búsongsz, Júlia?
Körülünk minden vígad és nevet.
Nem jólesik pihenned keblemen? –

ÉVA

Ah, jól, nagyon. De nézd el, Sergiolus,
A boldogság midőn elkomolyít.
Azt tartom, mely kacag, nem is valódi.
Legédesebb percünkbe is vegyül
Egy cseppje a mondhatlan fájdalomnak,
Talán sejtjük, hogy az ily perc - virág,
S így hervatag.

ÁDÁM

Ah, én is érzek illyest.

CLUVIA (*gilyabel*)

Chaladi luma sas varekana;
La Lukrecija ando phivlo pato
Kaj rodas shukar vityazo,
Na del jag e vusht, majbut zang chi mangel,
Puterde jilesa chi nashel ando lubnyicko kher,
Shudro sastri shol ande pest. –
Loshas, godyari luma,
Loshas, ke ame zhuvas andelate. –
Dilyi luma sas varekana:
O Brutus chi beshlas ande peski dyiz,
Xanro xutyildas, gelas te marelpe,
Sar slabo, potyindo inkesto, anda sost?
Andaj kirpale nepetura,
Taj pe kushli phuv, ratvajlastar.

SAVORA

Loshas, maj godyar luma si,
Loshas, ke ame zhuvas andelate. –

CLUVIA

Dilyi luma sas dulmut:
Dar phirlas andel vityazengo godyi,
Suntoske pattyanas, so adyes assas,
Taj jek-duj kasave chaplade, te avnas,
Ando amaro cirkuso bikindyon,
Amenge dikhipej, le turbatoske xaben.

SAVORA

Loshas, maj godyar luma si,
Loshas, ke ame zhuvas andelate. –

LUCIFER

Ah, Cluvia, tele mardan la Hippija.
Fajas man kaj gilyako poezo tavav.

ADAM

Ta tu chi gilyabes, so pishtyis, Julija?
Krujal amende sakon vojil haj assal.
Na perel tuke mishto pe muro kolyin? –

EVA

Ah, mishto, zurales. Ba dikh, Sergiolus,
Kaj andej bax sim vuritori.
Kodo inkrav, so assal, naj chacho.
Ando maj guglo minuto hamilpe
Jek pittyajimo la dukhake.
Shajke shajisaras, ke o minut-luludyij,
Taj kade shutyimaskij.

ADAM

Ah, vi me hatyarav kasavo.

ÉVA

S kívált, ha még dalt hallok és zenét,
Nem hallgatom a szűkkorlátu szót,
De a hang árja ringat, mint hajó,
S úgy érzem, mintha álomban feküdném:
A rezge hangon messze múltba szállnék,
Hol napsugáros pálmafák alatt
Ártatlan voltam, játszi, gyermeteg,
Nagy és nemes volt lelkem hívatása.
Bocsáss meg, örült álomnak varázsa
Mindez. – Csókollak ismét – ébredek.

ÁDÁM

El a zenével, tánccal, émelýít
Ez örökös édesség tengere,
Keserüet kívánna már szivem.
Boromba ürmöt és fulánkot a
Piros ajakra, vést fejem fölé.
(*A táncosok elmennek, jajgatás hallik kívülről.*)
Mi jajszó ez, mely úgy velőbe hat?

LUCIFER

Nehány örültet most feszítenek fel,
Testvériségről, jogrul álmodókat.

CATULUS

Úgy kell nekik, miért nem ültek otthon,
Élvezve és feledve a világot,
Miért vitatták mások dolgait.

LUCIFER

Koldús a dúst testvéreül kívánja,
Cseréld meg őket, és ő von keresztre.

CATULUS

Hagyd hát kacagnunk a nyomort, hatalmat,
Dögvézt, mi a várost tizedeli,
Az isteneknek minden végzetét. (*Új jajszó.*)

ÁDÁM (*magában*)

Úgy érzem, mintha álomban feküdném,
A rezge hangon messze múltba szálllok,
Hol nagy s nemes volt lelkem hívatása. -
Nem így mondád-e, Júlia?

ÉVA

Igen.

(*Ezalatt besötétült. A csarnok előtt temetési menet vonul el tibiákkal, fáklyákkal és jajveszékélő nőkkel. Az egész társaság egy ideig merev hallgatásba sülylyed.*)

EVA

Taj kana gilyi ashunav vaj muzhik,
Chi ashunav e skurto vorba,
Ba, e glasosko shordyimo, mishkil
Sar bero, taj kade hatyarav sar
Andel sune te pashjuvos, haj dur
Te hurajvos, kaj khamasle kashta
Kana bi bexexali simas, shejori,
Baro sas mure duhosko akharipo.
Jertosar, dilo sunesko vrazhoj
Sogodi. – Chumidav tut pale – trazojma.

ADAM

Zhantar la gilyasa, khelimasa
Kolyarelma e biagoruno samudro,
Kerkipe dorolas aba muro jilo.
Ande muri mol bi losh, taj
Pus, pej lole vusht, xasar po shero.
(*Le khelyara zhantar, chingar ashundyol avral.*)
So chingar si, soj ande godyi del?

LUCIFER

Unye diles akanak cirden opre,
Pa phralipe, pa kris, suno len.

CATULUS

Kade trubuj lenge, sostar chi beshen
Khere, vojasa, taj bisterdes e luma,
Sostar haminpe ande kavereski traba.

LUCIFER

O choro e barvales phraleske dorol,
Paruv len avri, voj shol tut po trushul.

CATULUS

Mukh te assas o chorimo, barimo,
E murdajimos, so cinyarel foros.
Le Devlego sako agorimos. (*Pale nyevi dukhaki vorba.*)

ADAM (*ande peste*)

Kade hatyarav, sar andej sune
Te pashjuvos po glaso, dur hurajvav,
Kaj baro sas mure duhosko doro. -
Na kado kames te phenes, Juliya?

EVA

Ova.

(*Tela kado tunyariko kerdyilas, Angla cimborumo praxopesko gruppo zhal mulekane phurdyalencia, memelyenca taj rovjinde zhuvjanca. Lengo grupu ek cerra vrama bi vorbako ashile.*)

LUCIFER (felkacagva)
Mint látom, itt a jókedv elborult.
Bor nincs-e már, vagy elfogyott az élc,
Hogy a savanyu úr is megsokallja?
Talán bizon valaki fél közöttünk,
Vagy éppen megtért.

ÁDÁM *(feléje sújtva poharát)*
Vessz, ha azt hiszed.

LUCIFER
No, majd hívok új vendéget közénk.
Talán megifjult kedv is tér be véle.
Hej! hozzátok be, szolgálak, ízibe,
Ki fáklyafénnyel erre úszik.
Csak megkináljuk egy pohár itallal. –

(A halottat nyílt koporsóban behozzák, s az asztalra helyezik. Kísérete a háttérben marad. Lucifer ráköszönt.)

Igyál pajtás, holnap nekem, ma néked!

HIPPIA
Talán inkább csókot kívánsz?

LUCIFER
Öleld meg,
És lopd ki szájából az obulust.

HIPPIA
Ha tégedet csókollak, őt miért ne?
(A halottat megcsókolja. Péter apostol a kíséret közül kilép.)

PÉTER APOSTOL
Megállj, a döghalált szivod magadba.
(Mindnyájan visszaborzadva, helyükön felemelkednek.)

MIND
A döghalál – rettentő – félre innen.

PÉTER APOSTOL
Te nyomorú faj! - gyáva nemzedék,
Míg a szerencse mosolyog feletted,
Mint napsugárban a légy, szemtelen,
Istent, erényt, gúnyolva taposó.
De hogyha a vész ajtódon kopog,
Ha Istennek hatalmas ujjá érint,
Gyáván hunyász, rútol kétségbe'eső.
Nem érzed-é, hogy az ég büntetése
Nehezkedik rád. Nézz csak, nézz körül,
A város pusztul, durva idegen nép
Tiporja el arany vetésidet,

LUCIFER (opreassades)
Sar dikhav kathe gelastar e voja.
Ta naj mol, vaj nachilas e prassav,
Kam vi o shuklo raj butjarel?
Dore varikon daral mashkar ame,
Vaj godyate das.

ADAM *(karingleste shinel pesko taxtaj)*
Xasajve, kadi te pattyas!

LUCIFER
Ashta, akharo kathe nyeven, te beshen.
Dore vi terni voja avel lesa.
He! slugi, anen les andre, sidyaren,
Kon memeyanca akorde avel.
Ichi dasales ek taxtaj pimo. –

(E mules ande puterdo kashtuno kher ande anen les, taj pej mesaja shon les. Lesko groppo palal ashol. Lucifer pelest del dyes.)

Pi phrala, adyes tuke, tehara mange!

HIPPIA
Dore majfeder e chumid doros?

LUCIFER
Deles Angaly,
Taj chor e love ande lesko muj.

HIPPIA
Tut te chumidav, les sostar tena?
(E mules chumidel. O Peter rashaj andaj o grupo avri ushtyavel.)

PETER O RASHAJ
Tordyuv, ke merimo cirdes andetu.
(Savora zhene trestosajle, pe pengo o than, opre ushtyile.)

SAVORA
O merimo – rutoj – zhantar kathar.

PETER O RASHAJ
Tu prikezhime fircija! bi tromako
Nepeto, zhi e bax assal petute,
Sar andej raza e mach, kancheski,
Devles, patyiv, prassasa punrares.
Apol e xasar, te si pe tyo vudar,
Le Devlengo baro naj resel tute,
Bi tromasa cirdestu, pej changa des.
Chi hatyares ke o Del marel tut,
Phararel petu. Dik numa, dik krujal,
O foro pustojlo, ruto streno nepeto
Purenca marel tyiri somnakuni phuv,

Szétbomlik a rend, senki sem parancsol
S szót nem fogad. A rablás, gyilkolás
Emelt fővel jár a békés lakok közt,
Utána a halvány gond, rémület
S égből, földről se részvét, sem segély.
Nem bírod, úgy-e, kéjek mámorával
Elandalítani azt a szózatot,
Mely a kebelnek mélyét felveri
S jobb cél felé hiába ösztönöz.
Kielégítést, ügyebár, nem érzesz,
Csak undort ébreszt szűdben a gyönyör,
S aggódva nézsz körül, ajkad rebeg:
Hiába mind, a régi istenekben
Nincs már hited, kövekké dermedeztek.
(Az istenszobrok szétporlanak.)
Elporlanak, s új istent nem találsz,
Mely a salakból újra fölemelne. –
Nézz csak körül, mi pusztít városodban
Hatalmasabban, mint a döghalál,
Ezren kelnek fel a lágy pamlagokról,
Hogy Thébaisznak pusztá téreit
Vad anachorétákkal népesítsék,
Ottan keresve tompult érzetöknek
Mi még izgassa, ami még emelje. –
El fogsz pusztulni, koresult nemzedék,
E nagy világ most tisztuló színéről.

HIPPIA *(az asztal előtt összeroskadva)*
Óh, jaj nekem, mi szörnyű fájdalom,
Hideg veríték, orcusnak tüze –
A dögvész, óh, a dögvész – elveszek.
Nem gyámolít ki sem közületek,
Kik annyi élvet osztatok velem?

LUCIFER
Ma néked, holnap nékem, édesem. –

HIPPIA
Hát öljetek meg, átkom ver különben.

PÉTER APOSTOL *(hozzálépve)*
Ne átkozódjál lányom, sőt, bocsáss meg –
Majd gyámolítlak én és a nagy Isten,
A szent szeretet örök Istene.
Emelkedjél fel hozzá, ím, e vízzel
Lelked kitisztul menten a salaktól,
S hozzá siet.
(Megkereszteli az asztalról vett edényből.)

HIPPIA
Atyám – megkönnyülék.
(Meghal.)

Puterdyol e patyiv, khonyik chi vladij
Taj vorba chi pattyal. Choren, mudaren
Taj inke opre sheresa phir keren,
Palakodo o sano gindo, sa dar haj
Chi pa cheri, chi pa phuv, naj zhutija.
Ta nichu zhanes, so, la zangasa
Te nakhes kodo alav,
Savo e kolyinesko andrutnipo
Opre marel, taj karing po lasho
Shaj tradeltut. Chalyimo chi hatyares,
Numa gracia deltut andral o shukar,
Taj brigasa dikhes krujal, tye
Vusht izdran: Ivaj sa, andel Devle
Naj tut aba patyav, sa bar kerdyona.
(Le Devlikane barr sa praho kerdyon.)
Prahonpe haj nyeve Devles chi rakhes,
Kon andaj kishaj pale vazdelatut. –
Dikh krujal, so murdarel tye forros
Majbares, sar o dugickomerimo,
Miji ushtyen opre pa kolo colo
Te pe Thebaiske shuvshe placuri
Turbone phurenca te pherdyol,
Kothe roden le fircengo
So inke moll lenge, so vazdel len. –
Pustostu, hamime nepeto
Pa kaj bara lumako uzhimu

HIPPIA *(angla e mesaja kethane peles)*
Oh, jaj mange, che baro dukhajimoj,
Shudro purcho, orckuseski jag –
Dugoxasar, oh, dugoxasar, – xasajvav.
Chi xutyilenma mashkar tume,
Ke but zang ulade manca?

LUCIFER
Adyes tuke, tehara mange, gugle. –

HIPPIA
Ta mudaren man, mure armaja maren.

PETER O RASHAJ *(karinglate ushtyades)*
Na de armaja, muri shej, jertosar –
Maj zhutiltu me, haj o baro Del,
E suntu kamipesko baro Del.
Vazdetu opre mande, eta ka pajesa
Tyo dyi avri uzhol, kathar e nasul,
Taj late sidyarel.
(Bolela anda kodo astachi so si pe mesaja.)

HIPPIA
Murodad –majmishtoj mange.
(Merel.)

CATULUS (*indul*)

Én még ma Thébaiszba utazom.
Elundorodtam a bűnös világtól.

CLUVIA

Megállj, Catulus, én is elkísérlek.
(*Kimennek.*)

ÁDÁM (*elgondolkodva, az előtérre lép, Éva követi.*)

S te itt vagy, Júlia, mondd, mit keressz itt,
Hol a halál az örömet kiölte.

ÉVA

S nem ott van-é helyem, ahol te vagy?
Ah, Sergiolus! vajh mi sok nemes
Érzést találtál volna e kebelben,
Hol csak mulékony kék után kutattál. –

ÁDÁM

És önmagamban is. Mi kár, hogy úgy van!
Elveszni nyomorultan, kisszerűen,
S szenvedni addig. Óh, ha él az Isten,
(*Letérdel, s kezét égnek emeli.*)
Ha gondja van ránk, és hatalma rajtunk,
Új népet hozzon s új eszmét a világra,
Amazt, a korcsba jobb vért önteni,
Ezt, a nemesbnek hogy köre legyen
Magasra törni. Érzem, elkopott mind,
Mí a miénk volt – s újat létrehozni
Erőnk kevés. Hallgass meg, Istenem.

(*Az égen glóriában a kereszt feltűnik. A hegyek megőléző városok pírja látszik. A csúcsokról félvad csapatok szállnak alá. Távolról áhítatos himnusz hallik.*)

LUCIFER (*magában*)

E látvány kissé borzogatja hátam,
De nem emberrel kell-e küzdenem?
Mít én nem bírok, ő teszi helyettem.
Hasonló tréfát már gyakorta láttam.
A glória ha lassan elveszett,
Még megmarad a vérengző kereszt.

PÉTER APOSTOL

Az Úr meghallgatott. – Tekints körül,
Az elkorcsult föld újra kezd születni.
E medvebőrös barbár harcfiak,
Kik üszköt vetnek fényes városokra,
Kiknek lova múlt századok vetését
Tiporja el s istállót elhagyott
Templomfalak közt lél, új vért hozand
Az elsilányult, megfogyott erekbe.
S kik a cirkuszban himnuszt énekelnek,

CATULUS (*zhal*)

Me inke adyes ando Thebais zhav.
Gracosajlom kathar e bezex luma.

CLUVIA

Tordyuv, Catulus, vime zhav tusa.
(*Avri zhan.*)

ADAM (*gindosardes, po gradicho ushtyavel, palaleste e Eva*)

Ta tu kathe san, Julija, phen so
Rodes kathe, Merimo losh, murdardas.

EVA

Haj na kothej muro than, kaj tu san?
Ah, Sergiolus! But hatyarimo shaj
Arakhlanas ande kaj kolyin,
Kaj numa pala nachili zang desas. –

ADAM

Taj vi ande mande. Bezex kaj kadej!
Chorres te xasajvas, cinoreske,
Kinoso zhi kothe. Oh, te si Del,
(*Changa del taj peske vas chereske vazdel.*)
Te siles gindo pe ame, ta vladimo,
Te anel nyeve nepetos, nyevi luma,
Ando beato maj kuch rat te shordyol,
Kado, vi le rajen trubujas te
Phagen po uchiye. Hatyarav, sa,
So amaro sas – Nyevo te anas
Naj zor. Ashun amen Devlam.

(*Po cheri ande glorijate o trushul sikadyol. Pala le pharabarde forongo purlipe dichol. Pa uchiye dopash grupura aven tele. Dural rudyimaski himnaki gilyi ashundyol.*)

LUCIFER (*andepest*)

Kathar kado dikhimo grozajma,
Ba na manushesa si te zoril man?
So me chi zhanav, voj, andama kerel.
Kasavo prassamo aba dikhlom.
E glorija te lokes xasajlas,
Inke ashol o ratvalo trushul.

PETER O RASHAJ

O Raj ashundas man. – Dikh krujal,
E biuzhi phuv pale arakhadyol.
Le rishake morchake vityaza,
Kon phumb shuden pe pengo shukar foro,
Savengo grast shele bershengo zeleno
Punrare, taj mashkar le khangerengo
Zido trajil, nyevo rat anel ande
Kole, pahome vuni.
Taj kon ando cirkuso himna gilyen,

Mig a bős tigris keblöket kitépi,
Új eszmét hoznak, a testvériséget,
És az egyénnek felszabadulását,
Melyek meg fogják rázni a világot. –

ÁDÁM

Ah, érzem, érzem, mást is kér a lélek,
Mint dagadó párnákon renyhe kéjek;
A szív véérének lassu elfolyása
Olyan kéj, melynek vajh, mi lenne mása?

PÉTER APOSTOL

Legyen hát célod: Istennek dicsőség,
Magadnak munka. Az egyén szabad
Érvényre hozni mind, mi benne van.
Csak egy parancs kötvén le: szeretet.

ÁDÁM

Fel hát csatázni, fel hát lelkesülni
Az új tanért. Alkotni új világot,
Melynek virága a lovag-erény lesz,
Költészete az oltár oldalán
A felmagasztalt női ideál.
(Péterre támaszkodva, indul.)

LUCIFER

Ah, a lehetlen lelkesít fel, Ádám!
A férfiúhoz méltó ez s dicső ám.
Istennek tetszik, mert az ég felé hajt,
S ördögnek kedves, mert kétségbe ejt majd.
(Utánamegy.)

Zhi turbato muca lengo kolyin
Shinel, nyeve buzhe anen, phralipe,
Taj e zheneske slobodija,
So kinoja la luma. –

ADAM

Ah, hatyarav, vi kaver mangel o dyih,
Sar pe shule sheranda nasul zanga;
E jileske ratesko lokuno pittayav
Kasavi zang, so dore avlas kaver?

PETER O RASHAJ

Te avel anglatu: Develski luvudy,
Tuke butyi. O zheno slobodo
Opre te anen lashimo so ande
Lestej. Numa vlado phandel: kamipo.

ADAM

Opre pe chingar, opre duhosa
Anda nyevo sityar. Te keras nyevi
Luma, kaski luludyi vityazengi
Zor avla, o pojez pale altari
Pe lengi rig opre vazdes e zhuyji.
(E Peteres, astarel haj zhaltar.)

LUCIFER

Ah, o khanchi bararel tyo dyih, Adam!
Ichi terne shaveske lasharimoj.
Devles faj ke karing o cheri tradel,
Bengeske skumpoj, ke dijarel tyo gindo.
(Palaleste zhal.)

Nagy Gusztáv fordítása

(Folytatjuk)

A Tündérr király

*Ki vágat éjen s viharon át?
Egy férfi, lován viszi kislefiát.
Úgy védi, takarja: ne vágja a szél,
átfogja a karját: ne érje veszély.*

*„Fiam, miért bújsz így hozzám? Mi bánt?”
„Nem látod, apám, a Tündérr királyt?
Fején korona, palástja leng ...’
„Fiam, ott csak egy ködfolt dereng.”*

*„Szép gyermekem, gyere, indulj velem:
sok tarka virág nyílik a rétemen.
Tudok csudaszép játékokat ám
s ad rád aranyos ruhákat anyám.”*

*„Nem hallod, apám, a halk szavakat?
A Tündérr király hív, suttog, csalogat...’
„Fiacskám, csendbe maradj, – ne félj:
a száraz lomb közt zizzen a szél.”*

*„Szép gyermekem, jöjj velem, azt akarom:
megládd: lányaim várnak nagyon, –
táncolnak is ők, ha a hold idesüt
s majd álomba ringat gyöngye kezük.”*

*„Hát nem látod ... ott - nem látod, apám:
a tündérlányok már várnak reám. –’
„Fiam, fiam, én jól látom: amott
a nedves fűzfák törzse ragyog.”*

*„Úgy tetszel nékem, te drága gyerek!
Mondd: jössz-e velem, vagy elvigelek?”
„Édesapám, ne hagyj ... ne – megállj:
megragad - elvisz a Tündérr király ...’*

*Megborzad a férfi, hajsolja lovát.
Fel, felnyög a gyermek, s ő nyargal tovább,
megérkezik, teste-lelke sajog:
ölében a kislefi már halott.*

Képes Gáza fordítása

O keshajo kraly

*Kon prastal ratyi andej balval?
Jekh mursh po grast ingrel shaves anglal
Kade ferojles: balval na reseles
Astareles, bida na te aveles.*

*Muro shavo, sostar cirdestu mande?
„Chi dikhes, dade, biuzhe kralyes?
Pe lesko shero kuruna si’
„Muro shavo muglya si kodi”*

*„Muro shukar shavo, avtar manca:
but luludya si, shaj khelestu sanca
zhanav but shukara khelimitura
muri dej deltut somnakune gadora.”*

*„Chi shunes, dade, alava lokhe
biuzho kraj, xoxavelma kothe...’
„Muro shavo, ashtar, na dara,
e balval phurdel andel bara”*

*„Muro shavoro, avtar, kodo kamav:
dikh, mure shejan zhukaravav,
khelen kodol kana shonut pekela
sovjarna tut ratyi te avela.”*

*„Ta chidikhes, haj dikh kothe, dade
keshaja sheja, zhukren pemande. –’
„Muro shavo, muro shavo, apol
dikhav, sa, pajale kasht abjon.”*

*„Kade fajos mange skumpo shave!
Phen, ,aves manca, ingravtu, ake zorasa?”
„Na muro dad, na mukhma
tordyuv, biuzho kraj xutyilelma.’*

*Grozolpe o mursh, thaj tradel le grastes
ondyal o shavoro, tradel maj dur
kothe resel, dukhal lesko duxho
andej angalya, shavoro mulo.*

Nagy Gusztáv fordítása

ROMA ATLANTISZ

Osztoján Béla
portréja
a Szép versek
antológiában,
1984-ben

Forrás: Wikipedia,
Wahl Ottó felvétele

OSZTOJKÁN BÉLA

Egy roma a ködlovagrendből

„Ha volt és marad »kődlovagja« a 70–80-as években kibontakozó irodalmunknak, Hajnóczy Péter mindannyiuk közül az élen fog maradni” – mondta Mészöly Miklós Hajnóczy temetésén 1981-ben. Nem ő volt az első, akivel kapcsolatban ez a fogalom felmerült, előtte használták többek mellett Krúdyra, Máraira vagy Csáth Gézára is. Ahogy elnézzük magunk körül a világot, lassan a magyar irodalom nagyjai mind ködlovag-státuszba kerülnek, mondhatnánk, felépül egy ködlovagrend, amelynek tagjai felé nem fordul közfigyelem, alig-alig látszanak, műveikről kevés a tudás, csak a fogyatkozó értő olvasók forgatják őket. Különösen igaz ez a közelmúltban eltávozott, jelentős alkotásokat, életművet ránk hagyó magyarországi cigány írókra, köztük Osztóján Bélára is.

Farkas Béla néven a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei Csengerben született 1948. február 8-án. Tíz éven át, 1966–1976 között esztergályosként és marósként dolgozott a Ganz-MÁVAG-ban. 1977-től lett szabadfoglalkozású író, mellette újságíróként is publikált. Részt vett a cigány civil önszerveződés első, meghatározó szervezetének, a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének a létrehozásában. 1989-ben megalapította a Phralipe Független Cigány Szervezetet, amelynek elnöke lett, majd a Magyarországi Roma Parlament szóvivője, később főtíkára. A rendszerváltozás után, 1990–1993 között az SZDSZ tagja volt. 1994-ben a Magyarországi Cigányok Szolidaritási Pártjának szóvivője, 1994–1995 között a Cigány Kisebbségi Önkormányzati Képviselők Országos Szövetségének elnöke. 1994-től a mezőladányi kisebbségi önkormányzat tagja, 1995-ben képviselőjévé választották az akkor megalakult Országos Cigány Önkormányzatnak, amelynek a második ciklusában, 1999-től alelnöke volt. 1995-től az ország egyetlen cigány nemzetiségi középiskoláját, a pécsi Gandhi Gimnáziumot működtető Gandhi Közalapítvány titkára. Alapító főszerkesztője a Világunk, az Amaro Drom és a Phralipe című lapnak, amelyekbe haláláig rendszeresen publikált. A Phralipében közölt írásaiért 1997-ben Bezerédj-díjat kapott.

”

Nagyjából ennyi az elérhető, elsősorban a közéleti életutat kidomborító életrajz, ami nyilván fontos és nem megkerülhető, hiszen a magyarországi cigányok emancipációs mozgalmának motorját a hetvenes-nyolcvanas években az írók és művészek jelentették, azok, akik Magyarország legnagyobb kisebbségének életéről, szokásairól, traumáiról szóló művekkel teremtették meg a roma irodalmat és művészetet, gazdagították a magyar kultúrát. Alkotás és közéleti szerepvállalás magától értetődően kéz a kézben járt, az önmegfogalmazás és a közösség felemelése – ahogyan évszázadokon át igaz volt a magyar irodalom és művészet esetében – egymást feltételezte.

A rendszerváltoztatás aztán elhozta nem csak a cigány értelmiségen belüli polarizációt, de a két szerep (közéleti és alkotói) eltávolodását egymástól, ami óhatatlanul a művekre vetülő figyelem apadásával járt, hiszen már rajtuk kívüli szempontok is befolyásolták azt. Lehetett volna tenni ellene persze, ha felrémlik egyáltalán, hova vezethet ez az út, de reálisan nem volt elvárható,

hogy a cigány irodalom más pályát írjon le, mint a magyar, amelyik olyan rapid módon számolta fel társadalmi presztízsét, hogy mélyebb vizsgálata, okainak felfedése vélhetően sok munkát ad majd az eljövendő korok társadalommal, művészettel és ezek kölcsönhatásával foglalkozó tudósainak.

Osztóján Béla költőként indult egy olyan korban, amikor ez még számottevő értékkel bírt és a kiemelkedés, a megbecsülés ígéretét hordozta.

Négyezer éve

*Nincs még bársony idő,
és a holdudvar a szerelmesek
gyülekező helye:
Halottak találkozásait idézik
a frissen omlott hegygerincek,
itt borulnak el a vadvirágok
és itt kapnak szívrohamot a riadt-
szemű nefelejcsék –
s mert forgószelet tanakodnak
az összecsókolódzó gyülekezők,
a pusztasq,g fölött
sisakba öltözik a Nap
s a vihardalok elderülnek rögtön.*

*Emlékezz a porba fekvő
templomokra, a száműzött
robinzonpapokra, hol szívarmáglyán
illanó messiások kardalát
zokogja minden kocsmá.*

*Csizmája van a hatalomnak.
Csizmákkal verik a dobot.
Piramis-idők emelkednek a távoli
éjszakából
s mire a Nilus áradása
véggépp betetőzne,
fejekre lép a győzhetetlen
farkas arcú Úr.*

Úton

*Haj erecske erecske,
mért állsz utamba,
hajad kibontva,
mért nincs befonva,
rakva szépen keresztbe.*

*Erecske erecske haj,
mosdanék benned,
odébb kell menned,
vagy átengedned,
öledre hajlik a gally.*

*Mostan hát elcsobogok.
Mondottam néked,
ki kéne térned,
vagy inkább félned,
én érted nem dobogok.*

*Azért azt megmondhatom,
bármilyen furcsa,
a lelkem tudja,
mellednek csúcsa,
édes volt kispatakom.*

Első könyve, a Halak a fekete citerában címmel 1981-ben, a második, Hóesés hűségben 1983-ban jelent meg. A cigány és a magyar hagyományokat, legendákat és mítoszokat egyként befogó versek sajátos hangú, öntörvényű alkotót mutattak. Az ebben az időszakban kapott elismerések, a Szépirodalmi Könyvkiadó Nívódíja 1982-ben a SZOT-díj 1985-ben és a Magvető Könyvkiadó Nívódíja 1986-ban az olvasói mellett a szakmai figyelemről és elismerésről tanúskodtak.

Első prózakötete 1985-ben jelent meg Nincs itthon az Isten címmel. Négy elbeszélésének szereplőiről egyként elmondható, hogy a lét peremén élő emberek, olyanok, akiket testileg és/vagy lelkileg megnyomorított, maga alá gyűrte az élet. A művek fájdalmas sorsokat, a szükség szorításában alakuló viszonyokat mutatnak be megrázó erővel. A megjelenített valóság ábrázolásához igazodó hagyományosan építkező nyelv az idősíkok váltakozása az élőszóbeli történetmondás struktúráját követi.

Az Átyn Jóskának nincs, aki megfizessen című regényből két évtizeden át jelentek meg részek különböző folyóiratokban, egy idő után vissza-visszatérő kérdést vetve fel: befejezi-e a szerző valamikor is a regényt. Ma már tudjuk, húsz évig írta .

A halmosi cigány telep története egy csillaghullást követően kezdődik, ami után a százesztendő Harangos Eszti megjövendöli a világvégét, aminek okozója az emberi gonoszság mellett a telep mögött elterülő halastó. A tavat hajdanában maguk a cigányok kotorták ki, megtisztítva a mocsaras, lápos területet. A halállományt szintén saját kezükkel a Szamosból telepítették a tóba, remélve, boldog helyre tehetik otthonaikat, lesz mit egyenek, lesz mit eladjanak, lesz miből pénzt csináljanak. A népi demokrácia győzelmével azonban új idők köszöntöttek az országra, köztük a cigányságra is. A halastavat államosították, majd azzal nyugtatták a megélhetésüket féltő embereket, hogy az új világban mindenkinek lesz munkája, senki nem fog éhen halni. Ennek jegyében össze is terelték a telep valamennyi lakosát, és áttelepítették őket Békevárosba, ahol felügyelet mellett a munkássz-tállyal együtt építették a szocializmust. Harangos Eszti aki vénsége okán sehová sem kellett, fejébe vette, hogy nem engedi a közösséget tönkre tenni, szétzilálni. Makacosságának és rábeszélőkéjének köszönhetően lassan majd minden család visszazálingózott régi otthonába, a temető lábához.

Az újabb sorscsapás nem váratott sokat magára a Halmon: „Kör-körös hurokra kerített kötelem így hát készen áll, erős kicsi házam gerendája is, félni nem félek, holnap délben szép ruhában meghalok – százéves öregasszonyt kötélén lógni ez a világ úgysem látott még.” Harangos Eszti felakasztotta magát, de előtte még elintézte az apátlan-anyaként anyátlan kis unokája Mojna dolgát, akinek életét Átyin Jóska, a nagydarab magyar gazda keserítette. „Szent ritkaságot”, egy varázslatos órát adott el a legénynek, azt hazudva, hogy száz évre húzta fel, s a gazdája éppen ezért száz évig fog élni.

Harangos Eszti halála után Mojna bujkálni kényszerült a gyámhatóság elől. Így történt, hogy szemtanúja lett, amikor egy furcsa öreg mérget szórt a tóba, majd szőrén-szálán eltűnt. A hatóságok Mojnát gyanúsították meg a dologgal. Mivel nem találták a fiút, Babi Jóska, tették hűvösre. A tónak nem látta több hasznát az állam, egy dologra volt jó csupán: elárasztani a Halmot, földönfutóvá tenni a cigányokat, visszakényszeríteni őket Békevárosba. A gátat éjszaka, egy nagy esőzés alkalmával kezdték aláásni. Mojna összeszedve bátorságát, Átyin Jóska-tól kért segítséget, aki a háborúból ottmaradt, földbe rejtett gránátjaival segített a cigányoknak berobbantani az árkot, megállítva ezzel a vizet. „Átyin Jóska-t azonban vérben ázva rakták fel egy katonai szekérre.” Letelt a három hónap, amire Harangos Eszti a „szent ritkaságot” valójában beállította. „Menj el a házamhoz, mondd meg anyámnak, adja oda neked azt a szép kecskefejű órát, amit a nagyanyádtól vettem. Az a bolondos öregasszony azt mondta, száz évig él, akinek a tulajdonában van. Kérd el öcsém. Éljen száz évig. Hátha neked sikerül...”

Osztóján Béla Átyin Jóska-nak nincs, aki megfizessen című regényét a mágikus realizmus egyik remekműveként tartják számon, párhuzamot vonva Gabriel García Márquez Macondo-ja és az Isten háta mögötti Halomnak nevezett „csöppnyi sziget” között, amit évszázadokon át a magyarok jócskán alábecsültek a cigányok ellenben „országuknak-hazájuknak, születésüknek és haláluknak mondták”. A temető alatt elterülő cigánysor történetét előszeretettel emlegetik úgy is, mint a cigányság mítoszát, ami egy letűnt világot mesél, megmentve a feledéstől Csengőt, a virágokkal beszélgető szépséges cigánylány időtlen alakját, a holtak menyasszonyát, a málészájú Szent Pityut, aki a legszemrevalóbb menyecskét szerezte meg magának Békevárosban, Harangos Eszti-t, aki bensőséges viszonyt ápolt az útszéli pléhKrisztussal, a Halom lakóinak hányattatásait, egy sötét, embertelen korszak tragédiáit, amikor angyalszárnyú leányok talán utoljára látogattak a szegény cigány otthonába, mert „a földön már nem fogott többé sem az átok, sem a parancsolat”, amit az Istenfiú adott az embereknek.

Átyin Jóska visszarepít bennünket a múltba, egy zárt, megváltás nélküli világba, ahol az idő hármazása érvényét veszítve egyre csak körbe-körbe forog. A Halom lakóinak a múlt sohasem zárul le, a jövő sohasem tudatosodik. Világukban nincs írott szó, csak az elbeszélés, a mese, ami olykor elvesz, elhagy bizonyos dolgokat, máskor pedig hozzáad, színezi az eseményeket, így növelve a varázslatot, a csodát, így hidalva át az élet érthetetlen, fájdalmas dolgait.

Osztóján Béla két prózakötete 2008-ban megjelent francia nyelven a párizsi Fayard kiadó gondozásában, Az örök rabok című terjedelmes írásban ajánlotta őket olvasói figyelmébe a Le Monde. A cikket író Jean-Luc Duoin „lenyűgöző regénynek” ítélte a könyvet. Itthon nem jutott ennyi a szerzőnek, sokan azt sem tudják, hogy az író egyáltalán befejezte a részletekbe közölt művet, megjelenése után visszhangtalan maradt.

Aki ma Osztóján Béláról és műveiről szeretne tájékozódni, kevés fogódzót talál, ami lehet, hogy felszínes korunk sajátja. Egy biztos, az életmű itt van, megtalálható, és szerzőjét a ködlovagrend halhatatlanjai közé emeli.

HALUSKA IBOLYA

HORIZONT

Azt a keveset is

Az Európai
Parlament
épülete
Forrás: EP
Facebook-oldala

A legutóbbi európai választásokon a tagállamok többségében részvételi rekordok dőltek meg, amit a legtöbb elemző komoly áttörésnek, a demokrácia örömnépeként értékelt. Mindezek mellett az eredmények hosszú idő óta a legnagyobb vereséget hozták a romák, Európa legnagyobb és leginkább diszkriminált etnikai kisebbsége számára. A 2004-es uniós bővítés óta először fordult elő, hogy egyik tagállam sem delegál roma képviselőt az Európai Parlamentbe.

A választások a politikai színtér jobbra tolódását eredményezték, ami jelentősen befolyásolja a politikai tájképet. Míg a nagyobb pártok megőrizték pozícióikat, addig a baloldal mandátumokat veszített, és a Zöldek különösen meggyengültek. Bár a radikális jobboldali pártok nem arattak átütő győzelmet, a jelenlegi összetétel továbbra is befolyásolni fogja az emberi jogi napirendeket, különösen az olyan kisebbségeket, mint a romák. Politikai képviselet nélkül csökken a befolyásunk az életünket befolyásoló döntésekre, ami az egyenlőtlenség és a kirekesztés körforgását állandósítja. A költségvetés, az európai romapolitika keretéről szóló közelgő döntések és az olyan jelentős kezdeményezések sorsa, mint a Rasszizmus és Sokszínűség Elleni Intergroup bizonytalan.

”

Ebben a helyzetben különösen fontos lenne a roma közösség markáns képviselete. A népességi adatok bizonytalanok, de a legtöbbet idézett becslések szerint 10-12 millió roma él az EU-ban és a tagjelölt országokban. Mindennapi életükben továbbra is diszkriminációval kell szembenézniük, és komoly kihívást jelent számukra az egyenlő jogokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés a lakhatás, az oktatás, a foglalkoztatás és az egészségügy területén. Hazájukban és az EU-ban is messze vannak attól, hogy megerősödjenek.

A leköszönő 705 tagú Európai Parlamentben négy roma származású képviselő volt, Spanyolországból, Németországból, Magyarországról és Szlovákiából, azaz az összes képviselő mintegy 0,5 százaléka. A leendő, 720 tagú Parlamentben egyetlen roma képviselő sem lesz.

Az Európai
Parlament
ülésterme
Forrás: EP
Facebook-oldala

A rendelkezésre álló információk szerint Csehországból három, Szlovákiából kettő, Magyarországról három, Bulgáriából pedig egy roma jelölt volt, de egyiküket sem választották meg. Mindegyik országban nagyszámú roma közösség van, ami még bonyolultabbá teszi a helyzet értékelését. Románia, ami a legnagyobb roma kisebbséggel rendelkező ország, a jelek szerint egyetlen roma jelöltet sem vett fel a választási listákra.

Torsten Schröder

Forrás: Facebook

Arra a kérdésre, hogy elméletileg hány roma EP-képviselőt lehetett volna megválasztani, arányosan a roma kisebbség méretével, Thorsten Schröder, a Roma Alapítvány vezető kommunikációs tanácsadója azt válaszolta, hogy erre a kérdésre nincs egyértelmű válasz, mivel a roma képviselők száma széttagolt az EU tagállamaiban. Egy óvatos becslés, amely számukat egy olyan kis ország, mint Dánia (kb. 6 millió lakos) lakosságához viszonyítja, akár 15 európai parlamenti képviselőt is eredményezhetne.

A Bulgáriában és Romániában végzett kutatások azt mutatták, hogy a megkérdezett romák több mint 70 százaléka azt állította, hogy az európai választások előtt egyetlen politikai párt sem kereste meg. A vezető politikai pártok fontos lehetőséget szalasztanak el azzal, hogy nem célozzák ezt a közösséget.

A negatív következményekről Zeljko Jovanovic a brüsszeli székhelyű Roma Foundation for Europe elnöke következőket nyilatkozta. *„Az, hogy a főbb pártok figyelmen kívül hagyják őket, a romákat gyakran sújtó gazdasági egyenlőtlenséggel és diszkriminációval párosulva aláássa a romák bizalmát és a demokráciába vetett hitet, ami arra készteti őket, hogy tartózkodjanak*

Zeljko Jovanovic

Forrás: Facebook

a szavazástól és más politikai tevékenységtől, vagy ami még rosszabb, az Európa-ellenes erők kezébe nyomja őket.”

„A romák, akik között a legmagasabb a fiatalok aránya, nyilvánvaló választói csoportot kellene, hogy jelentsenek az egyenlőség, a demokrácia és a jogállamiság iránt elkötelezett politikusok számára, akiket meg kell szólítani, mozgósítani kell, és akiknek közszolgáltatásokat kell nyújtaniuk” – tette hozzá.

A roma politikai képviselet hiánya a politikai befolyás elvesztését jelenti. Annak ellenére, hogy az Európai Parlamentben is a nagyobb pártcsaládokban működtek a roma képviselők, nem szabad alábecsülni annak a jelentőségét, hogy a közösség érdekei megjelennek a jelentésekben, ajánlásokban.

A következő választási időszak több szempontból is nagyon fontos. A 2028-as költségvetés ebben az időszakban fog végleges formát ölteni, így ez az időszak döntő lehet az EU romaügyi keretrendszerének jövője szempontjából, hiszen azt 2030-ig fogadják el. A következő EP-választásokra 2029-ben kerül sor, így ennek a politikának az előkészítését és elfogadását a most felálló EP készíti elő és fogadja el.

TONTÉ BARBARA

GALÉRIA

Gulácsy
parafrázis

VÁRADI GÁBOR

Szent család

„A fény a színek anyja.”
Váradi Gábor

A bennünk lévő Krisztus-arc

Csokonai Vitéz Mihály-alkotói díjat kapott 2012. január 19-én Váradi Gábor festőművész. A magyar kultúra napja alkalmából Szöcs Géza kulturális államtitkár és Halász János parlamenti államtitkár díjakat adományozott a kultúra területén kiemelkedő teljesítményt nyújtó alkotóknak, művészeknek, könyvtárosoknak, valamint a kultúra pártfogóinak, mecénásainak. Váradi Gábor szabadfoglalkozású festőművész alkotói tevékenységéért, a hátrányos helyzetű fiatalok művészeti neveléséért és tehetséggondozásáért kapta e rangos elismerést.

De honnan indult az ózdi festő? Ki tulajdonképpen Váradi Gábor? Persze festményeit látva egyből feltárul a természet mélységében ismerő, az emberi érzelmet és tulajdonságokat jól értő művész. De honnan jött? Mi vezérelte őt alkotói pályáján? Ózdi cigány gyerek? Vidéki szegénylegény? Olvasztár és hengerész? Vidéki nehézipari szakmunkás? Egy munkanél-

Szentlélek

küli a legtöbb munkanélkülit számláló városban? Segédmunkásként tengődő volt szakmunkás? Festő, festőművész? Gombát gyűjtő természetjáró? Iskolaalapító, a legszegényebb gyermekek gyámolítója, aki verseket szaval a tátott szájú diákoknak? Ingázó három műszakos szalagmunkás Miskolcon? Vagy mindegyik? Csillagászi távolság az út, amit bejárt.

Várad Gábor először az Ózdi Kohászati Üzemek művezetőit bombázta – a munkafolyamatokat megkönnyítendő – alkotói ötleteivel. Mosolyogva hallgatták az azóta feledésbe merült előmunkások, művezetők, mérnökök. A Kerekhegy tetején szemtelenül fiatalon fogott bele hatalmas

A roma holokauszt emlékére

családi házának építésébe. Ebben sem biztatták, így elmondhatja: „minden szöveget ismer a házban”. Születendő gyermekeit egyetemekre, magát múzeumok falára álmodta. A cigány képzőművészeti táborokban helyet kapott.

Szerénységével az egyik legkedveltebb beszélgetőpartnere, majd barátja művésztársainak. Tudják milyen? Aki mellé jó leülni. Nézni alkotását, hallgatni filozófiai eszmefuttatásait. Így válik barátjává Péli Tamás festőművész, később országgyűlési képviselő; Zsigó Jenő társadalomtudós, akkor a cigány kultúra mecénása is, a tárbort életre hívó Romano Kher vezetője.

A reneszánsz mint újjászületés és a barokk mint szabálytalan formájú gyöngy válik figuralista festészetének alapjaivá, hogy később egy szentimentális, sajátos szín- és formavilágot teremtve Vári Gábor-féle világgá rakja össze. A születés és elmúlás, az évszakok változásai tájképfestészetében, a természet színeinek, számtalan árnyalatának ismerete professzorrrá gyúrta. Témái: a borsodi táj, a család, valamint saját port-

Dzsanga

réjának megannyi változata. Krisztus-arcú festő. Kritizálói nem értik, hogy önarcképei megannyi krisztusi hangulat, érzelem, vágy, remény, düh és szeretet dokumentálása az utókor számára. Kék vagy fekete, vérvörös könnycsepp Jézus arcán mint tucatnyi ránc homlokán. Ki tudja? Talán mindegyik a gyarló emberiséget siratja.

1999 és 2008 között a Rabindranath Tagore indiai író-költőről elnevezett tanodát működteti. Előtte évtizedekig az Ózdi Vasműben mint hengerész-olvasztár dolgozott. Mesterének Rákosi Zoltánt és Péli Tamást tartja, 1989-ben volt szülővárosában az első kiállítása. Kiállított a Magyarországi Roma Parlamentben, majd bekapcsolódott a roma képzőművészek alkotócsoportjába. Festményei megtalálhatók a Néprajzi Múzeumban és számos magángyűjtőnél.

1993. augusztus 22-én Váradi Gábor kiállítását Péli Tamás a következő szavakkal nyitotta meg: „...Váradi Gábor nemcsak fest, hanem megpróbál írni is képeivel. Van minden festményében egy üzenet – egy patrin. Valamint egy félreértést akar rendezni, azt a félreértést, amit a szeretet szavával ír meg képein. Nekem az ő üzenetei az emberségről, az emberiségről, egy harmonikus és becsületes világról mesélnek...”

MOLNÁR ISTVÁN GÁBOR

Búzamező

A lélek mélységei

Boldogság

Váradi Gábor fiatalon, 7. osztályos korában lépett a művészet útjára. Miskolcon egy kiállítás látogatása során érte a meghatározó élmény, amely örökre megváltoztatta az életét. Az ott látott festmények mély benyomást tettek rá, mintegy kaput nyitva számára a művészet világába. Annak ellenére, hogy nem vették fel művészeti szakkörökre, a kudarc nem törte meg. Késztetést érzett arra, hogy alkosson, valahányszor lehetősége adódott rá. Kitartása és szenvedélye végül a katonaság idején hozta meg gyümölcsét, amikor művészek társaságába került. Itt újra előtérbe került a rajzolás és festészet iránti szenvedélye, és felfigyeltek tehetségére. Ezek az élmények és az alkotás iránti rendíthetetlen vágy formálták Váradi Gábor kezdeti művészeti útját, és a mai napig meghatározó elemei munkásságának. Fiatal éveinek ezen szakasza nemcsak a művészeti kifejezőmódját, hanem egész életútját is megalapozta.

1958. február 14-én született, Ózdon. Autodidakta módon sajátította el a festészet fortélyait. Élete és munkássága példaként szolgálhat mindazok számára, akik kitartással és szenvedéllyel követik álmaikat.

Pályafutásában meghatározó az első komoly rajztanárával, Rákosi Zoltánnal való találkozás, aki az alapokat fektette le tehetségének kibontakozásában. Mestere, Péli Tamás hatása mély nyomot hagyott Gábor művészetében és személyiségében. Ő

nem csupán tanította, hanem számtalan dicsérettel és megerősítéssel is ellátta, amelyekből erőt tudott meríteni. Péli társaságában érezte az emberséget, az elfogadást és a valahova tartozást. Ezek az érzések adtak neki bátorságot és inspirációt az előrehaladáshoz. Egy nap, amikor az elkészült Szentlélek című képe előtt ült, Péli Tamás leült mellé, és elkezdtek beszélgetni a műről, a benyomásokról és a festészet mélyebb értelméről. A társalgás nem egy művészi elemzés volt, hanem egy lélekemelő élmény, amelyet átjárt a mestere iránti mély tisztelet és hála. A beszélgetés végén Péli felállt, és meghatározó szavakat mondott: „Most már elengedem a kezéd, indulj el a saját művészeti utadon.” Meghatározó pillanat volt, az elengedése, amely nem a magára hagyást jelentette, hanem a bizalom és a hit kifejezését egy fiatal művész iránt.

1994-ben Váradi Gábor féléves ösztöndíjjal utazott Izlandra, ahol alkotásait szélesebb körben is megismerték és elismerték. A művészet mellett dolgozott is, élvezte az új környezetet, és

különleges kapcsolatot alakított ki a helyiekkel, akik tisztelték és szerették a munkásságát. Az ott készült alkotásainak szinte mindegyikét el tudta adni, csak egyetlen festményt hozott haza, emlékeztetőül Izlandra. Az ösztöndíj lejártával egy nehéz döntéssel szembesült: ajánlatot kapott, hogy maradjon. Azonban a családja nem tudta elképzelni az életet külföldön, hazahívta. A család iránti szeretetből és kötelességtudatból úgy döntött, hogy visszatér Magyarországra.

Várad Gábor művészete mélyen gyökerezik a reneszánsz figurális festészetben, miközben saját stílusát szimbolikus elemekkel gazdagítja. Alkotásai az esztétikai élményen túl mély érzelmet és társadalmi üzeneteket hordoznak, amelyek arra ösztönzik a szemlélőt, hogy elgondolkodjon az emberi lét alapvető kérdésein. Tájképei mellett leginkább szimbolikus figurális képei révén vált ismertté, amelyekben a hit és az emlékezés fontos szerepet kap.

Számos egyéni és csoportos kiállításon vett részt, többek között a Roma Parlament állandó kiállításán, a Magyar Művelődési Intézetben és a Néprajzi Múzeumban is megtalálhatók alkotásai. 1998-ban megalapította saját művésztanodáját Ózdon, amely tíz évig működött. Munkásságát és életművét több kiállításon is bemutatták, legutóbb 2021-ben egy életmű-kiállításon a Digitális Erőmű nagycsarnokában, ahol négy évtizedes munkásságának válogatott darabjait láthatták az érdeklődők.

Várad Gábor művészete a bölcs gondolkodás és az egyszerű kifejezőmód jegyében születik. Műveiben a hit és az emlékezés erejét kívánja megörökíteni, a társadalmi üzeneteket és a mély érzelmet vászonra vinni. Ahogy a jövőbe tekint, nagy méretű képeket szeretne alkotni, mert hisz azok hatásában. Minden ecsetvonásával arra törekszik, hogy elgondolkodtassa és megérintse az embereket, örökséget hagyva maga után, amely nem csupán a szemnek, hanem a léleknek is szól.

VÁRI-HEGEDŰS OLGA

Kozmosz

